Familjearbete i hederskontext

Produktion: Kvinnors Nätverk
Skribenter: Pia Svedberg, Azam Qarai och Leila Qaraee
Foto omslag: Sara Bäckström
Tryck: Edita Västra Aros

Projektet Familjearbete i hederskontext har finansierats med medel från Allmänna arvsfonden.

© Kvinnors Nätverk juni 2013

Beställningar: info@kvinnonet.net

Förord

I den här boken beskrivs de viktigaste erfarenheterna från det treåriga arvsfondprojektet Familjearbete i hederskontext, som bedrevs av Kvinnors Nätverk/Linnamottagningen under åren 2009-2012.

Inom ramen för projektet undersökte vi om det gick att att förbättra situationen för unga som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld, genom att samtala med och försöka påverka deras föräldrar. Målet med samtalen var att försöka få föräldrarna att ändra sin inställning till (och överge) de hedersrelaterade normer som säger att de ungas fri- och rättigheter måste begränsas för att familjens heder inte ska riskeras.

Vi påbörjade projektet med stor optimism, utifrån tanken att det här kanske var det slags arbete som behövdes för att man från samhällets sida skulle kunna börja bidra till att lösa hedersrelaterade konflikter istället för att bara hantera konsekvenserna av dem (d.v.s. ta hand om och skydda nedbrutna och rädda ungdomar på flykt undan sina familjer). Vi var helt på det klara med att den här typen av konfliktlösning var en mycket komplicerad uppgift, men eftersom Kvinnors Nätverk/Linnamottagningen har gedigen erfarenhet av arbete med de utsatta unga, och eftersom vi under årens lopp genom ungdomarna har fått stor insikt angående hur deras familjer förhåller sig och ser på konflikterna, tänkte vi att om det överhuvudtaget var möjligt att få föräldrarna att ändra sin uppfattning, så skulle vi kunna få dem att göra det.

Vi ska inte gå in på projektets resultat i detalj redan här, men vi kan säga så mycket som att vår optimism angående möjligheterna att påverka de ungas familjer att överge de hedersrelaterade normerna, kom att dämpas påtagligt under resans gång. Varefter tiden gick blev det allt tydligare för oss, både hur svårt och komplext själva arbetet är och vilka allvarliga fysiska och psykiska risker det kan medföra för de utsatta unga.

Under projektets gång insåg vi också att det fanns ett stort antal frågor som man egentligen skulle behöva utreda grundligt innan man började närma sig de ungas föräldrar. Ska man exempelvis överhuvudtaget arbeta med familjer där en eller flera medlemmar har utsatts för våld, utan att våldet har hanterats separat? Eller hur stora är egentligen chanserna att man kan påverka en vuxen människa att ändra sina grundläggande värderingar? Är det lämpligt att medverka till att en traumatiserad ungdom möter den förälder i samtal som har utsatt henne för våld, om den unga själv säger att hon vill detta? Och vilka strukturer är nödvändiga för att man ska kunna garantera att den unga inte far illa under eller efter arbetet med familjen? I boken har vi tagit upp de av

dessa frågor som vi uppfattat har haft störst betydelse för ett familjearbete i hederskontext. Vi har inte själva några fullständiga svar på frågorna, och vi har inte haft möjlighet att gå till botten med dem inom ramen för projektet. Vi har dock identifierat och belyst dem i ett första steg, och vi hoppas att antingen vi själva eller andra aktörer så småningom kommer att få möjlighet att göra mer uttömmande arbeten angående dessa delar.

De fallbeskrivningar som finns i boken har ändrats och skurits ner en hel del i syfte att skydda berörda ungdomar och familjer. En del viktig information har därmed försvunnit vilket man kanske kan märka som läsare, men vi menar att fallbeskrivningarna ändå kan ge läsaren viktig kunskap angående föräldrarnas förhållningssätt och det hedersrelaterade synsättet.

Tack!
Vi vill rikta ett stort tack till vår referensgrupp som har utgjorts av Astrid Schlytter docent och lektor vid Stockholms universitet, Juno Blom utvecklingssamordnare för insatser mot hedersrelaterat våld vid Länsstyrelsen Östergötland och Mikael Hiljegren företrädare från polisens personskyddsgrupp. Tack för ert engagemang, ert stöd och era viktiga synpunkter! Ett stort tack vill vi också säga till Hanna Larsson, Ulla Larsén och Matilda Eriksson för engagerad läsning och mycket värdefulla åsikter och tankar vid framtagandet av boken. Ett alldeles särskilt tack vill vi också rikta till Hanna Linell, doktorand vid Stockholms universitet, för litteraturförslag, idéer, reflektioner och osvikligt stöd och uppmuntran genom hela processen. Och tack Sara Bäckström för att du så smidigt har organiserat alla aktiviteter och hållit i alla viktiga och nödvändiga trådar kring projektet!

Självklart går vår tacksamhet också till alla ungdomar och familjer som deltagit och till alla andra som på olika sätt bidragit till projektets genomförande!

Stockholm i april 2013
Pia Svedberg, Azam Qarai och Leila Qaraee

Innehåll

Förord **1**

1 Inledning **7**

2 Kollektivism och hedersrelaterade normer **13**

3 Hur arbetar man idag med familjer i hedersrelaterade ärenden **23**
Generellt tillvägagångssätt vid familjearbete i hedersrelaterade ärenden 25

4 Linnamottagningens projekt för familjearbete i hedersrelaterade ärenden **29**
Bakgrund till projektet 29
Syftet med projektet 30
Projektets målgrupp 31
De personer som arbetade med projektet 32
Avgränsningar 32
Metodbeskrivning 32
En modell för analys av föräldrarnas förändringsbenägenhet 37

5. Hur gick det att närma sig föräldrarna? **47**
Resultat grupp 1 48
Resultat grupp 2 63
Resultat grupp 3 75

Generella slutsatser **111**

6 Är familjearbete en passande metod med tanke på den ungas situation? **117**
Den ungas situation sedan hon lämnat familjen 117
Fyra viktiga perspektiv att ha med sig när man vill förstå den ungas situation 118
Anknytning 118
Skuld- och skamkänslor 120
Att bryta upp och separera tar tid 121
Psykiskt trauma 122

7 Omständigheter som försvårar arbete med familjerna **133**
Inga evidensbaserade metoder för behandling av våldsutövare 133

Svårt att bedöma resultaten 136
Risk för att kompromissa bort de ungas mänskliga rättigheter 140
Den uppföljning som krävs för att garantera den ungas säkerhet blir kostsam 142
Svårt att hitta personer med rätt kompetens för familjearbete i hedersrelaterade ärenden 143

8 Olika tänkbara scenarier vid familjearbete 147

9 På vilka antaganden grundar man sin uppfattning 153

10 Angående socialtjänstens skyldighet att arbeta med familjerna 159

11 Linnamottagningens slutsatser och rekommenderade förfarande i kontakten med de ungas familjer 163
Linnamottagningen avråder från medling och andra typer av familjearbete i fall av hedersrelaterat förtryck och våld 163
Föräldrarna vill inte ändra sitt synsätt eller sitt förhållningssätt till de unga 163
För de ungas skull måste vi generalisera och avråda från familjearbete 164
Den ungas psykiska återhämtning får inte riskeras 165
Fler försvårande omständigheter 149
Vi kommer sannolikt att missa ett antal fall där föräldrarna hade kunnat förändras 166
Kontakta endast familjen om den unga tänker återvända hem 166
Linnamottagningens förslag angående hur samhället borde förhålla sig till ungdomar och familjer 168
Viktiga saker att tänka på 170
De unga och familjerna tvingas hantera separationen, och kanske kan ha en relation på sikt 174

Referenser 181
Bilaga 1. Översiktlig redogörelse för viktiga punkter i ett antal nordiska metoder för familjearbete/dialog/medling i hedersrelaterade ärenden 183
Bilaga 2. Förberedande samtal, ungdom 195
Bilaga 3. Förberedande samtal, familj 198
Bilaga 4. Modell för bedömning av individuell sårbarhet (ur Perris &Perris bok Personlighetsstörningar, 1998, s.131) 200

Bilaga 5. A case study: Amanda's story (originaltext ur Mudaly & Goddard, The truth is longer than a lie, 2006). 201
Bilaga 6. Socialtjänstlagen (2001:453) 203
Bilaga 7. Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, nedan kallad LVU 208

1 Inledning

De senaste åren har flera svenska aktörer verksamma inom området hedersrelaterat förtryck och våld, börjat överväga om man som ett led i arbetet mot sådant förtryck, borde satsa på att arbeta med familjerna till de ungdomar som är eller riskerar att bli utsatta. Detta eftersom det, trots att hedersrelaterade normer och värderingar vanligen delas av större grupper av individer från samma släkt eller region, vanligen är inom den närmaste familjen som det mest direkta förtrycket gentemot ungdomarna utövas - ett förtryck som i vissa fall blir så svårt att den unga tvingas lämna familjen. I Socialstyrelsens rapport Frihet och familj - en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld drogs slutsatsen att samhället borde verka för att hjälpa unga som placerats i skyddat boende på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, att återknyta kontakten med sina familjer. Man grundade slutsatsen på att flera av de ungdomar som intervjuades i undersökningen sade att deras totala situation förbättrats sedan de återknutit kontakten med sina familjer (Socialstyrelsen, 2007). Samtidigt är det numera känt att unga som på egen hand återvänder till sin familj, ofta kommer att få leva under samma förtryckande villkor som tidigare, eller utsättas för ett förtryck som är ännu svårare. Risken finns också att familjemedlemmarna som reaktion på att den unga skadat familjens gemensamma heder, kan komma att utsätta henne för misshandel, gifta bort henne eller föra henne utomlands. I de allra svåraste fallen kan familjen ha bestämt att det är nödvändigt att bringa den unga om livet.

Många aktörer har därför ansett att samhället, förutom att skydda och stödja unga som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld, också måste börja arbeta för att förändra inställningen hos de ungas föräldrar och familjer. Ett arbete direkt med familjerna skulle leda till att man kom åt problemets kärna, d.v.s. det synsätt hos föräldrarna som baseras på hedersrelaterade normer, och som är den grundläggande orsaken till det förtryck och våld som utövas gentemot de unga. Konkret skulle ett arbete med familjen innebära att samhället, exempelvis socialtjänst eller polis, gick in i familjen med ambitionen att försöka:

- minska familjens fysiska hot gentemot ungdomen
- påverka familjen att respektera de ungas fri- och rättigheter i enlighet med svensk lagstiftning, FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och Barnkonventionen

Om arbetet i förlängningen också kunde bidra till en fungerande relation

mellan ungdomen och familjens övriga medlemmar, skulle det vara en stor vinst för alla inblandade, samtidigt som det också skulle vara en vinst ur samhällsekonomisk synpunkt.

I Sverige har socialtjänsten det yttersta ansvaret för att hjälpa och stödja utsatta unga och deras familjer. Då man emellertid på många håll inom socialtjänsten har upplevt sig sakna den kompetens som skulle krävas för att arbeta med familjerna i dessa ärenden, har ett antal svenska aktörer med specialistkompetens inom området hedersrelaterat förtryck och våld, tagit fram egna metoder för ett sådant arbete. Tanken har varit att den aktör som tagit fram metoden ska åta sig arbetet med de ungas familjer på uppdrag från socialtjänsten.

Även vikten av att arbeta förebyggande med familjerna har betonats på många håll. Syftet med ett förebyggande arbete skulle vara att försöka påverka föräldrarna att respektera ungdomarnas fri- och rättigheter, och om möjligt undvika att konflikter som angående hedersrelaterade normer och värderingar trappas upp. Förslag har varit att i ett tidigt skede försöka komma i dialog med ungdomarnas familjer genom samhällsaktörer såsom skola, vårdcentral, sfi, etniska organisationer, olika trossamfund mm.

Kvinnors Nätverk och Linnamottagningen

Kvinnors Nätverk är en rikstäckande ideell organisation, som sedan 1994 har arbetat för att stärka kvinnors och ungdomars rättigheter. Kvinnors Nätverk arbetar med informationsspridning, stödverksamhet och rådgivning, framförallt till våldsutsatta kvinnor och flickor. Sedan 2004 driver Kvinnors Nätverk projektet Linnamottagningen, vars verksamhet syftar till att ge stöd och hjälp till ungdomar 13-25 år, som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld.

Linnamottagningens verksamhet omfattar en kostnadsfri, öppen råd- och stödmottagning för ungdomar och professionella, samt ett skyddat boende där socialtjänsten kan placera som omhändertagits på grund av hedersrelaterad problematik. Linnamottagningen har sedan starten 2004 haft kontakt med över 2000 ungdomar över hela landet, som lämnat sina familjer för att undkomma hedersrelaterat förtryck.

Bokens innehåll

Denna bok utgör en sammanställning av erfarenheterna från Linnamottagningens treåriga projekt för arbete med familjer i hedersrelaterade ärenden. Projektet har finansierats av Allmänna arvsfonden. I boken presenteras projektet och dess resultat tillsammans med våra viktigaste tankar och slutsatser angående familjearbete i fall av hedersrelaterat förtryck och våld.

I kapitel 2 beskriver vi de kollektivistiska och hedersrelaterade normer och

värderingar som i större eller mindre utsträckning praktiseras av de familjer som ingått i projektet . Kravet på upprätthållandet av de normer som beskrivs är enligt vår uppfattning, den yttersta orsaken till det hedersrelaterade förtrycket. Det är därmed också orsaken till de konflikter som leder till att många ungdomar tvingas lämna sina familjer.

I kapitel 3 redogör vi kort för hur familjearbete i hedersrelaterade ärenden generellt bedrivs idag i Sverige och i övriga Norden.

I kapitel 4 beskrivs Linnamottagningens projekt för familjearbete i hedersrelaterade ärenden, dess förutsättningar och den metod vi använde oss av för att närma oss de utsatta ungdomarnas familjer.

I kapitel 5 redogör vi för projektets viktigaste resultat. Resultaten är uppdelade i tre huvudkategorier, och för varje kategori finns ett eller flera illustrerande fall.

I kapitel 6 går vi sedan djupare in på hur vi uppfattar den situation de unga befinner sig i när de lämnat sina familjer på grund av hedersrelaterat förtryck och våld. Den uppfattning vi redogör för grundar sig på våra erfarenheter från projektet tillsammans med de erfarenheter vi gjort under de år vi arbetat med de utsatta ungdomarna. Vår sammantagna uppfattning angående de ungas situation kommer att utgöra en viktig grund för hur vi ser på medling eller andra former av familjearbete i hedersrelaterade ärenden.

I kapitel 7 tar vi upp ett antal viktiga, och som vi ser det allvarligt försvårande omständigheter i samband med familjearbete i hedersrelaterade ärenden. Dessa försvårande omständigheter har kommit i dagen i samband med projektet, och de har stor betydelse för vår totala uppfattning angående medling eller andra former av familjearbete i hedersrelaterade ärenden.

I kapitel 8 tar vi upp ett antal tänkbara scenarier vid familjearbete i hedersrelaterade ärenden, i kapitel 9 berörs vilka antaganden som kan tänkas styra om man bestämmer sig för att gå in i familjen eller inte och i kapitel 10 ger vi kortfattat vår syn på socialtjänstens lagstadgade skyldighet att arbeta med familjerna.

I kapitel 11 sammanfattar vi våra slutsatser tillsammans med våra viktigaste tankar från projektet.

Vilka boken riktar sig till

Boken riktar sig i första hand till myndigheter och organisationer som är verksamma inom, eller bedriver verksamhet med anknytning till, området hedersrelaterat förtryck och våld. Dessa är exempelvis socialtjänst, polis, skola, ungdomsmottagningar, Barn- och ungdomspsykiatrin (BUP), kvinno- och tjejjourer, m fl.

Definitioner och begrepp

Den unga, ungdomen, den utsatta, hon, henne

I boken används växelvis termerna den unga, ungdomen och den utsatta, i avseendet unga människor, huvudsakligen mellan 13 och 25 år, som levt eller lever utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld. Som pronomen används hon och henne, eftersom det oftast är flickor och unga kvinnor som utsätts för sådant förtryck och våld att de kommer till samhällets kännedom. Vi vill dock poängtera att även pojkar och unga män kan utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld, och vi ber läsaren att ha detta i åtanke.

Dialogarbete

Namnet på den metod som använts av polisen i Drammen, som syftar till att försöka förändra inställningen hos föräldrarna till unga som utsatts för eller riskerar att utsättas för brott, som har sin orsak i hedersrelaterat tänkande. (se Bilaga 1)

Familjearbete

Används som övergripande term för att benämna de behandlingsinsatser inom socialtjänsten som syftar till att lösa konflikter inom familjer, och som riktar sig till hela familjen.

Förhandling, Förhandlingssamtal

Användes som termer i Linnamottagningens projekt, istället för termen familjearbete, familjesamtal eller familjeterapi. Vi valde termerna förhandling och förhandlingssamtal, eftersom det är de ord som bäst beskriver vårt arbete. Orden är också avsiktligt valt för att tydliggöra de ofta motsatta positioner som samhället/ungdomen och familjen befinner sig i efter att ungdomen lämnat familjen.

Föräldrar, familjer

Termerna används växelvis. Det hedersrelaterade förtrycket gentemot den unga utövas ofta av hela eller nästan hela familjen. Dock är det oftast en av föräldrarna eller båda, som står för det mest direkta förtrycket av ungdomen. Ofta delas föräldrarnas uppfattning av den övriga familjen

LVU

Lag (1990: 52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Tvångslag som ger samhället möjlighet att omhänderta unga för vård, antingen på grund av bristande förhållanden i hemmet eller på grund av att den unga har ett eget beteende som bedöms som socialt nedbrytande. De allra flesta unga som vårdas

utanför hemmet på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, omhändertas för vård med stöd av LVU.

Medling
Metod som används för konfliktlösning mellan två rättsligt sett, och i även i personligt makthänseende, jämbördiga parter. Metoden syftar till att öka parternas förståelse för varandras behov, vilket i sin tur banar väg för kompromisslösningar.

I Danmark använder sig konfliktmedlaren Farwha Nielsen av sin egen metod tvaerkulturel konfliktmegling, i samband med konflikter i etniska minoritetsfamiljer (Nielsen, 2011) (se Bilaga 1).

2 Kollektivism och hedersrelaterade normer

För att ge läsaren en uppfattning om de villkor som råder i de familjer där man praktiserar hedersrelaterade normer, och som därmed kommer att prägla de ungas uppväxt, kommer vi nedan att redogöra för ett antal egenskaper hos den kollektivistiskt inriktade sociala struktur som vanligen finns i familjerna. Därefter beskriver vi i korthet de tankar inom det hedersrelaterade normsystemet som enligt vår uppfattning, leder till det mest påtagliga förtrycket av de unga, samt vilka konsekvenser dessa tankar får för de ungas liv i praktiken.

Avsnittet är inte avsett att vara heltäckande, utan de normer och värderingar som beskrivs har vi valt utifrån vår uppfattning att de har stor betydelse för och påverkan på, de ungas situation och relation till sina föräldrar. De har också stor betydelse för möjligheterna till konfliktlösning vid oenighet mellan de unga och föräldrarna. Den kollektivistiska strukturen och de hedersrelaterade värderingarna kan sägas gå i varandra och tillsammans bilda ramverket, som bestämmer tillvaron för de människor som ingår i gruppen.

Individen är underordnad gruppen

Samhällen som präglas av hedersrelaterade värderingar och normer är samhällen som baseras på en kollektivistisk ideologi (även om hedersrelaterade normer inte praktiseras i alla kollektivistiska samhällen). I det kollektivistiska samhället anses en människa ha sitt främsta värde som en del av kollektivet/gruppen, och inte som enskild individ. Gruppens bästa prioriteras framför individens, och om individens vilja kommer i konflikt med gruppens önskningar är det individen som får underkasta sig. En vanlig uppfattning är att de kollektivistiska samhällsformerna uppstod som svar på kravet att överleva i en hård värld: för att kunna klara sig under svåra levnadsförhållanden behövde individen gruppens skydd och stöd, och chanserna att överleva ökade ytterligare om gruppen var stark, välordnad, och inte hotades av interna konflikter och stridigheter. För att minimera risken för konflikter och oordning utarbetades i många samhällen strikta regler för hur man skulle uppföra sig för att får vara kvar i gruppen, liksom hårda straff om man bröt mot reglerna.

Det förtjänar att påpekas att majoriteten av jordens befolkning också idag lever i kollektivistiska samhällen, och att samhällen med en individualistisk grundideologi (såsom Sverige) är i minoritet.

Social hierarki och många familjemedlemmar

I de kollektivistiska samhällen där man lever i enlighet med hedersrelaterade värderingar, är en strikt social hierarki vanligen normen. Kön, ålder och status avgör var i hierarkin en individ befinner sig. Generellt bestämmer män över kvinnor, och äldre människor bestämmer över yngre. I praktiken kommer män med mycket makt och status att befinna sig överst i hierarkin, och bestämma över andra män med mindre makt. Män och pojkar bestämmer över kvinnorna, och både män, vuxna kvinnor och pojkar har rätt att bestämma över unga kvinnor. Om mannen i en familj av någon anledning inte kan fungera som överhuvud för familjen, får vanligen en vuxen son eller en manlig släkting ta över ansvaret för att bestämma över kvinnan och barnen. Variationer kan finnas vad gäller vem som bestämmer över vem, beroende på vilka individer som ingår i hierarkin. Om en man har en utpräglat icke dominant personlighet, samtidigt som hans fru är strikt och traditionell till sin läggning, kan det i praktiken bli hustrun som bestämmer även om besluten godkänns av mannen. Ett annat exempel kan vara att hustrun kommer från en familj med högre status än mannens familj. Hon kan då få större makt och mer inflytande än vad som hade varit fallet annars.

Gränserna för familjen är inte fasta, och utöver föräldrarna och barnen anses ofta ett stort antal släktingar ingå i den närmsta familjekretsen. Den utökade familjen kan vara någonting positivt på så sätt att den kan ge större tillgång till hjälp och stöd för den enskilda individen. Baksidan är att ett stort antal människor också anser sig ha rätt att påverka och bestämma över hur varje enskild individ bör tänka, göra och bete sig.

Barnens position

Barn och ungdomar socialiseras tidigt in i det kollektivistiska tänkandet. De unga får lära sig sin plats i den sociala hierarkin, och de görs medvetna om att deras främsta värde ligger i att de är medlemmar av familjen och att de gör saker som är bra för familjen och släkten. Omvänt får de också lära sig att skämmas och känna sig dåliga om de sätter sina egna önskningar före sina föräldrars och släktens. Det finns ett underförstått antagande om att barn finns till för sina föräldrars skull (utifrån traditionen att barnen tar hand om och försörjer sina föräldrar när dessa blir äldre) och att barnen, som tack för att föräldrarna ger dem mat och tar hand om dem, ska visa föräldrarna respekt och göra dem stolta.

En strikt social hierarki kan inte upprätthållas utan auktoritära inslag. Farwha Nielsen, tvärkulturell konfliktmedlare i Danmark skriver: att de unga ska visa sina föräldrar respekt innebär i praktiken ofta att de ovillkorligen måste lyda föräldrarna, att de under inga omständigheter får säga emot, och att de i vissa fall inte ens får svara på tilltal. Vidare anses föräldrarna på grund av sin

ålder ha erfarenhet och livsvisdom som de unga saknar. Föräldrarna bör därför fatta beslut åt de unga, för att förhindra att saker och ting går på tok. (Exempel på sådana beslut kan vara vilka vänner den unga får ha, vilken utbildning hon ska gå och vem hon ska gifta sig med, vår anm.). Liksom tidigare i Sverige anses föräldrarna ha rätt att använda de metoder de anser behövas för att få barnen att lyda och anpassa sig, inklusive kränkningar, hot och våld. Föräldrarna har i de flesta fall oinskränkt makt över sina barn, även när de börjar närma sig vuxen ålder, vilket tillsammans med förekomsten av hot och våld, gör att många barn och unga är rädda för sina föräldrar (Nielsen, 2011).

De unga kvinnornas uppfostran

De unga kvinnorna får ofta redan som barn ta ett stort ansvar för arbetet i hemmet. De förväntas i många fall passa upp både på sina föräldrar och sina bröder, och de uppfostras tidigt in i en roll som främst består i att vara maka och mor. Den unga kvinnan förväntas flytta från sitt föräldrahem direkt till den man hon ska gifta sig med, och hon tränas inte att bli självständig eftersom tanken är att hennes man ska fatta de viktiga besluten åt henne när hennes föräldrar inte längre gör det. Idag finns en gråzon vad gäller detta, eftersom många unga kvinnor får möjlighet till utbildning, och de kan då få tillåtelse att bo på annan ort under tiden de studerar. Dock kan man ofta se att även om familjen känner stolthet över den unga kvinnans utbildning, förväntas hon sedan släppa den och flytta hem till sin familj då hon avslutat sina studier. Därefter förväntas hon gifta sig och ägna sig åt sin roll som maka och mor.

Arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap

Arrangerade äktenskap, och i många fall tvångsäktenskap mellan unga, i syfte att befästa familjens, släktens eller gruppens position, har varit och är fortfarande, en viktig del i de kollektivistiska samhällen där man praktiserar hedersrelaterade normer. Ursprungligen var syftet med de arrangerade äktenskapen att se till att egendomar bevarades inom släkten, och att det fortsatte födas barn som kunde ingå i gruppen. Detta uppnådde man genom att så långt möjligt se till att kusiner gifte sig med varandra. Idag är det i många fall mindre betoning på egendomar, och även om det fortfarande är vanligt är det inte längre lika självklart att unga ska gifta sig med sina kusiner. Fortfarande är det dock regel att föräldrarna ska föreslå en eller flera lämpliga äktenskapskandidater, eller åtminstone ha rätten att förbjuda den unga att gifta sig med personer som inte är lämpliga. Normen är att den blivande mannen eller hustrun ska vara av god familj och komma från rätt etnisk och/eller religiös grupp. Att den unga människans val av äktenskapspartner gynnar familjen eller släkten är minst lika viktigt som, och ofta viktigare än att det gynnar henne själv. Om den unga män-

niskan går emot föräldrarnas val, riskerar hon att bli förskjuten, misshandlad eller i värsta fall dödad.

Det hedersrelaterade normsystemet

Socialantropolog Unni Wikan har definierat heder på följande sätt. Heder är ett begrepp som har olika betydelse i olika miljöer och grupper. I många icke-västliga samhällen idag, liksom tidigare i Europa, är hedern kopplad till en s.k. *hederskod*. Hederskoden är en uppsättning regler som anger vad som tillför och vad som inte tillför heder. Hedern kan såväl vinnas som förloras. Hedern ses som ett ting, som någonting man har eller inte har. Reglerna i hederskoden anger om man har sin heder intakt eller ej. Reglerna är klart specificerade, de har givits överordnad betydelse och är att betrakta som grundvärderingar (Wikan, 2003).

Om en person eller en familj har sin heder obefläckad innebär detta att samhället är skyldigt att visa personen/familjen respekt. Med samhället avses den s.k. *hedersgruppen,* d.v.s. den grupp människor som följer samma hederskod och genom detta respekterar varandra. Den som bryter mot reglerna förlorar sin heder. Har man förlorat sin heder anses man mindervärdig och ofta även värd förakt. I hederskoden finns regler som specificerar vad som i så fall behöver göras för att hedern skall återupprättas (a.a).

Vidare är hedern *kollektiv:* den är kopplad till familjen, släkten, klanen eller stammen. I en familj har man gemensam heder. Om någon bryter mot reglerna i hederskoden, vanäras de andra familjemedlemmarna. På många håll i världen är mäns heder i mycket hög grad knuten till kvinnors sexuella beteende. En kvinna som mannen är förmyndare för kan dra skam över honom genom hur hon beter sig i sexuellt avseende, oavsett om hon är hans hustru, dotter, syster, brorsdotter eller kusin. Heder är knutet till män. Män har heder, kvinnor har ingen heder. Kvinnor har istället ”skam i kroppen”, vilket betyder att de förvaltar sin sexualitet i enlighet med vad hederskoden föreskriver (a.a).

Heder är huvudsakligen en fråga om *omvärldens värdering* av en person. Vad «folk» säger om en familj kan ödelägga familjens heder, varför rykten får en mycket stor betydelse. En familj måste därför se till att värna sitt privatliv och undvika att ge folk anledning att prata (a.a,).

Anledningen till att heder har så stor betydelse i vissa samhällen är att man är beroende av den, både för att kunna värna sina egna intressen och för att kunna uppnå *politisk och social status.* Staten uppfattas snarast som en motståndare, och familjer och klaner måste själva besitta styrka, stolthet och heder för att kunna främja sina intressen. Namn och rykte betyder allt och individens intressen är underordnade kollektivets. (a.a).

Enligt det hedersrelaterade normsystemet behöver en familj alltså ha sin

heder obefläckad för att familjens status i den egna gruppen ska förbli intakt. Det är männen i familjen som är bärare av hedern och om en man förlorar sin heder riskerar han och hans familj att bli socialt utfryst, något som uppfattas som outhärdligt och otänkbart. Medlemmarna i gruppen är hela tiden uppmärksamma på varandra och man är snabb att fördöma individer och familjer som bryter mot de hedersrelaterade normerna. Vad andra säger om en är viktigare än någonting annat, och risken för negativ ryktesspridning är ständigt överhängande.

Mannens och familjens heder beror av flera saker, men viktigare än någonting annat, är att männen i familjen har kontroll över kvinnornas beteende i sexuellt avseende. En kvinna som beter sig opassande, kan dra vanära över hela sin familj. För att undvika att familjen drabbas av vanära kontrollerar man därför kvinnornas beteende, och i synnerhet kontrolleras de unga ogifta kvinnorna. Den särskilt hårda kontrollen av de unga kvinnorna har sin grund i att det finns ett strängt krav på att en ung kvinna ska vara oskuld när hon gifter sig. Är hon inte oskuld, drabbas hennes familj av vanära, och i svåra fall kan familjen bedöma att man, för att återupprätta sin heder, på något sätt måste göra sig av med (eller döda) den unga kvinnan. För att försöka undvika att detta sker, hjälps hela familjen åt att övervaka de unga kvinnorna så att de inte får tillfälle att göra någonting som kan riskera familjens heder. I många fall anses mammorna ha ansvaret för att uppfostra sina döttrar till fina flickor, och det är de som skuldbeläggs om döttrarna beter sig fel. Många vuxna kvinnor har så småningom själva accepterat de hedersrelaterade normerna som nödvändiga att upprätthålla, och deltar i arbetet med att kontrollera och begränsa sina döttrar.

När den unga kvinnan gifter sig, lämnas ansvaret för hennes beteende över från hennes familj till hennes man.

Graden av kontroll varierar

Familjens kontroll av den unga kvinnan börjar oftast i samband med puberteten, eller när man bedömer att det finns risk att hon börjar söka sig till det motsatta könet. Hur mycket kontroll som tillämpas beror av många faktorer, exempelvis:

- hur konservativ/traditionell familjen är i sitt synsätt
- hur konservativ/traditionell den grupp som familjen tillhör, är i sitt synsätt
- hur religiös familjen är (i de fall familjens religion föreskriver kontroll av kvinnors sexualitet och beteende)
- vilken status familjen har i den egna gruppen, dvs. hur mycket socialt kapital man har att förlora om hedern fläckas

- hur mycket kontakt familjen har med landsmän i Sverige, som delar det hedersrelaterade synsättet
- hur mycket kontakt familjen har med landsmän i ursprungslandet, som delar det hedersrelaterade synsättet
- om familjen planerar att någon gång återvända till ursprungslandet och behöver bevara sin heder och sitt synsätt för att då kunna passa in i det samhället
- flickans personliga benägenhet eller obenägenhet att underordna sig familjens vilja
- personligheten hos den eller de som ansvarar för att se till att familjens heder upprätthålls, (pappa, bröder, ibland manliga släktingar, i vissa fall även mamma)

Former av kontroll som tillämpas

Nedan listas de vanligaste formerna av kontroll som tillämpas för att säkerställa att flickan/den unga kvinnan inte gör någonting som kan innebära att familjens heder riskeras. Som nämnts är det mycket vanligt att flera familjemedlemmar hjälps åt att övervaka och kontrollera den unga.

- flickan får inte ha någon egen fritid utan måste komma direkt hem efter skolan
- flickan har strikta regler för hur dags hon måste komma hem, t.ex. 17.00 för en 16-åring
- flickan får inte gå ut utan att någon följer med henne
- bröder eller manliga släktingar kontrollerar så att flickan inte talar med eller umgås med pojkar när hon är i skolan
- föräldrar eller syskon går igenom flickans kläder, saker och mobiltelefon för att se till att hon inte har kontakt med någon pojke (eller vän som familjen inte godkänt)
- flickan får inte delta i viss undervisning, såsom gymnastik eller simning
- flickan får inte delta på klassfester eller klassresor, eller gå på disco
- flickan får inte välja kläder själv (måste klä sig i kläder som döljer hennes kropp)
- flickan får inte sminka sig eller göra sig attraktiv för det motsatta könet
- flickan får inte ha egna vänner, eller endast vänner som valts/godkänts av familjen
- flickan får ett stort ansvar för småsyskon eller hushållssysslor, vilket begränsar hennes möjligheter att göra andra saker (Schlytter & Linell 2008; Schlytter m.fl. 2009).

Sanktioner om flickan inte följer reglerna
Om det framkommer att flickan inte följt de regler familjen har satt upp för hennes beteende, och man uppfattar att det finns fara för familjens heder, vidtar familjen sanktioner i syfte att få flickan att börja följa reglerna igen. Sådana sanktioner kan vara:

- skuldbeläggande och kränkningar, flickan kallas t.ex. hora, slampa, lösaktig, dålig, värdelös
- utfrysning, familjen talar inte med henne, hon får inte äta tillsammans med familjen
- hot om misshandel
- hot om bortgifte
- hot om att skickas till familjens ursprungsland, för att bo hos släktingar och lära sig hur man ska bete sig
- dödshot
- misshandel: allt från örfilar till grov misshandel

I vissa fall lämnar den unga familjen
I vissa fall upplever den unga sin situation i familjen som så svår, att hon söker samhällets hjälp. Utlösande faktorer kan vara:

- särskilt svår misshandel, övergrepp eller kränkningar
- en rädsla för att bli bortgift eller förlovad mot sin vilja
- en rädsla för att föras utomlands och lämnas kvar där
- en rädsla för vad som ska hända om familjen får veta att hon har en pojk- eller flickvän
- en rädsla för vad familjen ska göra eftersom de förstått att hon har en pojk- eller flickvän
- en känsla av att inte orka med eller stå ut med villkoren längre

När den unga lämnar familjen
När den unga rymmer eller blir omhändertagen av samhället, drar hon skam över familjen. Enligt det hedersrelaterade synsättet är det ett mycket allvarligt regelbrott att lämna familjen, och det är bara dåliga flickor som gör någonting sådant. I vissa familjer anser man att en enda natt borta betyder att den unga har haft sex (oavsett om detta med tanke på omständigheterna är sannolikt eller inte). I och med detta ses hon av familjen som en värdelös hora som har skadat familjens heder. Familjens heder kan i princip bara återupprättas genom att den unga snabbt kommer hem igen så att man kan visa omgivningen att man har återtagit kontrollen över hennes beteende. Det är därför vanligt att

familjen så fort de får tillfälle börjar locka, hota, pressa och förfölja unga som rymt, för att försöka förmå dem att återvända hem. Ju längre den unga stannar borta från familjen, desto större skada har hon gjort och risken finns att familjen, om de får tag i henne, anser att de snabbt måste försöka föra henne utomlands och/eller gifta bort henne. I värsta fall anser familjen att skadan är så stor att man måste döda den unga för att rädda sin heder. (Den unga kan också ha gjort saker innan hon lämnade familjen, som familjen anser har skadat deras heder.)

Angående pojkar och unga män
Det är ett faktum att inte bara flickor och unga kvinnor, utan också många pojkar och unga män lever utsatta för hedersrelaterat förtryck. Dock tar sig förtrycket andra uttryck för pojkar än för flickor, och förtrycket kommer inte att vara kännbart på samma sätt för en pojke som för hans systrar. Detta eftersom det hedersrelaterade tänkesättet inte kräver att pojken ska vara oskuld när han gifter sig, och han inte riskerar att dra skam över familjen genom att intressera sig för det motsatta könet. Dock finns det regler i det hedersrelaterade systemet som pojken måste följa. För en pojke kan förtrycket se ut som att:

- han måste bevaka sina systrar och kontrollera deras beteende, vissa pojkar förväntas slå sina systrar om systrarna har brutit mot de hedersrelaterade normerna
- han måste gifta sig med någon som familjen har valt (om han inte gör det kan han bli utfryst eller förskjuten av sin familj, dock blir pojkar sällan förföljda eller hotade fysiskt på det sätt som flickor blir)
- han kan råka illa ut om familjen får reda på att han är homosexuell, bi- eller transperson (gäller även flickor)
- om han är tillsammans med en flicka mot hennes föräldrars vilja, kan flickans familj besluta sig för att döda honom för att upprätta familjens heder

Vi vill påpeka att vår kunskap om pojkars villkor i det hedersrelaterade systemet, och om hur de upplever dessa villkor, ännu så länge är begränsad. Detta då en överväldigande majoritet av de unga som söker samhällets och Linnamottagningens hjälp är flickor.

3 Hur arbetar man idag med familjer i hedersrelaterade ärenden

Som nämndes i inledningen har flera svenska aktörer inom området hedersrelaterat förtryck och våld, de senaste åren uttryckt uppfattningen att samhället borde närma sig och försöka påverka familjerna till de ungdomar som är eller riskerar att bli utsatta. Syftet med påverkan skulle vara att försöka minska familjens hot gentemot den unga och också att försöka få familjen att respektera de ungas fri- och rättigheter. Mycket lidande skulle kunna undvikas om föräldrarna ändrade sin inställning så mycket att den unga inte längre behövde skyddas av samhället och det blev möjligt för den unga och familjen att ha en fungerande relation. Tanken om att samhället ska gå in och arbeta med de ungas familjer är dock inte okontroversiell. Här kan å ena sidan nämnas den danska konfliktmedlaren Farwha Nielsens uppfattning att den enda framkomliga vägen att handskas med fall där unga i etniska minoritetsfamiljer har rymt på grund av en konflikt med sina föräldrar (konflikt angående de hedersrelaterade normerna, vår anm.) är att samhället regelmässigt går in och medlar i dessa konflikter (Nielsen, 2011). Å andra sidan kan nämnas uppfattningen hos brittiska Forced Marriage Unit (FMU), som arbetar på den brittiska regeringens uppdrag för att stödja och hjälpa unga som av sina familjer utsatts eller riskerar att utsättas för tvångsäktenskap. FMU avråder å det bestämdaste från medling i dessa sammanhang, då det har hänt att utsatta unga har mördats under den tid förhandlingen med familjerna pågått (United Kingdom: Home Office, 2009). Även i Sverige finns aktörer som anser att familjearbete är den avgjort bästa lösningen vid konflikter hedersrelaterade ärenden och andra som avråder från sådant arbete.

I Sverige har socialtjänsten det yttersta ansvaret för att stödja och hjälpa utsatta ungdomar och deras familjer. När det gäller ungdomar under 18 år som omhändertagits för vård med stöd av LVU – lag med särskilda bestämmelser för vård av unga - har socialtjänsten skyldighet att ”… se till att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses ” (14 § LVU). Socialtjänsten skall också i samband med att vården upphör, ”… noga förbereda den unges återförening med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne (21 § LVU). Visst stöd för familjearbete i hedersrelaterade ärenden kan man också hitta i Socialtjänstlagen, SoL 5 kap. §1, där det bland annat sägs att socialnämnden i nära samverkan med hemmen ska främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling

hos barn och ungdom, och i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet har upphört.

Ett påtagligt problem har dock varit att man på många håll inom socialtjänsten upplevt sig sakna tillräcklig kompetens för hur man generellt borde arbeta i fall av hedersrelaterat förtryck och våld. Exempelvis har man känt osäkerhet inför hur man utifrån den ungas berättelse borde bedöma hennes behov av skydd och stöd (Länsstyrelsen i Stockholm, Skåne och Västra Götalands län, 2007). Som vi förstår det har det inte varit möjligt för socialtjänsten att utan denna mer grundläggande kompetens, på egen hand ta steget vidare och börja bedriva ett påverkansarbete i syfte att förändra inställningen och värderingarna hos de ungas familjer. Inte desto mindre har man på många håll varit intresserad av att se om det har funnits möjligheter att förbättra de ungas villkor genom familjearbete. Flera svenska aktörer med specialistkompetens inom området hedersrelaterat förtryck och våld har som svar på socialtjänstens behov (i vissa fall har aktören redan haft anknytning till socialtjänsten) de senaste åren tagit fram och gett ut egna metoder för hur man borde arbeta med de utsatta ungdomarnas familjer. Vanligen har tanken varit att den aktör som tagit fram metoden, sedan ska kunna åta sig att arbeta med den ungas familj på socialtjänstens uppdrag. I vissa fall har aktören också erbjudit sig att utbilda socialtjänstens egen personal så att man ska kunna bedriva arbetet utifrån aktörens metod.

Exempel på svenska aktörer som tagit fram metoder för arbete med de ungas familjer är Länsstyrelsen i Västra Götaland genom Gryning Vård och boende AB, Stockholms stad genom Kruton stöd och rådgivningscenter och skyddat boende och Länsstyrelsen i Uppsala och Uppsala kommun genom Resursteamet Famnen. I Danmark har konfliktmedlaren Farwha Nielsen tagit fram en egen metod för medling i etniska minoritetsfamiljer. I Norge har polisen i Drammen tagit fram en metod för dialog med föräldrarna till unga som har utsatts eller riskerar att bli utsatta för brott på grund av hedersrelaterade värderingar. Ingen av metoderna har ännu hunnit utvärderats eller testats vetenskapligt. Socialstyrelsen har dock skrivit att det ”… finns behov av att utvärdera insatsers effekter när det gäller familjebehandlingsinsatser (i hedersrelaterade ärenden, vår anm.), d.v.s. insatser som inkluderar behandling av förövaren eller förövarna.” (Socialstyrelsen, 2011, s. 21).

Om man jämför metoderna kan man se att olika aktörer har olika målsättning med arbetet och att man har olika kriterier för hur man bedömer om arbetet varit framgångsrikt. Metoderna skiljer sig också på andra viktiga punkter, såsom vilka villkor som måste vara uppfyllda för att familjearbete ska kunna genomföras och hur man ser på behovet av uppföljning efter att arbetet har avslutats.

I bilaga 1 har vi gjort en översiktlig genomgång av ett antal av de existerande

svenska och nordiska metoderna i syfte att göra det lättare för läsaren att se likheter och skillnader på viktiga punkter. De metoder som redovisas är de som nämns ovan. Särskilt vill vi göra läsaren uppmärksam på olikheter vad gäller målet med arbetet, hur man har tänkt uppnå målet och hur man har tänkt sig att säkra resultatet. Den som vill göra detaljerade jämförelser rekommenderas att läsa metoderna i sin helhet.

Vissa huvuddrag är dock gemensamma för de metoder som tagits fram och dessa beskrivs kortfattat nedan.

Generellt tillvägagångssätt vid familjearbete i hedersrelaterade ärenden

1. Den unga frågar efter eller blir tillfrågad angående familjearbete

I samtliga metoder som vi har tittat på, tänks processen att närma sig familjen börja i och med att den unga, oavsett om hon lämnat sin familj eller fortfarande bor hemma, vänder sig till en person som är inblandad i hennes ärende och som hon har förtroende för (antingen inom socialtjänsten, vid en ideell organisation/skyddat boende eller vid polisen), med en önskan om att få hjälp med att ta kontakt med och prata med sina föräldrar. Alternativt kan någon av ovanstående aktörer bedöma att det är lämpligt att fråga den unga om hon önskar hjälp med att kontakta sina föräldrar.

2. Man gör en bedömning angående huruvida det är möjligt att genomföra förändringsarbete

I samtliga metoder görs därefter en mer eller mindre omfattande kartläggning av vad konflikten mellan ungdomen och hennes familj handlar om, och vad den unga har varit utsatt för, som fått henne att lämna familjen. Man kartlägger också varje familjemedlems relation till den unga, vilka som har utsatt henne för hot, våld och kränkningar, samt vars och ens inställning till den konflikt som har uppstått. Vidare kartläggs nätverket kring familjen, vilka släktingar som har speciell makt i familjestrukturen, samt vilka släktingar och landsmän som utövar press gentemot familjen och den unga vad gäller att upprätthålla de hedersrelaterade normerna. En aktuell hot- och riskanalys ska också tas fram. (I många fall har mycket av ovanstående utretts tidigare i samband med att ungdomen omhändertagits eller själv sökt hjälp, varför man endast kompletterar med detaljer som saknas och som har särskild relevans för ett eventuellt familjearbete.)

Kartläggningen resulterar i en helhetsbedömning av om det borde vara möjligt att arbeta med familjen/föräldrarna, för att försöka minska hotet mot ungdomen och om möjligt uppnå förbättrade villkor för henne eller honom i familjen. Olika aktörer har olika villkor för när man kan tänka sig att starta upp arbetet.

Om det bedöms som möjligt att arbeta med familjen, tillfrågas föräldrarna om de är villiga att delta i samtal i syfte att se om man kan lösa konflikten mellan familjen och den unga och förbättra relationen dem emellan.

3. En samtalsserie påbörjas

Om föräldrarna accepterar att delta i någon form av förändringsarbete, medling eller dialog, påbörjas en samtalsserie där den inblandade aktören diskuterar med föräldrarna kring situationen och kring hur den unga önskar att hennes villkor ska förändras. Tanken är att föräldrarna, genom diskussioner och samtal, så småningom ska komma till insikt om att deras invanda syn- och förhållningssätt medför att deras barn far illa, och att de också bryter mot lagen. Insikterna hoppas man, ska få föräldrarna att vilja ändra sitt synsätt och sitt sätt att behandla den unga. Vissa aktörer menar att man inte kan få föräldrarna att ändra sig helt och hållet och att kompromisser därför är ofrånkomliga. I de fall man använder sig av medling som metod, är kompromisser, det önskvärda målet, och man förordar detta utifrån att den unga själv önskar leva tillsammans med familjen, och att hennes förhållanden efter att man genomfört kompromisser med föräldrarna, i alla fall är bättre än tidigare.

Vilken roll den unga ska ha under den tid man för samtal med föräldrarna är inte helt tydligt. Samtliga aktörer säger att man arbetar utifrån den ungas önskemål om kontakt med familjen och att man inte gör någonting som den unga inte vill. I samtliga metoder genomförs parallella samtal med den unga under den tid man samtalar med föräldrarna, och i vissa fall kan man förstå att den unga utgör en för aktören viktig informationskälla, vad gäller det som försiggår i familjen och vad gäller att bedöma föräldrarnas uttalanden. Samtliga aktörer säger att det inte finns några förväntningar om att ungdomen personligen ska träffa sina föräldrar, utom om hon själv säger att hon känner sig redo för och vill göra detta. I samtliga existerande metoder är man dock öppen för att arbetet med föräldrarna kan bli så framgångsrikt, att det blir aktuellt med gemensamma möten och dialog mellan den unga och föräldrarna.

4. Avslutning och uppföljning

När man bedömer att man uppnått det önskvärda målet med samtalen, avslutas arbetet genom någon typ av överenskommelse där man bestämmer hur föräldrarna och den unga ska förhålla sig till varandra i fortsättningen. I vissa fall skrivs kontrakt med punkter som parterna kommit överens om att man ska hålla sig till. Samtliga aktörer rekommenderar att fallen följs upp, men ingen har bestämda rekommendationer för uppföljningen.

4 Linnamottagningens projekt för familjearbete i hedersrelaterade ärenden

Bakgrund till projektet

Som nämndes i avsnittet om kollektivism och heder, är det vanligt att familjens hot mot den unga ökar i och med att hon lämnar familjen. Det är vår erfarenhet att även i fall där inga konkreta hot har uttalats, är de unga själva vanligen väl medvetna om osäkerheten i situationen och de risker det kan innebära att närma sig familjen.

Att separera och lära sig att leva skild från den familj de växt upp i är dock svårt och krävande för de flesta unga, även i fall där de utsatts för svårt förtryck, hot, kränkningar och misshandel från familjens sida. Genom åren har vi sett många unga som trots att de varit medvetna om riskerna, av olika skäl drivits att kontakta och i vissa fall också återvända till sina familjer *(mer om varför ungdomarna återvänder i avsnittet Är familjearbete en passande metod med tanke på de ungas situation)*. I de mest gynnsamma av dessa fall har ungdomarnas villkor i familjen varit desamma som innan de lämnade hemmet, d.v.s. villkoren har fortfarande varit förtryckande men de har inte försämrats. I andra fall har de unga efter återvändandet kontrollerats omänskligt hårt, frysts ut, låsts in, misshandlats svårt, gifts bort eller förts utomlands som en konsekvens av att de genom sitt agerande har riskerat familjens heder.

Då Fadime Sahindal dödades av sin pappa år 2002, drog Linnamottagningen den avgjorda slutsatsen att samhället borde bistå unga som lämnat sina familjer på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, när de unga vill träffa och hälsa på sina familjer. I praktiken skulle ett sådant stöd innebära att personer från exempelvis polis, socialtjänst eller skyddat boende, regelmässigt följde med utsatta unga till planerade möten med familjen, i syfte att minimera risken för fysiskt och psykiskt våld mot ungdomen.

Vidare har många av de ungdomar vi haft kontakt med under årens lopp, uttryckt en önskan om att någon utomstående vuxen, skulle försöka påverka deras föräldrar att ändra sina värderingar och sitt sätt att behandla dem. De unga har lidit svårt av situationen, oavsett om de bott kvar hemma eller lämnat familjen, men känt att de själva helt saknat förutsättningar att påverka och förändra den. Detta stämmer väl med vår erfarenhet är att det är ovanligt att unga från familjer med hedersrelaterade värderingar, har möjlighet att förhandla

om, eller ens diskutera sina villkor i familjen med sina föräldrar *(se avsnittet om kollektivism och heder)*.

Vår uppfattning att de unga aldrig ensamma borde kontakta sina familjer tillsammans med de ungas önskan om att någon skulle försöka påverka deras föräldrars inställning och värderingar, resulterade i idén om ett projekt där man undersökte möjligheterna att förbättra de ungas villkor genom kontakt med deras familjer:

- I fall där den unga var fast besluten att flytta hem, kanske det fanns en möjlighet att förbättra situationen om vi förhandlade med hennes föräldrar om hennes framtida villkor i familjen innan hon flyttade tillbaka (gällde endast unga över 18 år).
- I fall där den unga inte ville eller kunde flytta hem kunde vi genom vår närvaro minska risken att hon utsattes för fysiskt eller psykiskt våld, om hon ville träffa eller hälsa på sin familj.
  I bästa fall kunde vi kanske också bidra till att minska konflikten och påverka den ungas föräldrar att respektera hennes fri- och rättigheter (gällde unga både under och över 18 år)
- I fall där den unga fortfarande bodde hemma kunde vi kanske förhindra att konflikter angående de hedersrelaterade normerna trappades upp. Om det behövdes kunde vi också arbeta för att försöka påverka den ungas föräldrar att respektera hennes fri- och rättigheter (gällde unga både under och över 18 år)

Eftersom ett arbete där man undersökte möjligheterna att närma sig och förhandla med de utsatta ungdomarnas föräldrar inte rymdes inom Linnamottagningens ordinarie verksamhet, bestämde vi oss för att ansöka om medel från Allmänna arvsfonden för att bedriva ett särskilt projekt för detta. Inom ramen för projektet skulle vi på prov bedriva vad vi kallade för Familjearbete i hedersrelaterade ärenden. Ansökan beviljades, och tack vare detta kunde vi under tre års tid, titta närmare på möjligheterna att genom samtal och kontakt med de ungas föräldrar, minska hotet mot de unga och påverka föräldrarna att respektera de ungas fri- och rättigheter i enlighet med svensk lagstiftning, FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och Barnkonventionen.

Syftet med projektet

Projektets syfte var att erbjuda unga som levt utsatta för hedersrelaterat förtryck, hjälp med att förhandla med sina föräldrar, och på så sätt förhoppningsvis bidra till att:

- minska familjens hot mot den unga
- påverka och motivera föräldrarna att respektera den ungas lagstadgade fri- och rättigheter i enlighet med svensk lagstiftning, FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och Barnkonventionen
- minska risken för att den unga på egen hand kontaktade familjen, och därmed utsatte sig för stora fysiska och psykiska risker.

Vidare skulle den metod som användes för förhandling med de ungas familjer, om den visade sig ge goda resultat, dokumenteras tillsammans med andra viktiga erfarenheter från projektet, för att sedan kunna spridas vidare till intresserade myndigheter och organisationer.

Linnamottagningens orubbliga utgångspunkt under projektet har varit att det är föräldrarna som behöver förändra sitt förhållningssätt till den unga. Personalen har varit tydlig med att man står reservationslöst på de ungas sida, vad gäller deras rätt att få sina mänskliga rättigheter till fullo respekterade av föräldrarna. Det har inte någon gång varit tänkbart att kompromissa med föräldrarna på punkter där de kränkte den ungas rättigheter.

Projektets målgrupp

Målgrupp för projektet var:

1. unga som lämnat sina familjer på grund av hedersrelaterat förtryck, och som inte hade någon pågående kontakt med socialtjänsten, samt
2. unga som levt utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld, och som omhändertagits för vård med stöd av LVU §2, dvs. på grund av bristande förhållanden i hemmet.

Som nämndes ovan var tanken från början att även unga som fortfarande bodde hemma hos sina familjer, skulle omfattas av projektet. Det visade sig ganska tidigt att detta angreppssätt inte fungerade varför dessa ungdomar fick utgå ur projektets målgrupp. *Se vidare under Hur gick det att närma sig familjerna, nedan.*

Unga som hade en pågående kontakt med socialtjänsten, ingick från början inte i projektets målgrupp men inkluderades, eftersom vi såg att de var i behov av samma hjälp som ungdomar som saknade socialtjänstkontakt.

Under projektets gång kom vi att delta i 20 fall i kontakten med familjerna, med varierande resultat. *Se vidare under Hur gick det att närma sig familjerna, nedan.*

Förtydligande angående målgruppen

Vi vill poängtera att vi är väl medvetna om att **projektets resultat gäller den specifika målgrupp som Linnamottagningen vanligen kommer i kontakt med** (och

som varit densamma under projektet). Resultaten gäller alltså den grupp av svåra fall där konflikten mellan ungdomar och föräldrar angående de hedersrelaterade normerna har eskalerat så mycket att ungdomen omhändertagits av samhället, eller har sett sig tvungen att själv lämna sin familj.

Följande ungdomar kommer aldrig till samhällets kännedom:

- Ungdomar vars föräldrar själva vill och kan förändra sitt förhållningssätt. Dessa ungdomar kommer inte att komma till samhällets eller Linnamottagningens kännedom eftersom familjen hittar egna lösningar när det uppstår konflikter angående de hedersrelaterade normerna.
- Ungdomar som ger upp sin vilja och underkastar sig föräldrarnas hedersrelaterade normer

De personer som arbetade med projektet

De personer från Linnamottagningen som arbetat i projektet, har lång erfarenhet av arbete med ungdomar som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld. Vi har arbetat med ungdomar i alla åldrar, från 12-åringar till 25-åringar och vi har varit med dem i alla stadier av uppbrottsprocessen, från det akuta skedet tills dess ungdomen har skapat sig ett självständigt liv. Personalen är socionomer eller har motsvarande akademisk kompetens, och två har också examen i grundläggande psykoterapi.

Avgränsningar

Inget förebyggande arbete med familjer har rymts inom projektet. Den viktigaste anledningen till detta är vår uppfattning att ett sådant arbete skiljer sig mycket från det arbete vi bedrivit här, både vad gäller förutsättningar och önskvärda resultat. Eftersom vi ser förebyggande arbete som mycket viktigt i hedersrelaterade ärenden menar vi att möjligheterna för detta borde undersökas inom ramen för ett eget projekt.

Endast en pojke har funnits med bland de utsatta ungdomar som ingått i projektet. Vi har därför inte haft möjlighet att fokusera särskilt på pojkarnas situation i förhållande till sina familjer.

Ungdomar som av sin familj utsatts för sexuella övergrepp eller allvarligt förtryck och våld, fick på grund av sin särskilda utsatthet inte medverka i projektet.

Metodbeskrivning

Nedan redogörs för det tillvägagångssätt som användes i samband med förhandlingssamtalen med de ungas föräldrar. Processen delades in i följande huvudpunkter:

1. Information till de unga som Linnamottagningen hade kontakt med i sin ordinarie verksamhet
2. Förberedande samtal med de unga, samt förberedande samtal med de ungas föräldrar
3. Genomförande av förhandlingssamtal med ungdomarnas föräldrar
4. Genomgång, analys och sammanställning av förhandlingssamtal
5. Analys av föräldrarna utifrån modellen för bedömning av förändringsbenägenhet

Information till de unga

I ett första steg informerades de ungdomar som Linnamottagningen vid tidpunkten hade kontakt med, och som ingick i projektets målgrupp, om möjligheten att mottagningens personal inom ramen för projektet, kunde genomföra förhandlingssamtal med deras föräldrar.

Ungdomarna informerades om att målet med förhandlingssamtalen skulle vara att minska konflikten mellan dem och deras familjer. Personalen skulle i samtalen arbeta för att försöka förbättra den ungas position i förhållande till sina föräldrar, och man skulle försöka påverka föräldrarna att respektera den ungas rättigheter i enlighet med svensk lagstiftning och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.

Både ungdomar som haft kontakt med Linnamottagningen under en längre tid, och ungdomar som kommit nyligen till mottagningen informerades. Vad gällde de ungdomar som haft kontakt med mottagningen en längre tid, var deras kontakt med socialtjänsten i samtliga fall avslutad. Av de ungdomar som kommit nyligen till mottagningen hade de som var under 18 år kontakt med socialtjänsten, och de som var över 18 år hade det i vissa fall.

Förberedande samtal med de unga

I de fall den unga därefter tog initiativ genom att säga att hon önskade att personalen skulle förhandla med hennes föräldrar, genomförde personalen först ett eller flera förberedande samtal med ungdomen själv. De förberedande samtalen med den unga genomfördes av en person.

Observera att Linnamottagningen sedan tidigare hade utförlig information angående den ungas totala situation. Detta eftersom sådan information alltid inhämtas i samband med att den unga kommer till mottagningen, och bland annat ligger till grund för bedömningen av vilket stöd hon kommer att behöva. Bland denna information finns exempelvis viktiga uppgifter om:

- vad den unga utsatts för i sin familj och hur hon påverkats av detta
- de olika familjemedlemmarnas personlighet och position i familjen, och

den ungas relation till var och en av dem
- familjens inställning till och tillämpning av hedersrelaterade normer och religiösa regler
- maktstrukturen i familjen och släkten
- familjens kontakter med familjemedlemmar och släktingar i Sverige, och i föräldrarnas ursprungsland.

Under de förberedande samtalen skaffade sig personalen en uppfattning om huruvida den unga trodde att hennes föräldrar skulle kunna ändra sina värderingar genom samtal, och om vad hon hoppades att en förhandling med hennes föräldrar skulle leda till.

Den information som kom fram under de förberedande samtalen med den unga utgjorde, tillsammans med en aktuell hot- och riskanalys, och den information som sedan tidigare fanns angående ungdomens totala situation, grund för personalens bedömning angående huruvida man skulle gå vidare och kontakta ungdomens föräldrar.

Vissa förberedande samtal kom aldrig att leda till förhandlingar med föräldrarna. Orsaker till detta kunde vara att ungdomen själv ändrade sig, eller att föräldrarna bestämde sig för att de inte ville medverka.

Förberedande samtal med föräldrarna

Om personalen efter samtalen med ungdomen, bedömde att det skulle kunna fungera att förhandla med hennes föräldrar, kontaktades föräldrarna med ett erbjudande om att delta i samtal angående den konflikt som uppstått mellan dem och den unga. I de fall ungdomen hade kontakt med socialtjänsten kontaktades föräldrarna av den socialsekreterare som hade ansvar för ärendet, annars togs kontakten av Linnamottagningens personal.

Föräldrarna informerades om att deras deltagande i samtalen inte innebar någon garanti för att den unga skulle komma hem, och att syftet med samtalen var att minska konflikten och öka förståelsen mellan den unga och familjen.

I de fall föräldrarna efter att ha övervägt förslaget, förklarade att de var intresserade av att medverka, fick de sedan delta i ett eller flera förberedande samtal med Linnamottagningens personal.

Vid de förberedande samtalen med föräldrarna försökte personalen få en uppfattning om huruvida det var troligt att föräldrarna skulle kunna tänka sig att förändra sitt synsätt och sitt förhållningssätt gentemot den unga, dvs. om de på sikt skulle kunna tänka sig att ge upp de kränkande aspekterna av de hedersrelaterade normerna för att kunna lösa konflikten och få en bättre relation med sitt barn.

Viktiga punkter som personalen försökte få en uppfattning om för att kunna bedöma detta var:

- Hur föräldrarna själva beskrev och uppfattade konflikten med den unga
- Föräldrarnas känslor för och relation till den unga
- Hur föräldrarna såg på och tillämpade hedersrelaterade normer och religiösa regler
- Hur pass mycket kontakt föräldrarna hade med släktingar i Sverige och i sitt ursprungsland
- Hur föräldrarna såg på normerna i det omgivande samhället, och hur de ställde sig till att den unga på vissa punkter ville leva i enlighet med dessa normer

Man försökte också få en uppfattning om varje förälders personlighet och psykologiska mognad.

Om personalen efter dessa bedömningssamtal tyckte att det verkade som om föräldrarna verkligen var intresserade av att förändra sitt förhållningssätt bestämde man sig för att gå vidare till förhandlingssamtal. I andra fall avbröts arbetet i det här läget.

I de fall man bestämt sig för att gå vidare till förhandlingssamtal gjordes därefter en planering, där man bestämde under hur lång tid man skulle träffas och samtala, vilka som skulle delta vid mötena, och hur ofta man skulle ses.

Förhandlingssamtal

Förhandlingssamtalen genomfördes antingen i Linnamottagningens lokaler, eller på socialkontoret på den ort där familjen var bosatt.

Inledningsvis deltog endast föräldrarna i förhandlingssamtalen. Separata samtal med den unga genomfördes parallellt. Om arbetet med föräldrarna visade sig framgångsrikt kunde det så småningom bli aktuellt med gemensamma möten där personalen, ungdomen och föräldrarna deltog. Om det visade sig att föräldrarna inte var benägna att förändra sin inställning, blev det aldrig aktuellt med några gemensamma möten.

I själva förhandlingssamtalen diskuterades den aktuella situationen, och personalen redogjorde utifrån samtalen med den unga, för hur hon uppfattade situationen och för vad hon önskade sig av sina föräldrar. Man samtalade kring på vilka punkter föräldrarna behövde förändra sin inställning till den ungas liv och rättigheter, för att en fungerande och respektfull relation med den unga på sikt skulle kunna upprättas.

Mot bakgrund av den konflikt som uppstått, och som lett till att den unga omhändertagits eller själv lämnat familjen, var följande punkter viktiga att diskutera med föräldrarna:

- hur man såg på individuell frihet och självständighet

- hur man såg på barns rättigheter i förhållande till föräldrarna
- skillnader och likheter mellan det omgivande samhällets synsätt på individen och på mäns och kvinnors roller, och det synsätt föräldrarna själva växt upp med
- frågan om kvinnors rätt till sin sexualitet
- varje människas rätt att slippa bli utsatt för våld och kränkningar
- konsekvensen av att bli utsatt för våld
- konsekvensen av våld i barnuppfostran
- kvinnors och mäns lika värde
- rätten att bli respekterad för den man är, etc.

Man gick också djupare in på de viktiga punkterna från de förberedande samtalen angående föräldrarnas känslor för och relation till sitt barn. Man tog upp föräldrarnas egen syn på och tillämpning av hedersrelaterade normer och religiösa regler och deras inställning till förändring av dessa. Vidare talade man om hur pass mycket kontakt föräldrarna hade med släktingar i Sverige och i sitt ursprungsland, hur föräldrarna såg på normerna i det omgivande samhället, liksom hur de ställde sig till att den unga på vissa punkter ville leva enligt dessa normer.

Förhandlingssamtalen genomfördes vanligen vid möten där man träffade föräldrarna personligen, men man hade också vid behov kontakt per telefon och/eller mail. Samtalen med den unga skedde i de flesta fall vid möten där man träffades personligen, men även här hade man vid behov kontakt per telefon och/eller mail.

Parallellt med såväl bedömningssamtal som förhandlingssamtal gjordes kontinuerliga hot- och riskbedömningar.

Som nämnts ovan var Linnamottagningens utgångspunkt att de enda resultat som gick att acceptera, var att föräldrarna ändrade sig så pass att de började behandla den unga i enlighet med vad som föreskrivs i svensk lagstiftning och i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Inga resultat som innebar sämre villkor för den unga än de lagstadgade rättigheterna föreskriver, godtogs alltså.

Däremot lade man stor vikt vid att visa att man hade förståelse för hur föräldrarna tänkte, och att man uppfattade att detta var naturligt med tanke på hur föräldrarna själva växt upp. Man var också noga med att visa att man förstod att föräldrarnas beteende i många fall grundade sig i deras önskan om att det skulle gå bra för deras barn.

Genomgång, analys och sammanställning

Efter genomförda förhandlingssamtal gicks samtalen igenom och dokumenterades. En analys av samtalen gjordes därefter av den eller de som genomfört samtalen tillsammans med övriga medarbetare i projektet.

En modell för analys av föräldrarnas förändringsbenägenhet

För att kunna analysera samtalen på ett strukturerat sätt, och förstå hur föräldrarna kom fram till sina slutsatser, kände vi att vi behövde någon typ av verktyg som synliggjorde de faktorer som mest påverkade föräldrarnas förhållningssätt. Vi kände sedan tidigare till Perris och Perris modell för bedömning av utökad personlig sårbarhet, se bilaga 4 (Perris & Perris, 1998). Vi bestämde oss för att pröva att gå tillväga på ett liknande sätt för att analysera benägenheten att förändras hos de föräldrar vi kom i kontakt med. Genom att behålla vissa och byta ut andra påverkansfaktorer i Perris och Perris modell, fick vi en modell för bedömning av förändringsbenägenheten hos de föräldrar som ingick i projektet. De påverkansfaktorer som vi själva lade till i modellen var faktorer som vi av erfarenhet vet är viktiga för människor som lever i ett kollektivistiskt samhälle och i enlighet med hedersrelaterade normer och värderingar.

När vi tillämpade modellen på våra aktuella fall tyckte vi oss relativt tydligt kunna urskilja viktiga orsaker till föräldrarnas benägenhet (eller obenägenhet) att förändras. **Obs!** I de fall som finns med i denna bok, analyserades endast den förälder som hade den största makten i familjen, och som därmed hade störst påverkan på den utsatta ungas situation.

På nästa sida visas **Linnamottagningens modell för bedömning av förändringsbenägenhet hos vuxna personer (föräldrar) i hedersrelaterade sammanhang**. Modellen har till vissa delar inspirerats av Perris & Perris modell för utökad individuell sårbarhet (Perris & Perris, 1998).

OBS! Modellen redovisas här för att läsaren lättare ska kunna följa våra analyser av de fall som presenteras i boken. Den är inte tänkt att användas av andra aktörer i samband med familjearbete i hedersrelaterade ärenden.

Figur. Linnamottagningens modell för bedömning av förändringsbenägenhet

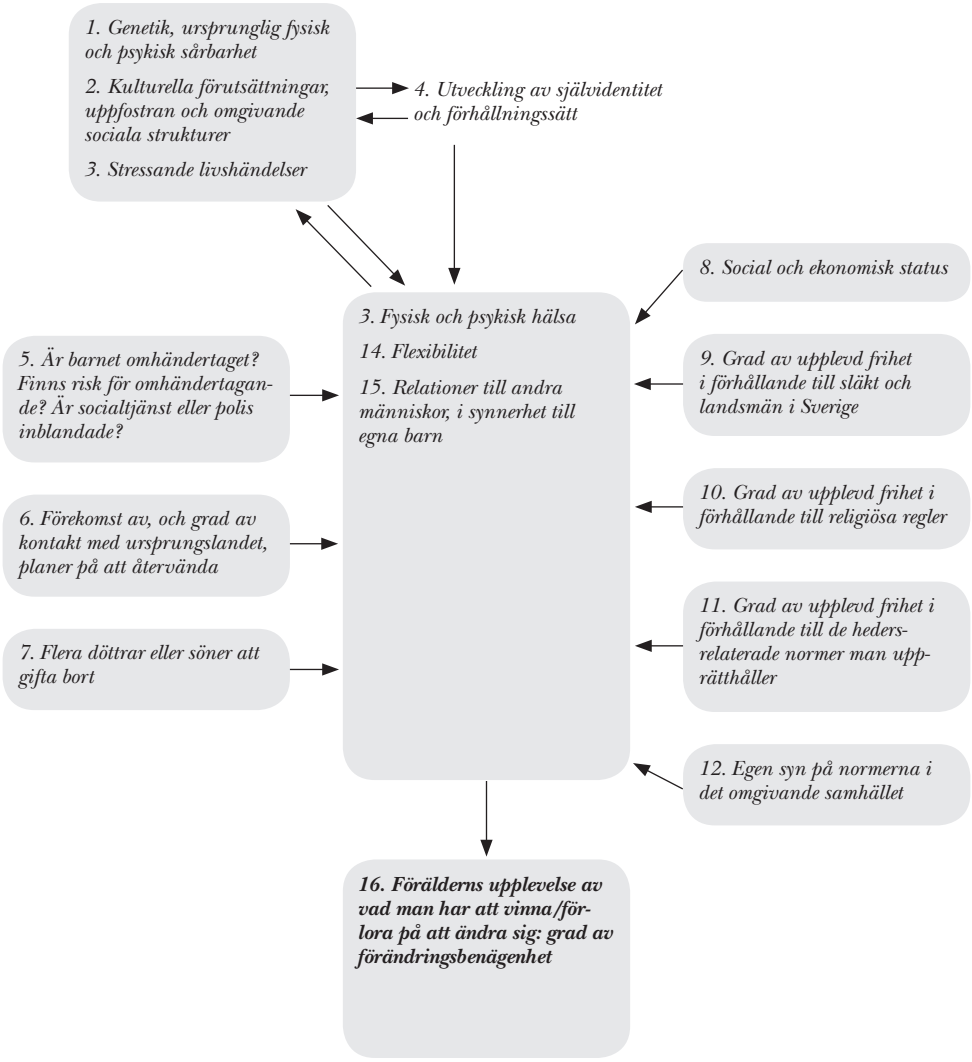

Förklaring av modellens olika delar

1. Genetik, fysisk och psykisk sårbarhet

   Här beaktas förälderns ursprungliga fysiska och psykiska hälsa, om man känner till något om denna. T.ex. skulle ett medfött fysiskt handikapp eller en psykisk funktionsnedsättning kunna ha påverkan på förälderns självidentitet och förhållningssätt idag.

2. Kulturella förutsättningar, uppfostran och omgivande sociala strukturer

   Här beaktas sådant som man känner till som kan vara av speciellt intresse, t.ex. kanske föräldrarna kommer från ett särskilt traditionellt eller religiöst samhälle, eller tvärtom. Kanske känner man till att en tongivande släkting eller familjemedlem har varit speciellt sträng eller speciellt liberal, och att det har fått påverkan på hur man inom familjen idag förhåller sig till varandra.

3. Stressande livshändelser

   Stressande livshändelser såsom krig, flykt, sjukdom, dödsfall, skilsmässa, ekonomiska problem, missbruk, fängelsestraff etc. kan ha fått påverkan på hur förälderns självidentitet och förhållningssätt. I vissa fall reagerar föräldern med att hålla ännu hårdare på de hedersrelaterade normerna, i syfte att behålla kontrollen över sin tillvaro. I andra fall kan de stressande händelserna medföra att föräldern inte längre orkar hålla så strikt på reglerna, eller att han/hon omvärderar reglernas betydelse.

4. Utveckling av självidentitet och förhållningssätt hos föräldern

   Resultatet av punkterna 1, 2 och 3

5. Är barnet omhändertaget? Finns risk för omhändertagande? Är socialtjänst eller polis inblandade?

   Om ungdomen är under 18 år och omhändertagen för vård med stöd av LVU, kan familjen komma att medverka i samtal med socialtjänsten eller med familjearbetare knutna till socialtjänsten, med förhoppningen om att vårdbeslutet ska komma att upphävas om de samarbetar.

Om den unga är över 18 år, är föräldrarna ofta inte motiverade till förändringssamtal överhuvudtaget. Detta eftersom den unga själv bestämmer om hon vill komma hem eller inte. I vissa fall kan föräldrarna dock vilja medverka i samtal med någon som har kontakt med ungdomen i förhoppningen om att hon eller han då ska vilja återvända hem.

6. Förekomst av, och grad av kontakt med ursprungslandet, planer på att återvända

Kontakt med släktingar i ursprungslandet, och människor där som fortfarande lever enligt hedersrelaterade normer utgör i de flesta fall en försvårande faktor vad gäller familjens möjligheter att själva frigöra sig från hedersrelaterat tänkande. Social kontroll och negativ ryktesspridning hindras inte av att man befinner sig i olika länder. I princip kan man säga att ju tätare kontakt familjen har med ursprungslandet, desto mer social kontroll är de utsatta för, och desto svårare är det för dem att frigöra sig.

Planer på att återvända till ursprungslandet minskar i de flesta fall familjens möjligheter att frigöra sig från de hedersrelaterade värderingarna. Föräldrarna kan inte riskera att ge sina döttrar fria villkor i Sverige om familjen sedan ska återvända till ett samhälle med strikta hedersrelaterade normer (och i många fall också stränga religiösa regler). Dels skulle döttrarna kunna få svårigheter att anpassa sig till de rådande normerna vid återkomsten till ursprungslandet vilket skulle innebära familjens heder(sociala status) hamnade i fara. Dels skulle rykten om att döttrarna uppfört sig ”lösaktigt” i Sverige kunna innebära svårigheter med att gifta bort dem, och i värsta fall också att familjens heder skulle gå förlorad på grund av detta.

7. Flera döttrar eller söner att gifta bort

Om det finns flera söner eller döttrar som ska giftas bort, innebär detta i de flesta fall att familjen får svårt att ge avkall på de hedersrelaterade normerna. När ett äktenskap ska arrangeras, kommer hela familjen att granskas av den tilltänkte makens/makans familj. Det gäller då att alla familjemedlemmar har betett sig hedersamt, om dottern/sonen ska kunna ses som ett gott parti. Om en dotter har lämnat familjen och bor någon annanstans, är det mycket negativt för familjen som helhet. Detta är en bidragande faktor till att det är så otroligt viktigt för familjen

att en dotter som rymt kommer hem igen, så att man kan visa för släkt och omgivning att man har återtagit kontrollen över hennes beteende.

En viktig aspekt vad gäller äktenskap är att en familj, som lyckats ta sig till Sverige från exempelvis Afghanistan, mer eller mindre ses som skyldig att rädda lika många släktingar ur Afghanistan genom äktenskap, som man har ungdomar att gifta bort.

8. Social och ekonomisk status

Här beaktas också om familjen och släkten har någon särskilt hög eller låg status i förhållande till sin släkt och/eller sina landsmän, som kan tänkas ha påverkan på föräldrarnas förhållningssätt och möjlighet att förändra sitt synsätt vad gäller de hedersrelaterade normerna. En uppfattning som Linnamottagningen har stött på i ett flertal olika sammanhang, är att familjer med hög social status och god ekonomi lättare än andra skulle kunna bortse från de hedersrelaterade normerna. Vår erfarenhet är tvärtom, att det ofta är ännu viktigare för dessa familjer medlemmarna beter på rätt sätt sig enligt det hedersrelaterade normsystemet, så att familjen kan bevara sin sociala position.

Det finns dock inga fasta regler och det är viktigt att göra en noggrann bedömning av förhållandena i varje enskilt fall.

9. Grad av upplevd frihet i förhållande till släkt och landsmän i Sverige

Kontakt med släktingar eller landsmän som är bosatta i Sverige, som fortfarande lever enligt hedersrelaterade normer, utgör i de flesta fall en allvarligt försvårande faktor vad gäller familjens möjligheter att själva frigöra sig från hedersrelaterat tänkande. Social kontroll och negativ ryktesspridning är ett problem för den som vill börja göra någonting annorlunda. I princip kan man säga att ju tätare kontakt familjen har med människor från ursprungslandet som är bosatta i Sverige, desto mer social kontroll är de utsatta för. Den sociala kontrollen och ryktesspridningen ökar vanligen också ju närmre varandra man bor.

10. Grad av upplevd frihet i förhållande till religiösa regler

Här beaktas hur fri föräldern känner sig att agera på ett annat sätt än hans/hennes religion föreskriver.

Inom alla religioner finns regler för hur människan ska leva i förhållande till Gud, för hur människor bör leva tillsammans i samhället, och för hur män och kvinnor bör förhålla sig till varandra. Sådana (religiösa) beteenderegler praktiseras av många familjer tillsammans med det hedersrelaterade normsystemet, och det kan vara svårt att skilja ut vilka regler som kommer ur religion och vilka som kommer ur tradition. Dock är det en försvårande faktor om en förälder är av uppfattningen att han/hon tillämpar vissa regler för sin dotters beteende för att Gud kräver det, och att föräldern själv eller dottern kommer att straffas om man bryter mot reglerna.

11. Grad av upplevd frihet i förhållande till de hedersrelaterade normer man upprätthåller

Här beaktas förälderns egen inställning till de hedersrelaterade normerna i den mån den går att skilja ut, dvs. om föräldern är helt identifierad med normsystemet och tycker att förhållningssättet är det enda rätta, eller om han/hon på någon nivå ifrågasätter tänkandet, eller av någon anledning inte tar så allvarligt på normerna.

12. Egen syn på normerna i det omgivande samhället

Här beaktas förälderns inställning till de normer som praktiseras av majoriteten i samhället. Hur ser föräldern på att barnet utvecklar en mer ”svensk” sida som en del av sin identitet. Vill föräldern skydda sitt barn från att bli ”svensk”, eller skulle det kunna innebära någonting positivt?

13. Fysisk och psykisk hälsa

Förälderns nuvarande fysiska och/eller eller psykiska hälsa kan ha påverkan på hur han/hon förhåller sig till det hedersrelaterade normsystemet, och hur öppen han/hon är för förändring. I vissa fall reagerar föräldern med att hålla ännu hårdare på de hedersrelaterade normerna, i syfte att behålla kontrollen över sin tillvaro. I andra fall kan de stressande händelserna medföra att föräldern inte längre orkar hålla så strikt på reglerna, eller att han/hon omvärderar reglernas betydelse.

Jfr. Stressande livshändelser, ovan.

14. Flexibilitet

Förälderns personliga flexibilitet kan vara avgörande för om han/hon kan tänka sig att förändra sin inställning till de hedersrelaterade normerna. Förmåga att reflektera över och omvärdera händelser har betydelse.

15. Relationer till andra människor, i synnerhet till egna barn

Här tittar man på hur föräldern har haft möjlighet att utveckla till sitt barn (ofta hänger detta samman med förälderns förmåga att utveckla goda relationer överhuvudtaget). Vad skulle det innebära för föräldern om barnet/ungdomen försvann ur förälderns liv? Hur mycket har föräldern knutit an till barnet, och hur mycket har barnet fått betyda för föräldern? Är barnet så viktigt för föräldern, att föräldern skulle kunna ändra sitt förhållningssätt för att få behålla barnet i sitt liv?

16. Förälderns upplevelse av vad man har att vinna/förlora på att ändra sig: grad av förändringsbenägenhet

När samtliga ovanstående punkter vägts ihop av föräldern kommer han eller hon att ha en uppfattning om vad som finns att vinna respektive förlora på att ändra sig.

Exempel på utfall:

Faktorerna som talar för att det hedersrelaterade normsystemet måste upprätthållas överväger, och föräldern kommer på olika sätt att försöka få tillbaka sitt barn utan att själv förändra sitt sätt att tänka och agera. Alternativt bestämmer sig föräldern för att ta avstånd från barnet, för att på så sätt minimera skadan av att den unga har brutit mot de hedersrelaterade normerna

Familjen är öppen för påverkan på grund av att man har andra stora problem som man behöver hjälp med. Man tycker då att man har mer att vinna på att ta emot hjälp och försöka förändra sig än att fortsätta på egen hand med att försöka lösa sina problem. Vi har sett att detta kan sammanfalla med att man redan har låg status i den egna gruppen och inte har så mycket att förlora på att förändra sig.

Föräldern önskar innerst inne själv en förändring, och påverkan utifrån var vad som behövdes för att ta steget. Föräldern är därmed också beredd att offra sin sociala status i den egna gruppen.

5. Hur gick det att närma sig föräldrarna?

Vår ursprungliga tanke var att den viktigaste förutsättningen för ett lyckat resultat, måste vara att få till stånd en förtroendefull relation mellan Linnamottagningens personal och föräldrarna. Utan en sådan relation skulle sannolikt inget framgångsrikt påverkansarbete kunna genomföras. Vidare tänkte vi oss att föräldrarnas känslomässiga band till sitt barn troligen var det som mer än någonting annat, skulle kunna motivera dem att förändra sitt förhållningssätt gentemot den unga.

Tanken var att vi, när vi hade etablerat en relation med föräldrarna, tillsammans med dem skulle diskutera och problematisera kring viktiga ämnen såsom:

- förälderns reaktioner på att den unga omhändertagits eller på egen hand lämnat familjen
- förälderns känslor för och saknad efter sitt barn
- den situation föräldern hamnat i på grund av att den unga lämnat familjen
- det hedersrelaterade tänkesättets betydelse i den konflikt som uppstått mellan barnet och föräldern
- förälderns egna erfarenheter av att växa upp i ett samhälle där man praktiserar hedersrelaterade normer
- hur det hedersrelaterade tänkesättet formar de människor som berörs av det
- den ungas situation och de svårigheter som följer med att vara delaktig i två motstridiga värderingssystem (familjens och samhällets)
- förälderns möjlighet att förstå och känna empati för sitt barn i den situation som uppstått
- förälderns möjlighet att sätta sig in i sitt barns behov (exempelvis trygghet, relationer med jämnåriga, frihet och självbestämmande)
- vad som skulle behövas för att den unga och föräldern skulle kunna ha en god relation i framtiden
- negativa konsekvenser av att använda fysiskt och psykiskt våld och kränkningar i barnuppfostran,
- det svenska samhällets syn på psykiskt och fysiskt våld och förtryck av barn och vuxna
- nödvändigheten av att föräldern ger upp de hedersrelaterade värderingar som medför förtryck av och våld gentemot den unga om det ska bli möjligt att reparera relationen (fler diskussionsämnen listas ovan i avsnittet *beskrivning av projektet)*

Om föräldern under samtalen på allvar visade sig ha en vilja att släppa de hedersrelaterade värderingar som krävde förtryck av den unga, skulle man också tillsammans diskutera sätt att komma runt det starka trycket från släktingar och landsmän. Med andra ord hur föräldrarna skulle kunna släppa de förtryckande hedersrelaterade normerna utan att i onödan riskera familjens heder och status.

Resultaten av samtalen med föräldrarna
Nedan har vi delat in resultaten av samtalen i tre grupper:

- grupp 1, föräldrar till ungdomar över 18 år som nyligen lämnat hemmet på egen hand, socialtjänsten inte inblandad, i gruppen ingick 8 familjer
- grupp 2, föräldrar till ungdomar under 18 år som omhändertagits för vård med stöd av LVU, socialtjänsten inblandad, i gruppen ingick 5 familjer
- grupp 3, föräldrar till ungdomar över 18 år som levt i skydd under många år, socialtjänstkontakten avslutad, i gruppen ingick 7 familjer

Resultat grupp 1, samtal med föräldrar till ungdomar över 18 år som nyligen lämnat hemmet på egen hand, socialtjänsten var inte inblandad

I de fall där **ungdomar över 18 år nyligen hade lämnat hemmet på egen hand, och socialtjänsten inte var inblandad,** gick det inte i något fall att genomföra någon längre samtalsserie med föräldrarna. Visserligen gick det att få till stånd en första kontakt och i vissa fall genomfördes något eller några samtal, men samtalen avbröts så snart föräldrarna fått klart för sig att Linnamottagningens syfte varken var att förmå den unga att bete sig såsom föräldern ville, eller att söka kompromisser så att ungdomen så snabbt som möjligt skulle kunna återvända hem.

Att delta i samtal med Linnamottagningen enbart i syfte att förbättra relationen mellan dem själva och den unga, var inte någonting som föräldrarna var intresserade av.

Under den tid samtalen pågick kunde personalen i vissa fall påverka föräldrarna att förändra sitt förhållningssätt på någon eller några enstaka punkter, förutsatt att förändringen inte innebar något uppenbart brott mot de hedersrelaterade normerna. Det gick dock inte i något fall att få till stånd en förändring av förälderns grundvärderingar.

I vissa av dessa fall fick Linnamottagningens personal endast möjlighet till ett samtal med föräldrarna.

Exempel grupp 1, Mira, Afghanistan
Mira var 19 år gammal när hon kom i kontakt med Linnamottagningen. Mira hade varit ledsen och gråtit i skolan och hennes lärare hade frågat henne varför. Hon hade då berättat att hon var kär i en kille och att hennes mamma inte tillät henne att träffa honom. Miras skolkurator misstänkte att ärendet kunde vara hedersrelaterat och hjälpte Mira att få kontakt med Linnamottagningen.

Bakgrund
När Linnamottagningen fick kontakt med Mira bodde hon tillsammans med sin mamma och sina tre systrar. En syster var två år äldre än Mira och de andra var yngre. Familjen kom ursprungligen från Afghanistan. Mamman hade skilt sig från flickornas pappa, som dock inte ville acceptera skilsmässan. Efter att mannen vid ett tillfälle hotat och allvarligt misshandlat både henne och barnen flydde mamman med sina döttrar till ett skyddat boende. Den misshandel de hade varit utsatta för och flykten från pappan stärkte mammans och flickornas band till varandra, och mammans inställning var att hon och döttrarna nu skulle hålla ihop till varje pris.

Mira berättade att hennes äldre syster efter skilsmässan hade tagit på sig pappans roll i familjen. Detta innebar att systern såg det som sin uppgift att stå på mammans sida, dela mammans värderingar och se till att familjen hölls ihop. Mamman själv var mycket konservativ i sitt synsätt. Mira berättade för Linnamottagningen att hennes mamma vantrivdes i Sverige och ville att familjen skulle åka tillbaka till ursprungslandet, men att flickorna först skulle skaffa sig bra utbildningar. Tanken var att utbildningarna skulle ge flickorna gott rykte och hög status bland sina landsmän när de återvände till Afghanistan.

Miras mamma ställde uttryckliga krav på att Mira skulle uppnå MVG i alla ämnen i skolan, eftersom detta behövdes för att hon skulle kunna skaffa sig en sådan utbildning som mamman hade tänkt. Vid den senaste betygssättningen hade Mira bara fått G i ett antal ämnen och mamman krävde att få veta vad de lägre betygen berodde på. Mira erkände att hon hade träffat en kille och att hon hade prioriterat att umgås med honom framför att studera. Mamman reagerade med att kräva att Mira omedelbart skulle göra slut med pojkvännen och det blev mycket bråk i familjen. Mamman och storasystern kallade Mira för hora och de utsatte henne också för fysisk misshandel. För att i fortsättningen slippa misshandel och kränkningar började Mira leva dubbelliv. Hon sade till sin mamma och storasyster att relationen hade tagit slut och att hon nu lade all kraft på sina studier, samtidigt som hon i smyg träffade sin pojkvän så ofta hon kunde. Ansträngningen som dubbellivet innebar gjorde dock att hon blev allt tröttare och mer pressad, och slutligen hade hon alltså brutit ihop i skolan. Mira berättade att hennes mamma och syster letade igenom hennes saker hela

tiden, på jakt efter bevis på att hon fortfarande hade kontakt med pojkvännen.

Familjen var mycket religiös. Alla familjemedlemmar bad fem gånger om dagen och flickorna hade egna bönemattor. Däremot bar varken mamman eller flickorna slöja, eftersom mamman trodde att det skulle kunna minska deras möjligheter att få arbete i Sverige.

Mira hade lätt för att uttrycka sig och kunde tydligt beskriva för Linnamottagningen både hur situationen såg ut hemma och hur hon skulle vilja att det var. Hon var också tydlig med att hon inte ville att socialtjänsten skulle blandas in, eftersom hon var rädd att det skulle medföra att drastiska saker hände i hennes familj och hon tyckte att familjen redan hade varit med om tillräckligt många svåra händelser. Linnamottagningen accepterade hennes önskan och lät henne tills vidare bo i ett skyddat boende utan kontakt med socialtjänsten, för att se hur det hela skulle utvecklas.

Linnamottagningen hade sagt till Mira att det skulle vara bra om hon kunde undvika att ta kontakt med sin familj under en tid, p.g.a. den starka psykiska press som familjen brukar utöva mot ungdomar som har lämnat hemmet. Redan efter två veckor visade det sig dock att Mira ändå hade tagit kontakt med sin mamma och sina systrar. Mira berättade att hennes mamma hade vänt sig till en bekant i Afhanistan för att få råd angående hur hon skulle hantera den problematiska situation som hade uppstått. Av sin bekant hade mamman fått rådet att försöka locka hem sin dotter. I samtalet med Mira hade mamman därför bett ”sin älskade dotter” att komma hem. Mamman sade att allt skulle ändras och bli mycket bättre därhemma om bara Mira kom tillbaka.

Utifrån erfarenhet från liknande fall trodde Linnamottagningen inte att mamman skulle hålla sina löften. Personalen sade till Mira att det oftast inte är bra att gå tillbaka till familjen bara för att en förälder har lovat att det ska bli bättre, utan att det är bättre att någon utomstående först tar kontakt med familjen. Linnamottagningen föreslog att Mira innan hon återvände hem skulle låta personalen få träffa hennes mamma. Detta för att ta reda på mer om hur mamman tänkte och vad hon egentligen tyckte var problemet. Eftersom Mira hade varit så tydlig med hur hon skulle vilja ha det hemma föreslog personalen också att de skulle förmedla Miras önskningar till hennes mamma och se hur mamman ställde sig till dem.

Så här hade Mira formulerat vad hon önskade sig:
Jag vill

- ha respekt
- få vara tillsammans med vem jag vill
- få välja mina vänner själv och umgås med dem när jag vill (mamman säger att hon måste komma hem senast kl. 20 eller 21 på vardagar)

- få bestämma själv vem som är en bra eller en dålig kompis
- bli accepterad som jag är
- få ha egna åsikter t.ex. vad gäller religion, politik etc.
- få välja utbildning själv.

Sedan hade hon skrivit ner vad hon kunde tänka sig att acceptera för att kunna vara kvar hemma:
Jag kan gå med på att

- berätta vilka mina kompisar är
- berätta vart jag går
- respektera dem som respekterar mig
- vara hemma och plugga när jag har läxor eller prov
- tillbringa tid med mina systrar (”men inte 24 timmar om dygnet som mamma vill”)
- hjälpa till hemma om någon behöver hjälp med exempelvis tvätt eller städning
- lyssna på andras åsikter, men utan krav på att jag ska hålla med.

Hon hade också skrivit ner hur hennes mamma och storasyster tyckte att det skulle vara:
De krävde att hon skulle

- hjälpa till hemma
- vara med sina systrar ”24 timmar om dygnet” (det var väldigt viktigt för mamman och storasystern att familjen hölls ihop, se ovan)
- acceptera att hon inte fick ha pojkvän
- vara hemma hela tiden
- låta dem bestämma vem som var bra eller dålig (och de var fördomsfulla)
- följa i mammans eller storasysterns fotspår
- gå med på att religion är det viktigaste som finns
- bli läkare
- gå med på att de begränsade hennes tid ute
- berätta vilka hennes vänner är och vart hon skulle åka
- berätta allt för familjen.

När Mira fick frågan hur hon själv trodde att hon och hennes familj skulle kunna närma sig varandra föreslog hon att de kunde göra det genom att prata med varandra, tänka positivt och försöka att ha förståelse för varandra. Samtidigt

hade hon berättat för Linnamottagningens personal att hennes mamma inte lyssnade på någon, oavsett personens bakgrund eller kompetens. Mira sade att om någon tänkte annorlunda än hennes mamma så lyssnade hon inte.

Linnamottagningens kontakt med familjen

Eftersom Mira inte ville att hennes mamma skulle få veta att Linnamottagningen hade blandats in, kom man överens om att hennes skolkurator skulle vara den som tog kontakten med mamman. Kuratorn sade till mamman att eftersom Mira hade varit ledsen i skolan och sagt att hon hade det jobbigt hemma ville hon gärna träffa mamman för att diskutera hur man skulle kunna lösa problemet. Kuratorn sade också till mamman att skolan hade kallat in en konsult med erfarenhet av liknande situationer (Linnamottagningen), för att det skulle gå lättare att lösa problemet. När man skulle försöka boka tid för ett möte visade det sig emellertid att mamman inte tyckte att hon hade tid. Hon avböjde med den ena ursäkten efter den andra tills skolkuratorn frågade hur hon kunde tycka att hon inte hade tid att hjälpa till att lösa problemen i sin egen familj. (Mira berättade för Linnamottagningen att hennes mamma hade sagt att hon inte förstod vad vinsten skulle kunna vara med att komma på sådana samtal.) Till slut lyckades kuratorn i alla fall komma överens med Miras mamma om ett gemensamt möte tillsammans med Linnamottagningen.

Miras mamma kom till mötet tillsammans med den äldsta systern. Miras storasyster inledde mötet med att konfrontera Linnamottagningens personal. Enligt storasystern skulle personalen ha sagt till Mira att ”… hon inte fick gå tillbaka till sin familj och att om hon gjorde det så skulle hon inte få hjälp av socialtjänsten senare…”. Storasystern sade att hon kunde anmäla personalen för det uttalandet. Hon fortsatte med att säga att Mira stal och att hon var lat. Mamman och storasystern var överens om att Mira stal storasysterns kläder, att hon bara brydde sig om hur hon såg ut, att hon ville ha dyra kläder och att hon inte visade någon förståelse för mamman och storasystern. Vidare var Mira bara intresserad av pengar.

Linnamottagningen sade till mamman och storasystern att det är ganska vanligt att ungdomar vill låna varandras kläder och att de gör det i smyg om de inte får. Man sade också att det blir fel om man tolkar ”lånandet” som stöld. Kuratorn sade att hon inte tyckte att Mira utmärkte sig vad gällde att bry sig om sitt utseende, om man jämförde med andra elever. Personalen från Linnamottagningen fick uppfattningen att varken mamman och storasystern egentligen lyssnade på något av detta.

Vad gällde Miras skolarbete så sade mamman att om det nu var så att Mira inte ville studera så fick hon jobba. Linnamottagningen förstod det som att mamman menade att om Mira inte fick MVG i betyg så bestämde mamman att

hon skulle arbeta istället. Storasystern sade att problemen hemma inte hade någonting att göra med att Mira hade pojkvän, utan att allt handlade om att Mira antingen måste jobba och tjäna pengar till familjen eller studera och få MVG i betyg. Mamman sade att Mira måste komma hem kl. 20 eller 21 på vardagar (Mira var 19 år och myndig), men på helgerna fick hon göra som hon ville. Utifrån vad Mira hade sagt och av erfarenhet från andra fall kände dock Linnamottagningen att man inte kunde lita på att det som mamman och storasystern sade stämde.

Mamman pratade om Mira som om hon vore ett barn. Linnamottagningen kände sig därför tvungna att påtala att Mira faktiskt var 19 år och myndig och att man inte kunde prata om henne som om hon vore en liten flicka. Miras mamma svarade att för henne skulle Mira alltid vara ett barn. Personalen sade att så känns det för de flesta föräldrar, men att alla föräldrar måste förstå att deras barn växer upp och vill leva sina egna liv. I samband med det tog man också upp att alla föräldrar vill att det ska gå bra för deras barn och att barnen ska vara lyckliga, men att man som förälder också måste kunna tänka tanken att barnen kanske inte väljer den väg man själv skulle önska. Vad skulle Miras mamma till exempel göra om hennes barn valde en annan väg än den hon hade tänkt ut åt dem? Mamman kunde dock inte tänka tanken att hennes barn skulle ha andra önskningar än de hon hade och personalen kände att det var mycket svårt att nå fram till henne. Mamman pratade om Mira som om hon bara hade dåliga egenskaper. Hon verkade för tillfället inte ha några positiva känslor alls för sin dotter. Linnamottagningen fick uppfattningen att mamman för att klara av livet hade riktat in sig på att i första hand ha kontroll över in tillvaro, och att varma känslor fick komma i andra hand.

Linnamottagingens personal bad sedan Miras mamma att berätta lite om sig själv. Mamman berättade att hon hade blivit bortgift som 14-åring med en man (flickornas pappa) som slog henne. Ännu mer traumatiskt var att hon sett sin mamma och sina syskon dödas under kriget i hemlandet. Hon hade haft det svårt under hela sitt äktenskap med Miras pappa. Mannen misshandlade henne och barnen och han hade inte låtit henne lära sig svenska. Eftersom han inte kunde tänka sig att äta köpt bröd fick hon vara hemma och baka och mannen lät henne inte gå ut. Hennes egen traditionella och konservativa inställning gjorde att hon trots misshandeln inte ville skilja sig, av rädsla för vad andra skulle tycka. Hon bestämde sig dock för att lämna honom då det visat sig att en granne hade polisanmält honom för våldtäkt. Hon sade: ”Jag har lidit så mycket, jag vill inte att mina döttrar ska lida. Jag vill att de ska ha bra utbildning och försörja sig själva. De ska inte behöva bli beroende av någon annan.”

Linnamottagningen sade att man stödde mamman helt vad gällde detta. Man sade att man förstod att hon hade haft det svårt och upplevt hemska saker

och att hon självklart ville att det skulle gå bättre för hennes barn. Mamman berättade vidare att hon hade ont på en massa ställen i kroppen och att hon tog sömntabletter för att kunna sova. Linnamottagningen föreslog att hon skulle ta hjälp av någon för att få möjlighet att bearbeta sina svåra upplevelser. Mamman sade att hon redan hade kontakt med en psykolog, men att det inte gick bra för att det blev problem med tolkarna. Personalen sade att hon naturligtvis måste få möjlighet att prata med en psykolog på sitt eget språk och att man hade en kvinnlig psykolog som man kunde rekommendera. Mamman var dock inte intresserad av detta.

Linnamottagningen föreslog att också storasystern skulle ta hjälp. Även hon hade upplevt många svåra saker och tog på sig ett tungt ansvar när hon fick överta pappans roll i familjen. Hon kunde behöva stöd i att hitta en roll i familjen som var lättare och mer rätt för henne. Storasystern visade inget intresse för förslaget.

Linnamottagningen bemötte därefter storasysterns anklagelser och sade att man inte alls hade sagt till Mira att hon inte får åka hem. Däremot hade man sagt att om hon gick tillbaka hem utan att göra någonting åt problemen så skulle de antagligen komma att uppstå igen. Att det kanske skulle vara bra hemma i en vecka och sedan skulle det vara likadant igen. Mamman sade att Mira ljög för henne, att hon hade sagt att hon inte hade någon kontakt med pojkvännen, men att mamman och storasystern visste att hon hade det. Personalen sade att det var precis sådana saker man menade: att även om Mira kom hem så skulle det inte fungera om relationerna i familjen byggde på lögner. Att det vore mycket bättre om Mira kunde vara ärlig och säga till sin mamma om hon tänkte träffa pojkvännen. Tyvärr kände Linnamottagningens personal återigen att mamman inte lyssnade.

Personalen sade att man förstod att mamman kände att hon hade hamnat i en svår situation och föreslog att man skulle boka in några möten till och diskutera mera. Linnamottagningen var tydlig med att det hela var frivilligt och att mamman inte behövde svara på en gång utan gärna fick tänka på saken. Mamman svarade direkt att hon kunde komma på ett möte till, med villkoret att Mira också deltog.

När mötet hade avslutats träffade personalen Mira och berättade för henne vad hennes mamma hade sagt. Utifrån vad Linnamottagningen berättade bestämde sig Mira för att hon inte ville gå tillbaka hem. Mamman tappade då helt intresset för vidare samtal.

En kort tid efter att Linnamottagningen tillsammans med kuratorn hade träffat Miras mamma, berättade Mira att mamman och storasystern planerade en resa till Afghanistan. Storasystern som hade arbetat hårt och sparat pengar för att kunna bekosta sin utbildning, hade nu tänkt att familjen istället skulle

använda pengarna till resan. Storasystern skulle själv vara där i två veckor och Mira och hennes mamma i två månader. Mamman och storasystern hade sagt till Mira att om hon följde med så skulle hon få göra en skönhetsoperation, något hon hade önskat sig länge.

Analys av Miras mamma utifrån kriterierna i modellen för förändringsbenägenhet:

Linnamottagningens personal fick i det här fallet inte tillfälle till mer än ett samtal med mamman. Analysen av mamman måste därför göras utifrån begränsad information från henne själv, tillsammans med information från flickan.

1. Genetik, ursprunglig fysisk och psykisk sårbarhet

Vi vet ingenting särskilt om medfödd fysisk eller psykisk sårbarhet hos mamman i det här fallet. Utifrån vad Mira har berättat låter det inte som om mamman har någon särskild sådan sårbarhet.

2. Kulturella förutsättningar, uppfostran och omgivande sociala strukturer

Mamman är född och uppvuxen i Afghanistan där man praktiserar hedersrelaterade normer. I landet praktiseras också överlag mycket stränga religiösa regler.

3. Stressande livshändelser

Vi vet att mamman har levt ett utsatt liv. Hon blev bortgift vid 14 års ålder, bevittnade mordet på sin mamma och sina syskon under kriget, blev misshandlad och begränsad av sin man, som också misshandlade barnen. Hon har varit jagad av mannen sedan hon lämnade honom och har tvingats fly med barnen för att komma undan.

4. Utveckling av självidentitet och förhållningssätt

Resultat av punkterna 1, 2 och 3.

5. Är barnet omhändertaget? Finns risk för omhändertagande? Är socialtjänst eller polis inblandade?

I det här fallet fanns inget omhändertagande av flickan och därmed ingen

press på föräldern att delta i samtal. Varken socialtjänst eller polis var inblandade. Samtal i syfte att lösa konflikten presenterades för mamman som ett erbjudande.

6. Förekomst av, och grad av kontakt med ursprungslandet, planer på att återvända

När mamman fick problem med Mira kontaktade hon en bekant i hemlandet för att få råd om hur hon skulle handskas med situationen. Detta skulle kunna tolkas som ett tecken på att mamman tycker att det är naturligt att uppfostra sin dotter i enlighet med hemlandets värderingssystem, snarare än värderingssystemet i det nya landet. Givetvis skulle man också kunna förklara det med att mamman har ett begränsat umgänge i Sverige och inte har någon här som hon känner att hon kan vända sig till. Oavsett menar vi att det är viktigt att ta med mammans strategi för att lösa situationen i analysen.

Mira berättade att hennes mamma och storasyster hade börjat planera en semester i Afghanistan. Detta är intressant på flera sätt. För det första utgör själva kontakten med människor i ursprungslandet, som fortfarande lever enligt hedersrelaterade värderingar, i de allra flesta fall ett hinder vad gäller familjens möjligheter att frigöra sig från sådana värderingar. För det andra är det inte ovanligt att planer på en semester till hemlandet kommer på tal när en flicka börjar göra uppror mot de hedersrelaterade värderingarna. Enligt Linnamottagningens erfarenhet finns det då alltid en risk för att det som kallas för en semester i själva verket är ett tillfälle att föra flickan ut ur Sverige för att gifta bort henne eller lämna henne hos släktingar i ett land där de flesta följer de hedersrelaterade normerna.

Mira berättade att både mamman och storasystern hade arbetat hårt för att finansiera storasysterns framtida utbildning. Nu var de plötsligt beredda att lägga en stor del av de sparade pengarna på en resa till Afghanistan, ett land där flickorna aldrig har varit tidigare och som de inte hade några egna band till. Omsvängningen i prioriteringar kan vara en varningssignal. Den kan tyda på att mamman ser allvarligt på Miras brott mot de hedersrelaterade normerna och tänker göra någonting åt det. Till detta kommer att de lovat Mira en skönhetsoperation om hon följer med till Afghanistan. Detta kan tyda på att familjen försöker försäkra sig om att hon ska följa med genom att lova henne saker som man vet att hon vill ha.

Vi vet att mamman vill återvända till sitt ursprungsland. Det är inte troligt att hon

har utrymme att ge sina döttrar fria villkor i Sverige om familjen sedan ska återvända till ett samhälle med stränga religiösa regler och hedersrelaterade normer.

7. Flera döttrar eller söner att gifta bort

Mamman har flera döttrar. Eftersom hedern är någonting som delas av hela familjen kan hon inte riskera att låta en av sina döttrar få fria villkor. Om släkten i ursprungslandet fick kännedom om att någon av flickorna uppfört sig okyskt i Sverige (t.ex. haft pojkvän och därmed kanske inte längre oskuld) skulle familjens sociala situation kunna bli ohållbar vid ett återvändande. Det skulle också kunna bli svårt att gifta bort även de andra döttrarna.

8. Social och ekonomisk status

Linnamottagningens uppfattning är att detta antagligen ursprungligen är en fattig familj. Vi har inte fått någon information av Mira som tyder på motsatsen.

Det faktum att mamman har skilt sig från sin man, flytt från honom och tagit med sig sina döttrar till skyddat boende gör att hon får mycket låg status bland släktingar och landsmän. Enligt de hedersrelaterade normerna är det skamligt för en kvinna att lämna sin man.

Mamman vill att hennes döttrar ska skaffa sig fina utbildningar. Utbildningarna ska ge familjen en viss status vid återkomsten till ursprungslandet. Om det däremot visar sig att någon av döttrarna inte prioriterar sin utbildning, utan istället börjar visa intresse för att umgås med pojkar (som i Miras fall), kommer dock mamman att bli tvungen att ändra sin prioritering. Det viktigaste blir då att se till att Mira blir bortgift, så att familjens heder inte fläckas.

Mamman har själv inte ekonomiska förutsättningar att bosätta sig i ursprungslandet och försörja sina barn. Den enda tänkbara lösningen är att döttrarna vid återkomsten till ursprungslandet skaffar välbetalda arbeten och försörjer sin mamma.

9. Grad av upplevd frihet i förhållande till landsmän i Sverige

I det här fallet känner vi inte till att familjen skulle ha kontakt med landsmän i Sverige, som kan tänkas påverka deras beteende. Påverkan och social kontroll kommer istället från landsmän ursprungslandet.

10. Grad av upplevd frihet i förhållande till religiösa regler

Mamman har en konservativ inställning. Familjen är påtagligt religiös och alla familjemedlemmar ber fem gånger om dagen. Det är värt att observera att mamman själv inte använder slöja i Sverige och att hon också låter sina döttrar gå utan slöja. Detta eftersom hon tror att slöjan kan minska deras chanser att få arbete i Sverige. Här är mamman inte fullkomligt lojal med religionens regler.

Det är mycket vanligt att de hedersrelaterade normerna är sammanblandade med religiösa normer. I många fall förstärker de varandra, på så sätt att Gud används som argument för att det är omöjligt att ändra på en viss regel. (Dock finns dock fall då en religiös person som läst den heliga skriften står emot vissa hedersrelaterade normer med hänvisning till att de faktiskt inte är sanktionerade av Gud.)

11. Grad av upplevd frihet i förhållande till de hedersrelaterade normer man upprätthåller

Mamman tycker själv att de hedersrelaterade värderingarna är riktiga och skall följas. Detta gör det svårt för henne att tänka sig att acceptera sin dotters önskan om att själv få bestämma över sin tid, vem hon ska umgås med, sina åsikter, sin utbildning o.s.v. Mamman kan heller inte acceptera att Mira har en pojkvän, fast hon är 19 år gammal.

12. Egen syn på normerna i det omgivande samhället

Mira har berättat att mamman har en nedvärderande syn på svenska normer och säger till sina döttrar att de inte ska bli som svenskarna, som är dåliga på olika sätt.

13. Fysisk och psykisk hälsa

Linnamottagningen menar att det finns risk för att Miras mamma har psykiska men på grund av vad hon har varit utsatt för. Att, som mamman, ha bevittnat hur familjemedlemmar mördades och dessutom under en längre tid ha utsatts för misshandel av sin make medför risk för psykisk traumatisering. Mamman berättar att hon har sömnsvårigheter och värk i kroppen, vilket kan vara tecken på att hon lider av posttraumatisk stress (Herman, Trauma och tillfrisknande, 2008).

14. Personlig flexibilitet

Mamman har svårt att föreställa sig några alternativ till den plan hon har gjort upp för Mira och familjen. Hon har fasta alternativ: Mira får studera med goda resultat (MVG) annars måste hon arbeta och tjäna pengar åt familjen. Hon talar om Mira som ett barn och har svårt att acceptera att Mira nu är en vuxen kvinna, som bör bemötas därefter. Mamman förklarar sin inställning med att Mira alltid kommer att vara hennes barn. Hon kan inte föreställa sig att hennes barn skulle kunna avvika från det som hon anser är rätt. Linnamottagningens personal upplever mamman som låst i sitt tänkesätt.

Linnamottagningens förslag om att mamman ska prata med någon om sina svåra upplevelser avvisas av mamman. Hon avvisar också förslagen om att samtala om hur man skulle kunna lösa konflikterna med dottern. Hon kan inte se vad sådana samtal skulle kunna ge.

Mira säger att hennes mamma inte lyssnar på någon som har en annan åsikt än hon själv.

Mamman vill att hennes döttrar ska skaffa sig fina utbildningar, som ska ge dem status vid återkomsten till ursprungslandet. Hon säger att det är hennes sätt att garantera att hennes döttrar inte ska behöva bli beroende av någon annan, så som hon själv har varit. Det här kan ses som en positiv lärdom som mamman har dragit av sina egna upplevelser och något som man skulle ha kunnat diskutera kring om mamman hade velat fortsätta samtalen.

15. Relationer till andra människor, i synnerhet till egna barn

Mamman och flickorna är tätt knutna till varandra. Dels på grund av att de alla har uppfostrats i en kollektivistisk familjestruktur och är vana att sätta kollektivets (familjens) intressen före individens (sig själva). Dels på grund av de svåra händelserna före och i samband med flykten från pappan. Risken finns att Miras mamma lider av posttraumatisk stress. Posttraumatisk stress kan allvarligt försvåra en människas möjligheter att skapa och upprätthålla goda, nära relationer. Vidare kan de relationer man skapar komma att ha drag av tvångsmässighet (Herman, a.a. 2008). Linnamottagningens uppfattning är att de svåra upplevelserna har fått familjemedlemmarna att i mycket stor utsträckning lita till varandra för stöd. Om någon försöker frigöra sig kan det medföra oro, rädsla och motstånd hos de andra och det finns risk för svåra skuld- och skamkänslor hos den som vill ta sig loss.

Relationen mellan mamman och barnen bygger på över- och underordning snarare än jämbördighet, något som är vanligt i familjer där man praktiserar hedersrelaterade normer (se avsnittet om kollektivism och heder). När Mira gör uppror mot mammans sätt att behandla henne, reagerar mamman genom att skuldbelägga och smutskasta henne inför både skolkuratorn och Linnamottagningens personal. Mamman ställer inga frågor som handlar om hur Mira mår, utan är fokuserad på det lidande som Mira har orsakat familjen. Hon verkar mer intresserad av att Mira ska ge upp sin ståndpunkt och underkasta sig än av att förstå hennes känslor och synpunkter. Mamman allierar sig med Miras storasyster och verkar inte tänka på det negativa i att det också kan förstärka en konflikt mellan systrarna.

16. Förälderns upplevelse av vad man har att vinna/förlora på att ändra sig: grad av förändringsbenägenhet

Mamman verkar inte uppfatta att hon har någonting att vinna på att intressera sig för vad Mira vill ändra på i familjen och hon vill inte delta i några samtal för att försöka lösa konflikten. Mamman har själv växt upp med hedersrelaterade normer, hon praktiserar dem och hon tycker att de är riktiga. Gissningsvis anser mamman att det är Miras uppror mot familjens regler som har orsakat problemen och att situationen borde lösas genom att Mira underkastar sig mammans vilja.

Mammans egen svåra historia och känsla av otrygghet kan i det här fallet vara faktorer som gör henne än mindre benägen att ändra sig och kompromissa med de levnadsnormer som hon tror är rätt.

Familjen har redan låg status i och med att mamman har skilt sig och flytt från sin man. Om familjen ska ha någon chans att få vara kvar i den sociala gemenskapen när de återvänder till ursprungslandet är det mycket viktigt att det inte sker fler brott mot de hedersrelaterade normerna. Detta är troligen också någonting som gör mamman obenägen att vilja diskutera alternativa lösningar.

När Mira bestämde sig för att hon inte ville komma hem tappade mamman intresset för att delta i vidare samtal. Att lösa konflikten och få en bättre relation till sin dotter var inte någonting som mamman prioriterade. Detta stämmer väl med de hedersrelaterade normerna. En dotter som lämnar hemmet är en dålig flicka och hennes agerande innebär att familjen riskerar att förlora sin heder. Orsaken till problematiken är flickan och ingen annan. Om hedern ska kunna räddas måste flickan snabbt komma hem igen. Gör hon inte det finns inget att diskutera.

Vad hände efter att familjearbetet avslutats?
Ett antal månader senare följde Mira med sin mamma och sina systrar på den planerade semesterresan till ursprungslandet. Resan genomfördes lyckligtvis utan att Mira blev bortgift eller kvarlämnad hos släktingar. Mira berättade dock senare för Linnamottagningen att hennes mamma under tiden de var där försökte para ihop henne med en manlig släkting, som de träffade vid ett besök hos mannens föräldrar. Mira hade avstyrt det hela genom att säga att hon inte tyckte om mannen och att hon hur som helst inte kände sig redo för att bestämma sig.

Med hjälp av socialtjänsten kunde Mira så småningom flytta från Linnamottagningens skyddade boende till en egen lägenhet. För att få möjlighet till fortsatt insyn i Miras liv och för att kunna påverka henne, accepterade mamman att hon på detta sätt tillfälligtvis fick viss frihet. Enligt Mira kunde hennes mamma också se fördelarna med att socialtjänsten betalade för hennes bostad och uppehälle. Mira fortsatte relationen med sin pojkvän fast hon fortsatte att säga till sin mamma och sin syster att relationen var slut.

Övriga viktiga kommentarer
Som berättas ovan uttryckte Mira efter att ha bott skild från sin familj i några veckor att hon ville flytta hem igen. Att på egen hand gå tillbaka till familjen efter att ha varit borta en tid kan vara mycket farligt för den unga. Det är Linnamottagningens uppfattning att ungdomar som lämnat sin familj aldrig bör lämnas ensamma i kontakten med familjen, utan bör ha samhällets stöd i detta. Detta nödvändiga stöd är dock någonting helt annat än att arbeta med föräldrarna i syfte att få dem att ändra sina värderingar (s.k. familjearbete), se slutsatskapitlet.

Linnamottagningen fick bara möjlighet till ett samtal med Miras mamma. Det allra viktigaste resultatet av denna kontakt var, som vi ser det, att vi genom vår närvaro markerade att Mira inte stod ensam. Att det fanns människor utanför familjen som brydde sig om och vakade över henne. Att samhället gör en sådan markering anser vi vara mycket viktigt, eftersom vi menar att det kan vara avgörande för om och hur familjen väljer att agera gentemot den unga eller inte.

En viktig sak att uppmärksamma är att mamman antagligen saknar resurser för att göra Mira riktigt illa fysiskt. Hon kommer i längden sannolikt inte att själv kunna misshandla sin dotter för att få henne att underkasta sig. Hon har heller inga manliga familjemedlemmar eller släktingar som kan göra det åt henne, eftersom hennes egen skilsmässa gjort att hon saknar stöd från manliga familjemedlemmar. Bristen på påtagligt fysiskt hot gentemot den unga gör det här fallet ovanligt och ökar Miras faktiska möjligheter att stå emot sin mammas krav, utan att för den skull tvingas leva i skydd. Eftersom mamman inte har ändrat sina värderingar menar vi dock att är det troligt att hon istället kommer att

fortsätta att pressa Mira psykiskt för att få henne underkasta sig. Många utsatta ungdomar upplever att den psykiska pressen som svårare att uthärda än att bli fysiskt misshandlad.

Mamman har inte ändrat sin inställning till de hedersrelaterade normerna och vårt antagande är att hon för tillfället blundar för det hon ogillar i Miras beteende, eftersom hon inte har några egentliga möjligheter att göra någonting åt det. Att inte låtsas se vad som försiggår är en ganska vanlig strategi från föräldrarnas sida i de fall de inte har möjlighet eller av någon anledning inte vill, agera för att få den unga att underkasta sig. Linnamottagningens uppfattning är att så länge Mira fortsätter att leva dubbelliv och hennes mamma fortsätter att blunda, kan det fungera att hon bor kvar i den egna lägenheten.

Det går inte att säga vad som händer den dag Mira öppet säger till sin mamma att hon har kvar relationen med pojkvännen och/eller att hon inte tänker skaffa sig den utbildning som mamman önskar sig. Ett sätt för mamman att lösa en sådan konflikt skulle kunna vara att uppmana Mira att gifta sig med pojkvännen. Att föräldrarna går med på ett giftermål som från början ansågs oacceptabelt är relativt vanligt i hedersrelaterade sammanhang, eftersom det innebär att den unga åtminstone blir gift (och inte ses som en dålig flicka/en hora av omgivningen). Linnamottagningen är dock mycket kritisk till förlovning/ äktenskap som konfliktlösningsmetod eftersom det i många fall innebär att den unga hamnar i ett äktenskap som hon, på grund av hedersrelaterade normer och religiösa regler, inte kan ta sig ur (jfr fallet Tara, nedan).

Mira har idag varit borta från sin familj i tre år. Vi menar att det faktum att hon fått samhällets hjälp med försörjning och ett boende skilt från familjen har varit mycket viktigt för henne i processen att börja bygga upp ett självständigt liv. Vi vet inte hur Mira kommer att göra, om hon så småningom kommer att underkasta sig sin mammas krav eller om hon kanske kommer att tvingas bryta med sin familj för att kunna leva det liv hon önskar. En tredje variant är att Mira hittar ett sätt att göra som hon själv vill och att mamman låtsas att hon inte ser. Självfallet skulle vi önska att mamman övergav sin önskan om att få Mira att följa hennes vilja och anpassa sig efter de hedersrelaterade normerna, men tyvärr tror vi inte att detta är sannolikt.

Vi vill återigen poängtera att det här fallet är ovanligt på så sätt att vi i nuläget inte kan se någon som skulle kunna utgöra ett fysiskt hot mot Mira om hon inte underkastar sig. Detta gör hennes situation mycket bättre än för de flesta andra ungdomar vi möter. Risken för att Mira skulle bli allvarligt skadad eller dödad är ganska liten, även om hennes mamma inte ändrar sin uppfattning. Dock kan vi aldrig garantera att det inte dyker upp någon släkting som är beredd att stödja mamman i att få Mira att underkasta sig. Vi kan heller inte veta vad som skulle hända om hennes pappa letade upp familjen.

Generell reflektion: vad hade behövts för att få ett annat resultat i fallen i grupp 1?

Den största svårigheten i fall där socialtjänsten inte var inblandad menar vi var att **behålla föräldrarnas motivation** för ett mer långsiktigt förändringsarbete. Det som enligt vår uppfattning skulle ha kunnat motivera föräldrarna att fortsätta samtalen, var möjligheten att på sikt få en bättre känslomässig relation till sitt barn. Denna möjlighet visade sig dock som nämnts ovan, inte vara tillräckligt för att motivera föräldrarna att fortsätta.

I de fall där socialtjänsten inte var inblandad var det också i många fall svårt att få till kontinuerliga samtal. Eftersom samtalen i dessa fall skedde på frivillig basis, hände det ofta att det bara blev några enstaka samtal, att föräldrarna avbokade samtal som var planerade, eller att någonting annat kom emellan som gjorde att det planerade samtalet inte blev av. Det är vår uppfattning att för att en genuin förändringsprocess ska kunna äga rum, behövs både motivation, fokus och kontinuitet i samtalen. Detta var alltså svårt att uppnå, och vi menar att det kan ha påverkat resultaten negativt. Å andra sidan kan man kanske invända att om intresset och motivationen för kontinuerliga samtal inte fanns, så kanske förutsättningar för en lyckad förändringsprocess saknades från början.

Vi vill påpeka att vi tror att våra möjligheter både att behålla föräldrarnas intresse för samtalen hade **ökat betydligt** om vi hade kunnat förespegla dem:

- att vi var villiga att acceptera kompromisser så att de hedersrelaterade normerna skulle kunna upprätthållas (i praktiken skulle detta innebära att den unga fick kompromissa bort vissa rättigheter såsom exempelvis frihet, pojkvän, klädval etc.) eller
- att samtalen garanterat skulle leda till att den unga kom hem igen
- Ett sådant förhållningssätt menar vi dock hade varit att allvarligt svika den unga, och det hade inte varit förenligt med svensk lagstiftning.

Resultat grupp 2, samtal med föräldrar till ungdomar under 18 år som omhändertagits för vård med stöd av LVU, det fanns en pågående kontakt med socialtjänsten

I vissa fall där den **unga var under 18 år, och hade omhändertagits av socialtjänsten och placerats i skyddat boende** gick det att få till stånd en något längre samtalsserie, där samtalen pågick från några månader upp till ett år.

I dessa fall var föräldrarna medvetna om att samhället ansåg att de brast i sitt föräldraskap. Efter förslag från socialtjänsten accepterade föräldrarna att delta i samtal med Linnamottagningen, i syfte att försöka ändra sitt förhållningssätt gentemot de unga, och bli ”tillräckligt bra” föräldrar i lagens mening. I flera av dessa fall var föräldrarna öppna med att de deltog i samtalen med målet att

deras barn så snart som möjligt skulle kunna komma tillbaka hem, dvs. så att beslutet om att den unga behövde skydd och vård av samhället, skulle kunna upphävas. (Vi vill dock poängtera att inga sådana löften hade gavs, vare sig av socialtjänsten eller av Linnamottagningens personal.)

Efterhand som samtalen fortskred visade det sig att upprätthållandet av de hedersrelaterade värderingarna var så betydelsefullt för föräldrarna, att de förändringar av sitt förhållningssätt som de kunde tänka sig att göra inte var tillräckliga. Även om hemförhållandena för de unga sannolikt skulle ha blivit något bättre, förutsatt att föräldrarna hade hållit sig till de förändringar de utlovade, så skulle ungdomarna ha fått fortsätta leva med begränsningar som inte var acceptabla i förhållande till svensk lagstiftning och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.

Personalen kunde även i de här fallen påverka föräldrarna att göra vissa punktvisa förändringar som inte uppenbart stod i strid med de hedersrelaterade normerna. De viktiga grundvärderingarna kunde man dock inte komma åt.

I ett av fallen avslutades insatsen av socialtjänsten, utan att föräldrarna lyckats förändra sin inställning tillräckligt. I andra fall avbröt föräldrarna själva kontakten, eftersom de insåg att socialtjänsten och Linnamottagningen inte skulle acceptera deras sätt att behandla den unga.

Exempel grupp 2, Karima, Irak

Karima 18 år blev placerad i skyddat boende av socialtjänsten. Karima hade utsatts för hedersrelaterat våld och hennes mamma hade hotat att skicka henne till familjens ursprungsland eftersom hon hade brutit mot familjens hedersrelaterade normer.

Bakgrund

Karimas familj kom från Irak till Sverige år 2006. Familjen bestod av Karima, hennes mamma, hennes två yngre systrar och två yngre bröder. Karimas pappa hade blivit brutalt mördad strax innan familjen lämnade Irak, och de övriga familjemedlemmarna hamnade i sorg och kris.

Karimas mamma var mycket religiös och renlärig och hon behandlade sina döttrar mycket strängt. Mamman förväntade sig att Karima och hennes systrar skulle vara ”fina” flickor. Detta innebar att flickorna måste bevara sin oskuld, bete sig oklanderligt enligt de hedersrelaterade normerna och gifta sig med män som familjen valt (eller åtminstone godkänt). Det var förbjudet för flickorna att bryta mot normerna, eftersom det skulle innebära att familjens heder riskerades. Familjen levde självvalt isolerat från det svenska samhället och Karimas mamma ville till varje pris förhindra att döttrarna utsattes för sådan påverkan som innebar att de riskerade att bli ”dåliga” flickor.

Karimas mamma var av uppfattningen att det svenska samhället hade ett dåligt inflytande på Karima, och för att motverka detta började hon kontrollera Karimas beteende. Mamman krävde att Karima skulle komma hem direkt efter skolan, hon kontrollerade vilka vänner hon umgicks med och att Karima inte hade någon pojkvän eller umgicks med pojkar. Mamman satte också känslomässig press på Karima genom att säga att hon förstörde sina syskons framtid om hon gick emot de hedersrelaterade normerna och familjens traditioner.

När Karima var 17 år började det gå rykten i grannskapet som sade att hon umgicks med ”dåliga” kompisar. En dag när hon kom hem sent blev hon, som straff för detta, allvarligt misshandlad av sin mamma. Karima kände nu att hon inte längre orkade med sin situation och vände sig till socialtjänsten för att få hjälp. Socialtjänsten gjorde ett omedelbart omhändertagande av Karima, och hon placerades i en jourfamilj. Under sin tid i jourfamiljen mådde Karima psykiskt dåligt. Hon var deprimerad och nedstämd, både på grund av sin pappas död och den svåra situation hon hade hamnat i. Karimas mamma anklagade henne för att ha smutsat familjens heder genom sitt beteende och hennes syskon ville inte ha kontakt eftersom de ansåg att hon var en dålig flicka. Efter en tid ställde familjen ett ultimatum till Karima: antingen måste hon komma hem och leva enligt de traditionella värderingarna eller så skulle de bryta all kontakt med henne.

Karima var ambivalent i sin situation. Hon kände att hon inte skulle stå ut med att foga sig efter familjens regler, men hon ville inte heller bryta med sin mamma och sina syskon. Socialtjänsten gjorde bedömningen att Karimas mamma var mycket fast i sin uppfattning och att chansen att hon skulle ändra sig var liten. Karima längtade för sin del mycket efter sin mamma och ville inte ge upp hoppet om att mamman trots allt skulle kunna ändra sitt synsätt.

Karima var en person som kämpade för att lösa saker och ting på egen hand. Hon var inte pratsam, och hon sökte sig inte till andra människor. Hon var olycklig och otrygg och att hon hade svåra skuldkänslor för att hon lämnat sin familj. Eftersom det jourhem där hon bodde saknade erfarenhet av hedersrelaterade ärenden fick hon knappt någon hjälp alls med att hantera de svåra känslorna efter separationen från familjen. (Linnamottagningens erfarenhet är att om den unga inte får hjälp med att hantera dessa känslor ökar risken att hon ger upp och återvänder hem till samma förtryckande villkor som tidigare.)

Socialtjänsten bestämde sig så småningom för att ta fasta på den längtan mor och dotter hade efter varandra, och pröva att ge en insats i form av familjestöd. Målet med insatsen skulle vara att se om det gick att hitta lösningar som möjliggjorde en fungerande kontakt mellan Karima och hennes mamma (och syskon). Socialtjänsten gav Linnamottagningen i uppdrag att genomföra arbetet.

I samtal med Linnamottagningen uttryckte Karima att hon gärna ville ha kontakt med sin mamma, men att mamman vägrade ha kontakt med henne. Den främsta orsaken till att mamman inte gick med på att ha kontakt var att hon var besviken på Karima för att hon hade sökt hjälp hos socialtjänsten. Karima sade att hon ville ha Linnamottagningens hjälp att få sin mamma att ändra sig, så att hon så fort som möjligt skulle kunna flytta hem igen. Hon sade att det var viktigt att hon kom tillbaka hem innan släktingar som fanns i familjens närhet fick reda på att hon inte längre bodde hemma. Om andra fick veta att hon var borta skulle familjen kunna få dåligt rykte och förlora sin heder. Linnamottagningen förstod det som att Karima hoppades att familjearbetet skulle hjälpa henne så att hon kunde bo tillsammans med sin mamma och sina syskon, samtidigt som hon fick ha kvar den frihet och de rättigheter hon nu hade fått.

Linnamottagningens kontakt med familjen

När Linnamottagningen först träffade Karimas mamma sade mamman att hon inte ville ha någon som helst kontakt med någon utomstående angående den situation som uppstått med Karima. Personalen sade till mamman att man ändå tyckte att hon borde överväga att ta emot hjälp för att försöka lösa problemen eftersom både hon själv, Karima och hennes andra barn led svårt av situationen. Mamman lyssnade på detta och accepterade så småningom personalens förslag om att delta i samtal för att se om situationen med Karima kunde bli bättre. Mamman uttryckte att hon själv mådde mycket dåligt, både på grund av att hennes man hade blivit mördad och på grund av att det uppstått problem i familjen kring de hedersrelaterade normerna.

När familjearbetet så småningom inleddes hade Karima varit borta från hemmet under en längre tid och det visade sig att mamman på grund av detta inte längre tyckte att det fanns någon mening med att försöka lösa konflikten. Mamman sade till personalen att Karima inte längre brydde sig om sin familj, att Karima inte längre var hennes dotter och att Karima var som död för henne. Mamman sade också att hon misstänkte att Karima nu hade gjort alla de saker som hon själv velat (som mamman förbjudit henne att göra). Mamman ville att Linnamottagningen skulle förhöra sig om vad Karima hade haft för sig under den tid hon bott i jourhemmet och vidarebefordra informationen till henne. Linnamottagningen svarade att man inte hade tillåtelse att ge henne någon sådan information. Personalen berättade istället att man visste att Karima brydde sig väldigt mycket om sin familj och att hon längtade mycket efter sin mamma och sina syskon. Man uppmanade också mamman att gå hem och fundera över om hon kunde tänka sig att ge kontakten med Karima en ny chans.

När mamman tänkt över saken sade att hon inte kunde gå med på att Ka-

rima kom hem och utövade dåligt inflytande på sina systrar. Mammans villkor för att Karima skulle få komma hem igen kvarstod. I dessa ingick bland annat att Karima inte fick ha pojkvän, att hon måste komma direkt hem efter skolan och att hon hela tiden måste tala om var hon befann sig. Linnamottagningen gjorde bedömningen att det skulle kräva mycket arbete att få mamman att ändra sin inställning, om det ens var möjligt.

Så småningom lyckades Linnamottagningen övertala mamman att åtminstone ha viss kontakt med Karima.

Linnamottagningens uppfattning var att det skulle krävas ett omfattande arbete om man skulle kunna komma tillrätta med familjens problem. Detta då Karimas mamma var mycket fast vid de hedersrelaterade värderingarna, samtidigt som alla familjemedlemmar också mådde dåligt av andra orsaker. Linnamottagningen framhöll för socialtjänsten att syskonen riskerade att hamna i samma svåra situation som Karima om man inte fortsatte arbetet med mamman. I en skrivelse till socialtjänsten betonade man också vikten av att socialtjänsten följde upp vad som hände med familjen.

Eftersom Karima under perioden hade blivit myndig menade dock socialtjänstens familjeenhet att Karima inte längre var aktuell hos dem. Om Karima tyckte att hon behövde mera hjälp fick hon själv vända sig till vuxenenheten. Socialtjänsten släppte familjen utan att vidare följa upp vad som hände.

Analys av Karimas mamma utifrån kriterierna i modellen för förändringsbenägenhet:

Linnamottagningen fick tillfälle till totalt fyra samtal med Karimas mamma. Analysen är gjord baserat på informationen från dessa tillsammans med den information vi fått från flickan.

Förklaring av modellens olika delar

1. Genetik, fysisk och psykisk sårbarhet

Vi har inte fått någon information om att mamman skulle ha någon medfödd fysisk eller psykisk sårbarhet.

2. Kulturella förutsättningar, uppfostran och omgivande sociala strukturer

Mamman är uppväxt i Irak, och kommer från ett område där man praktiserar stränga hedersrelaterade normer.

3. Stressande livshändelser

Karimas mamma har varit med om flera stressande livshändelser. Familjen har upplevt både krig och flykt från hemlandet. Karima har berättat att hennes mamma under många år blev misshandlad av sin man, något som kan leda till psykisk traumatisering (Herman 1992). Det brutala mordet på hennes man är ytterligare en potentiellt traumatiserande händelse, som mamman själv menade att hon led svårt av.

4. Utveckling av självidentitet och förhållningssätt hos föräldern

Resultatet av punkterna 1, 2 och 3.

5. Är barnet omhändertaget? Finns risk för omhändertagande? Är socialtjänst eller polis inblandade?

Karima hade bott ett antal månader i jourhem när Linnamottagningen fick kontakt med henne. Det var socialtjänsten som initierade Linnamottagningens arbete med Karimas mamma. I samband med att Karima blev myndig avslutades dock kontakten och socialtjänsten lämnade familjen utan att vidare följa upp vad som hände.

6. Förekomst av, och grad av kontakt med ursprungslandet, planer på att återvända

Karimas mamma har mycket kontakt med ursprungslandet. Även om vi inte tror att hon hade några konkreta planer på att återvända, berättade Karima att hon ofta hotade sina barn med att ta med dem till Irak och lämna dem där om de bröt mot familjens regler. Som änka befann sig mamman i en utsatt position i den egna gruppen. Om hon inte kunde ta hand om sina barn (särskilt döttrarna) på ett korrekt sätt (d.v.s. få dem att leva i enlighet med de hedersrelaterade normerna) var alternativet att återvända till ursprungslandet, och ta hjälp av släktingar där för att få kontroll över flickorna.

7. Flera döttrar eller söner att gifta bort

Karima hade två yngre systrar och två yngre bröder. För att föräldrar ska kunna arrangera fördelaktiga äktenskap för sina barn krävs att familjen har sin heder i behåll. Om en dotter bryter mot de hedersrelaterade normerna är familjens heder i fara och det kan bli svårt att gifta bort både henne och de andra barnen.

Karimas mamma skuldbelade Karima och menade att hon riskerade familjens heder och syskonens möjligheter till en bra framtid genom att bryta mot de hedersrelaterade normerna.

8. Social och ekonomisk status

Linnamottagningens uppfattning är att Karimas familj var en ganska vanlig familj. De var inte extremt fattiga. De var dock inte heller på något sätt rika.

9. Grad av upplevd frihet i förhållande till släkt och landsmän i Sverige

Mamman upplevde sig inte ha någon sådan frihet alls i detta avseende. Hon uttryckte tydligt att det var otroligt viktigt att hennes barn, och i synnerhet hennes döttrar, betedde sig på ett korrekt sätt, så att familjen inte skulle få dåligt rykte.

10. Grad av upplevd frihet i förhållande till religiösa regler

Mamman höll hårt fast vid sina religiösa och traditionella värderingar och var tydlig med detta i möte med socialtjänsten .

11. Grad av upplevd frihet i förhållande till de hedersrelaterade normer man upprätthåller

Mamman upplevde inte att vare sig hon eller barnen hade någon som helst frihet i förhållande till de hedersrelaterade normerna. Som Linnamottagningen uppfattade det önskade hon sig inte heller någon sådan frihet, eftersom hon tyckte att de hedersrelaterade normerna var riktiga. Även som kvinna var hon en del av den patriarkala, hedersrelaterade sociala strukturen. Genom att följa gruppens gemensamma hedersrelaterade normer blev hon respekterad och hon och hennes barn fick en plats och tillhörighet i gruppen.

12. Egen syn på normerna i det omgivande samhället

Mamman ansåg att det svenska samhället hade dåligt inflytande på hennes döttrar och hon tog på sig rollen att se till att döttrarna följde de hedersrelaterade normerna.

13. Fysisk och psykisk hälsa

Karimas mamma mådde mycket dåligt i den situation som uppstod när Karima

lämnade familjen. Hon var inte psykiskt sjuk, men hon mådde inte bra och hon var i känslomässig obalans. Hon hade under många år blivit misshandlad och förtryckt i sitt äktenskap, vilket kan ha påverkat både hennes psykiska och fysiska hälsa. Långvarig misshandel kan i sig orsaka psykiskt trauma (Herman, 1992). Efter att hennes man blev mördad på ett brutalt sätt fick hon dessutom ensam ansvaret för att uppfostra tre döttrar och två söner i ett nytt land, en extremt stressfylld situation som kan ha haft ytterligare negativ påverkan på hennes psykiska och fysiska hälsa.

14. Personlig flexibilitet

Mamman var inte flexibel. Hon var tydlig både mot Karima och mot socialtjänsten med att hon inte hade något intresse av att förändra sitt synsätt och sina värderingar. Den enda lösning mamman kunde tänka sig var att Karima flyttade tillbaka till familjen och följde de hedersrelaterade normerna. Om Karima ville bo för sig själv ville mamman inte ha med henne att göra och hennes syskon skulle inte heller få träffa henne, eftersom hon ansågs ha dåligt inflytande på dem.

Linnamottagningen lyckades så småningom övertala mamman att ha viss kontakt med Karima. Eftersom mamman längtade efter Karima gick hon med på detta, men hon ändrade inte på något sätt sina grundvärderingar. Hon fortsatte tycka att Karima borde underkasta sig hennes vilja och anpassa sig till de hedersrelaterade normerna.

15. Relationer till andra människor, i synnerhet till egna barn

Mammans bundenhet till de hedersrelaterade normerna hade stor betydelse för hennes relation till sina barn, och hennes känslor för barnen var formade utifrån de förutsättningar som det hedersrelaterade synsättet innebär. De hedersrelaterade normerna lär individerna att det bästa för dem själva och deras barn är att se till familjens bästa. Mamman utgick ifrån att om hennes barn följde dessa normer skulle det bli bra för dem själva och familjen. Hennes mål var därför att se till att barnen följde normerna, oavsett vad de själva tyckte.

När Karima hade varit borta från hemmet under en längre tid uttryckte mamman att Karima inte längre var hennes dotter och att Karima nu var som död för henne. Det är vanligt att föräldrar i hedersrelaterade sammanhang uttrycker detta. Det betyder i praktiken att oavsett vilka känslor föräldern har för den unga så innebär hennes brott mot de hedersrelaterade normerna att föräldern måste förskjuta henne för att rädda sin och familjens heder. Detta är en av det

hedersrelaterade systemets regler, som föräldern är helt införstådd med. (För att slippa förskjuta sina barn väljer vissa föräldrar att försöka blunda för barnets beteende. Alternativt försöker man tvinga barnet att ge upp sin vilja och underkasta sig, vilket ju var Karimas mammas huvudsakliga strategi.)

16. Förälderns upplevelse av vad man har att vinna/förlora på att ändra sig: grad av förändringsbenägenhet

Karimas mamma har själv växt upp med hedersrelaterade normer, hon praktiserar dem och hon tycker att de är riktiga. Enligt Linnamottagningens uppfattning övervägde mamman aldrig att förändra sitt synsätt. Hon ansåg att Karima var den som gjorde fel när hon bröt mot de hedersrelaterade normerna och att det därför var Karima som skulle ändra sig.

Om mamman hade övergett de hedersrelaterade normerna skulle det ha medfört att hon blivit helt utesluten från sin sociala gemenskap. När Karimas pappa blev mördad och hon blev ensamstående blev det sannolikt om möjligt ännu viktigare för henne att behålla sin plats i systemet, eftersom den platsen gör att hon blir respekterad och kan behålla det lilla inflytande hon har. Utan sin plats i systemet har hon ingenting och det kan bli svårt eller omöjligt för henne att gifta bort sina döttrar och söner.

När Karima hade varit borta från familjen en längre tid var mamman inte längre intresserad av att delta i några samtal som skulle kunna leda till en lösning av konflikten. Orsaken till detta var att mamman utgick från att Karima ”nu hade gjort allt mamman inte velat att hon skulle göra”. I klarspråk brukar detta betyda att föräldern är övertygad om att flickan har umgåtts med killar och förlorat sin oskuld. I mammans ögon hade Karima därmed smutsat familjens heder och hon var därför som död för mamman.

Mammans egen svåra historia kan i det här fallet möjligen vara en faktor som gör henne än mindre benägen att ändra sig. En känsla av otrygghet och sårbarhet hos mamman kan göra att hon blir ännu mindre villig att kompromissa med de levnadsnormer som hon anser är rätt.

Vad hände efter att familjearbetet avslutats?
I samband med att Linnamottagningen avslutade kontakten med Karimas mamma, flyttade Karima från sin jourfamilj tillbaka till familjen. Hon hade skuldkänslor och var olycklig, och kände att hon inte orkade längre. Hon bestämde sig därför för att ge upp sin önskan om personlig frihet och återvända till fa-

miljen och ge efter för sin mammas krav. Vid återvändandet till familjen bröt Karima all kontakt med Linnamottagningen. Personalen försökte upprepade gånger få kontakt med henne, men hon svarade varken i telefon eller på sms.

Ungefär ett år senare dök Karima plötsligt upp på Linnamottagningen igen. Hon berättade för personalen att hon nu mådde mycket bättre, och att det berodde på att problemen i familjen var lösta. Problemen hade lösts genom att Karima hade gift sig. Som gift kvinna utgjorde Karima inte längre något hot mot familjens heder och hennes mamma och syskon var därför inte längre arga på henne. Karimas man kom också från Irak och han hade godkänts av Karimas mamma. Karima sade att hon visserligen inte kände sin man så bra, men att hon trodde att han nog skulle kunna bli en bra man. Linnamottagningens personal tyckte att det var svårt att avgöra vad Karima egentligen kände inför mannen. Hon ville heller inte säga om det var hon själv eller hennes mamma som hade valt honom. (Efteråt tänkte personalen att Karimas förtegenhet kanske kom sig av att hon kände till Linnamottagningens kritiska inställning till arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap, och att detta gjorde att hon inte ville berätta om omständigheterna kring giftermålet.) Linnamottagningen hoppades dock att man nu skulle få möjlighet att behålla kontakten med Karima. Det som istället hände var att Karima på nytt gjorde sig onåbar.

Ytterligare ett år senare kontaktades Linnamottagningen av en kompis till Karima. Kompisen sade att Karima hört av sig till henne och bett henne berätta för Linnamottagningen att hennes man hade tvingat henne att flytta till Irak, där han nu höll henne kvar mot hennes vilja. Mannen hade tagit ifrån henne passet, hon fick inte gå ut ensam och han misshandlade och våldtog henne. Karima hade också berättat för kompisen att hennes mamma hade sagt att hon inte fick skilja sig, eftersom familjens rykte och heder då skulle förstöras. Karimas mamma skulle då få stå med skammen inför mannen och hans familj, som blivit lovade en god svärdotter. Om Karima skilde sig skulle mamman dessutom få hem en dotter som hade ännu sämre rykte än förut. Det allra värsta var dock att Karimas man hotade att döda henne om hon lämnade honom.

Linnamottagningen försökte vid ett flertal tillfällen kontakta Karima i Irak, men misslyckades. Det kan bero på att Karima är inlåst och inte kan ta kontakt, eller på att hon av någon anledning inte längre vågar. Om Karima inte lyckas höra av sig på nytt kommer ingen i Sverige att kunna hjälpa henne. Även om hon lyckas höra av sig igen är chanserna att man kan hjälpa henne små. Dels på grund av det svåra läget i Irak, dels eftersom svenska myndigheter saknar utarbetade tillvägagångssätt för att ingripa i den här typen av fall (jfr fallet Hanna).

Övriga viktiga kommentarer

Linnamottagningens uppfattning är att det var Karimas mammas beslutsam-

het när det gällde att upprätthålla de hedersrelaterade normerna som mer än något annat orsakade Karimas tragiska öde. Vi menar att man kan utgå ifrån att det mer än någonting annat var för att lösa konflikten med sin mamma, som Karima gifte sig med en man som hon inte kände och inte heller fick chans att lära känna ordentligt före giftermålet. Som mamman såg det skulle Karimas äktenskap hjälpa till att återupprätta och bevara Karimas och familjens heder. När Karima sedan for illa i äktenskapet ville/kunde mamman inte hjälpa henne att ta sig ur äktenskapet eftersom familjens rykte då skulle ha blivit ännu sämre än förut (ryktet var ju redan skadat eftersom Karima hade lämnat hemmet och bott på egen hand under en period).

Efter att ha samtalat med Karimas mamma gjorde Linnamottagningen bedömningen att alla familjemedlemmar mådde dåligt, och att mamman dessutom var mycket fast i det hedersrelaterade normsystemet. Utifrån detta drog man slutsatsen att det var viktigt att socialtjänsten följde upp vad som hände i familjen. Eftersom Karimas ärende vid familjenheten just skulle avslutas var det dock inte längre någon inom socialtjänsten som kände sig ansvarig för familjen och inget beslut om uppföljning fattades. I efterhand kan man tänka att om socialtjänsten istället hade bestämt sig för att följa upp familjen regelbundet under en längre tid, kanske Karima idag varit kvar i Sverige. Vi ser flera saker som hade kunnat bli annorlunda om man fattat beslut om uppföljning:

1. Om samhället hade haft ögonen på familjen hade det kunnat göra Karimas mamma mindre benägen att gifta bort Karima, i vad som i praktiken måste ses som ett tvångsäktenskap.
2. Karima kunde ha känt sig tryggare om hon hade haft stöd utifrån och det kunde ha ökat hennes chanser att stå emot äktenskapet.
3. Om Karima ändå hade gått med på att gifta sig hade stöd utifrån kunnat hjälpa henne att komma undan flytten till Irak, och komma ifrån sin misshandlande man.

Efter att Linnamottagningen hade avslutat kontakten med Karimas mamma, drog sig Karima undan personalens försök att hålla kontakten med henne. Personalen hade hela tiden tyckt att det var svårt att nå fram till Karima och uppfattade att man aldrig egentligen fick hennes fulla förtroende. Det är Linnamottagningens uppfattning att den relation man lyckas skapa med ungdomen kan vara avgörande för om hon ska kunna stå emot familjens krav eller inte. Relationen och den ungas tillit till personalen kan också vara det som avgör om ungdomen berättar om hon känner sig hotad av familjen. Detta kan i sin tur vara avgörande för om man ska hinna hjälpa henne i tid.

En annan orsak till att Karima höll sig undan kan, som nämnts ovan, ha varit

att hon trodde att Linnamottagningen skulle misstycka angående hennes mammas planer på att gifta bort henne. Eftersom Karima hade bestämt sig för att själv försöka lösa situationen genom att gå med på sin mammas krav, vågade hon antagligen inte riskera att personalen skulle försöka avråda henne. Det är sant att Linnamottagningen aldrig skulle se positivt på ett äktenskap som det är tydligt att den unga pressas till av sina föräldrar. Dock skulle vi heller aldrig fördöma eller ta avstånd från en ungdom som inte orkar stå emot pressen. Tyvärr finns emellertid alltid en risk att ungdomarna inte förstår denna balansgång och istället tror att de måste välja mellan Linnamottagningen/ samhället och familjen.

En mycket viktig sak att ta upp i det här fallet är det faktum att Karima, eftersom hon lämnat familjen, både av familjemedlemmarna och av andra som kände till detta, ansågs vara en dålig flicka (”sekunda vara”). Män som av någon anledning går med på att gifta sig med ”en dålig flicka” anser i många fall inte att de måste behandla henne väl. Om mannen känner till eller får veta vad hon har gjort kan han ta det som en ursäkt för att misshandla och kränka henne (jfr fallet Tara), vilket gör giftermålet riskabelt för kvinnan. Eftersom mannen själv har sin bakgrund i det hedersrelaterade systemet vet han också att flickans familj, för att skydda sitt rykte och sin heder, i det längsta kommer att dra sig för att hjälpa henne ifrån äktenskapet.

Karima var myndig när hon återvände till familjen och i lagens mening var det då upp till henne själv att bestämma vilka krav hon ville underkasta sig för att hennes familj skulle acceptera henne. Som vi ser det var dock varken återvändandet eller underkastelsen på något sätt några fria val. Istället var det de enda möjliga val som Karima just då kunde se.

Karima hann enligt vår uppfattning egentligen aldrig börja bygga någon egen tillvaro och hon fick ingen hjälp att bearbeta sina svåra känslor. Hon lyckades inte heller skapa något nätverk utanför familjen. Därmed var hon mycket ensam och sårbar inför familjens påtryckningar.

Generell reflektion: vad hade behövts för att få ett annat resultat i fallen i grupp 2?

I de här fallen uppfattar vi att det som möjligen hade kunnat förändra utfallet vore om:

- socialtjänsten och Linnamottagningen hade gått med på att vissa av den ungas rättigheter kompromissades bort, eftersom föräldern inte förmådde ändra sig så mycket att hon fick sina rättigheter tillgodosedda

Vår reflektion är att det med tanke på föräldrarnas utgångspunkt, förefaller nästan omöjligt att de på kort tid skulle kunna ändra sitt förhållningssätt så

mycket att kraven som ställs på en förälder utifrån svensk lagstiftning skulle kunna uppfyllas. Det enda möjliga alternativet skulle då vara att istället uppmana föräldern att förändra sin inställning så mycket som hon eller han klarar av, och acceptera att den unga får leva med begränsningar av sina fri- och rättigheter. Linnamottagningen menar att detta alternativ är helt oacceptabelt, eftersom den unga lever i Sverige och ovillkorligen ska ha samma rättigheter som unga med svensk bakgrund.

I ett flertal fall där den unga var under 18 år och omhändertagen av samhället, blev det aldrig aktuellt med förhandlingssamtal. I en del av dessa fall förklarade föräldrarna själva att de var ointresserade av samtal. I andra fall uttryckte föräldrarna tydligt att de inte var öppna för att ifrågasätta sina egna värderingar, varför Linnamottagningens personal bedömde att det inte skulle gå att uppnå några förändringar.

Resultat grupp 3, samtal med föräldrar till ungdomar över 18 år som levt i skydd under många år, socialtjänstkontakten var avslutad

I de fall där **ungdomen hade levt skild från familjen under ett antal år, och nu ville återknyta kontakten** med sina föräldrar, kunde Linnamottagningen visserligen etablera en första kontakt och komma till tals med föräldrarna, men efter några inledande samtal blev det tydligt att föräldrarna inte var intresserade av någon fortsatt dialog angående den ungas situation i familjen.

I en del av dessa fall kunde man dock, efter Linnamottagningens inledande samtal med föräldrarna, se hur den unga och föräldrarna själva kom fram till lösningar som möjliggjorde viss kontakt. Föräldrarna hade visserligen inte heller här ändrat sina grundläggande hedersrelaterade värderingar, men de hade under lång tid vant sig vid att hantera problemet med att den unga lämnat hemmet inför släkt och landsmän, Det verkade som detta gjorde att det inte längre var lika kritiskt för föräldrarna att den unga återvände till familjen, och som att detta i sin tur möjliggjorde andra former av kontakt.

Vår uppfattning är att det faktum att föräldrarna på någon nivå givit upp om att kunna kontrollera den unga, samtidigt som de själva lärt sig hantera situationen, kan ha banat väg för andra lösningar.

Viktigt angående riskerna i fall där ungdomen varit borta under lång tid!

Att Linnamottagningens personal följde med de unga när de kontaktade sina föräldrar, menar vi var extremt viktigt i de här fallen. Genom att följa med den unga signalerade man till föräldrarna att hon inte stod ensam, och att hon fortfarande hade samhällets stöd. Även om man som nämnts, nu efter ett antal år, kunde bedöma situationen som sannolikt mindre hotfull och kritisk, vill vi

betona att det **inte fanns några garantier för detta och att det hade kunnat vara mycket farligt för den unga närma sig föräldrarna på egen hand**. Vår uppfattning är, som nämnts ovan, att det är nästan omöjligt för någon utomstående att helt kunna förstå och bedöma vad som försiggår inne i familjen, varför man egentligen aldrig helt bör se faran som helt överstånden.

Exempel 1 grupp 3, Nadira, Irak

Linnamottagningen kontaktades år 2005 av socialtjänsten, med anledning av att man sökte ett familjehem till 17-åriga Nadira. Nadira hade blivit förd ut ur landet av sin familj och bortgift mot sin vilja. Vid återkomsten till Sverige sökte hon hjälp hos socialtjänsten och blev omedelbart omhändertagen för vård med stöd av LVU. Nu behövde hon ett skyddat boende.

Bakgrund

Nadiras familj kom som flyktingar till Sverige i början av 2000-talet. Familjen bestod av Nadiras äldste bror, två yngre bröder och Nadira som var 9 år och yngst. Familjen hade tvingats fly i samband med inbördeskriget i Irak, och innan de kom till Sverige hade de en längre tid bott under svåra förhållanden i Jemen. Under tiden i Jemen omkom syskonens båda föräldrar i en bilolycka.

Efter en tid i Sverige bestämde sig Nadiras äldste bror för att hämta hit en fru från Irak. Den fru han valde var, precis som han själv, religiös och traditionell i sitt tänkesätt. Det visade sig så småningom att hon hade mycket åsikter om hur saker och ting borde vara och att hon inte var glad över att behöva hjälpa sin man med att ta hand om hans familj.

När Nadira var 16 år och gick i gymnasiet, fick hennes bror av en släkting reda på att hon hade en pojkvän. Pådriven av sin fru bestämde sig brodern för att gifta bort Nadira med en kusin i ursprungslandet. Detta var nödvändigt för att undvika att familjens heder smutsades. Till Nadira sade brodern att hon skulle få åka till Irak tillsammans med hans fru för att hälsa på släktingar. Väl där blev hon bortgift mot sin vilja. Hela upplevelsen blev djupt traumatisk för Nadira, som under den tid hon bodde tillsammans med sin man blev inlåst, misshandlad och utsatt för upprepade våldtäkter.

Så snart det var möjligt efter bröllopet började Nadira försöka övertala sin man att låta henne åka tillbaka till Sverige. Hennes förevändning var att hon ville avsluta sina gymnasiestudier. I familjen ansåg man att studier var viktiga och mannen lät henne åka. Tanken var att han så småningom skulle komma efter till Sverige.

Så snart Nadira kommit tillbaka till Sverige vände hon sig till socialtjänsten för att få hjälp. Hon blev omedelbart omhändertagen för vård med stöd av LVU, och placerades i skyddat boende hos Linnamottagningen. Under många

år bodde Nadira i familjehem och fick under den tiden såväl praktiskt som känslomässigt stöd från Linnamottagningens personal. Trots detta mådde hon under lång tid mycket dåligt psykiskt på grund av vad hon varit med om. Hon var ständigt rädd eftersom hon hade hört att hennes äldste bror ville hämnas det hon gjort mot familjen genom att rymma från sitt tvångsäktenskap. Hon plågades av mardrömmar, sömnsvårigheter och skräck för vad som skulle hända om hennes bror skulle hitta henne.

Uppmuntrad av Linnamottagningens personal började Nadira så småningom gå i psykoterapi för att försöka bearbeta sina svåra upplevelser. Personalen uppmuntrade henne också att hålla fast vid sina studier trots att hon mådde dåligt, och även om studierna drog ut lite på tiden lyckades hon så småningom ta sig igenom gymnasiet. Under perioden hade hon också en relation med en pojkvän. Nadira sade till personalen att även om pojkvännen kanske inte var någon hon ville gifta sig med, så var han en person som hjälpte henne att hålla sig vid liv och försöka tänka framåt.

Under hela den tid som Nadira bodde skild från familjen hade hon kontakt med sin moster som bodde i Irak. Mostern var visserligen också religiös och traditionell i sitt tänkesätt, men hon hade starka känslor för Nadira och ville att det skulle gå bra för henne. Modern sade i och för sig att hon önskade att Nadira skulle komma tillbaka till familjen, men hon pressade och skuldbelade henne inte.

Nadira hade också kontakt med en av sina yngre bröder . Inte h brodern fördömde henne utan sympatiserade med hennes önskan om att bli självständig. På grund av att brodern hade egna problem, hade han dock i praktiken inte så mycket kraft över för att hjälpa Nadira. (Nadiras andra bror flyttade under perioden till Norge och hade efter det ingen kontakt med familjen.)

När Nadira fick höra talas om att Linnamottagningen skulle genomföra ett projekt där man provade att hjälpa unga genom att försöka förhandla med deras familjer, uttryckte hon att ville hon ha personalens hjälp med att kontakta sin äldste bror. Om det var möjligt önskade hon att personalen skulle hjälpa henne att förhandla med brodern om sina villkor i familjen. Nadira hade hört genom sin moster att brodern inte verkade lika arg längre, och hon hoppades nu att man skulle kunna hitta något sätt att lösa situationen.

Linnamottagningens kontakt med familjen

Nadiras bror avvisade Linnamottagningens förslag om att diskutera Nadiras villkor i familjen. Brodern sade att han inte kunde se någon nytta med att prata med utomstående om sin relation till Nadira, eftersom hon redan levt skild från familjen i över sex år. Brodern menade att Nadira hade släpat hans eget och familjens namn i smutsen genom att rymma från sin man. Han ansåg där-

för att hon inte längre var hans syster och han ville inte ha med henne att göra. Han kunde inte se att han gjort något fel när han gifte bort Nadira med en man hon inte kände och inte ville ha och han visade heller ingen medkänsla med henne utifrån vad hon blivit utsatt för i Irak. När Nadira själv talade med brodern förklarade han för henne att hon inte längre var värd någonting alls för honom, något som gjorde henne förtvivlad.

Ungefär samtidigt som Linnamottagningen kontaktade Nadiras bror hade hennes moster som bott i Irak, äntligen fått komma till Sverige med sin familj. Mostern tog kontakt med Nadira som blev mycket glad. Under en tid hade de tät kontakt och så småningom bestämdes det att Nadira för en tid skulle flytta hem till mostern och hennes familj. Nadira berättade för Linnamottagningen att hennes moster hade gått med på att låta Nadira bo hos sig, utan att ställa krav på att hon skulle anpassa sig till familjens levnadssätt och traditioner. Linnamottagningen pratade med mostern som bekräftade att det som Nadira hade sagt stämde. Nadiras äldre bror hade å sin sida förklarat att han var helt ointresserad av Nadira och att det var mosterns eget val om hon tänkte låta Nadira bo i sitt hem trots att hon hade dragit skam över familjen.

Nadira var mycket glad över att kunna flytta in hos sin moster. Hon sade att det kändes som om hon fick tillbaka en viktig bit av sig själv - en bit som hon hade saknat under den tid hon levt skild från familjen. Det visade sig dock att mostern och hennes man, tvärtemot vad mostern hade lovat Nadira, hade många traditionella regler som de förväntade sig att Nadira skulle leva efter.

Nadira gjorde vad hon kunde för att anpassa sig till reglerna i sin mosters hem, men snart började hon på allvar sakna den frihet och självständighet hon hade vant sig vid under den tid hon levt utanför familjen. I samtal med Linnamottagningen uttryckte hon att hon hade ändrats så mycket som person under de år hon levt skild från familjen och att hon inte längre kunde tänka sig att anpassa sig efter familjens traditionella värderingar.

Nadira sade att hon hade insett att hon innan hon lämnade familjen själv varit en del av det hedersrelaterade systemet. Hon hade sett det inifrån och inte kunnat jämföra det med något annat. Nu såg hon det utifrån och sade att hon insett att hon tyckte att de krav familjemedlemmarna ställde på varandra var konstiga och orimliga. Hon tyckte att man levde i enlighet med regler som var föråldrade och inte hörde hemma i dagens samhälle. Så småningom lyckades Nadira få tag i en lägenhet där hon kunde bo åtminstone tillfälligt, och hon flyttade ut från sin mosters familj.

Analys av Nadiras storebror utifrån kriterierna i modellen för förändringsbenägenhet:

Linnamottagningen fick i det här fallet endast tillfälle till ett kort samtal med Nadiras bror. Analysen måste därför göras främst baserad på information från flickan.

1. Genetik, ursprunglig fysisk och psykisk sårbarhet

Vi vet ingenting om att Nadiras bror skulle ha någon särskild fysisk eller psykisk sårbarhet. Utifrån den information vi fått från Nadira verkar det inte som om han har någon sådan.

2. Kulturella förutsättningar, uppfostran och omgivande sociala strukturer

Vi vet att brodern är född i Irak och att han bodde där tills han var över 25 år. I Irak praktiseras överlag stränga hedersrelaterade och religiösa normer. Vi vet genom Nadira att brodern själv är religiös och traditionell i sitt sätt att tänka.

3. Stressande livshändelser

I samband med kriget i Irak flydde familjen och bodde under en längre tid under svåra förhållanden i Jemen. Då föräldrarna dog i Jemen, blev brodern familjens överhuvud och ansvarig för sina tre yngre syskon.

Vi känner inte till några detaljer om hur dessa händelser har påverkat brodern, men menar att man kan utgå från att de svåra upplevelserna har spelat roll för hur han känner inför sitt liv och de människor han har omkring sig.

4. Utveckling av självidentitet och förhållningssätt

Resultat av punkterna 1, 2 och 3

5. Är barnet omhändertaget? Finns risk för omhändertagande? Är socialtjänst eller polis inblandade?

Nadira är idag över 20 år gammal och kontakten med socialtjänsten är avslutad.

Eftersom det vid tiden för Linnamottagningens familjeprojekt inte fanns något omhändertagande och inga myndigheter var inblandade, var den enda möjligheten för Linnamottagningen att få samtala med Nadiras bror att han

själv var intresserad av att delta. Brodern förklarade dock för personalen att han var helt ointresserad av att diskutera Nadiras villkor i familjen. Han menade att det var Nadira som gjort fel. Han menade vidare att Nadira bara hade orsakat honom problem och han var tydlig med att han har tagit sin hand ifrån henne.

6. Förekomst av, och grad av kontakt med ursprungslandet, planer på att återvända

Familjen har mycket kontakt med ursprungslandet och kommer från ett sammanhang med stark hederskultur. Enligt vår erfarenhet innebär en tät kontakt med människor i ursprungslandet att sannolikheten för att de hedersrelaterade normerna och värderingarna upprätthålls är större. Så vitt vi vet har familjen dock inga planer på att återvända till hemlandet.

7. Flera döttrar eller söner att gifta bort

När Nadira blev bortgift skedde det som en reaktion på att hennes äldste bror hade fått kännedom om att hon hade en pojkvän. Att gifta bort henne var ett sätt att rädda familjens heder. Nadira som var 16 år ansågs också ha åldern inne för äktenskap.

Det är värt att notera att Nadiras två bröder inte har utsatts för några arrangerade äktenskap.

8. Social och ekonomisk status

Nadiras familj är varken rik eller har någon särskild status bland släkt och landsmän. Däremot har de fått en del status genom att de har lyckats ta sig till vad som allmänt anses vara ett bättre liv i Sverige. Den äldste brodern också har skaffat sig en utbildning i Sverige, vilket har bidragit till att öka familjens status. Dessa faktorer kan dock inte uppväga den statusförlust som händelserna runt Nadira har inneburit.

Under samtalet med Nadiras bror fick Linnamottagningen uppfattningen att brodern tyckte synd om sig själv på grund av situationen med Nadira. Med tanke på att brodern har axlat ett föräldraansvar kan man gissa att han anser att syskonen står i tacksamhetsskuld till honom. Istället för att hedra honom har Nadira vanärat honom genom att rymma från sin man.

9. Grad av upplevd frihet i förhållande till landsmän i Sverige

Familjen har mycket kontakt med landsmän i Sverige och man håller sträng kontroll på varandra inom den Irakiska gruppen. Det innebär att familjen i stort sett inte har något utrymme för att förändra sitt beteende, om de vill behålla sin heder intakt.

10. Grad av upplevd frihet i förhållande till religiösa regler

Familjen är troende och praktiserande muslimer. Också Nadira är troende, även om hon inte är praktiserande muslim. De religiösa reglerna är i den här familjen tätt sammanvävda med de hedersrelaterade normerna, och utgör tillsammans med dem reglerna för hur man bör leva. För människor från Irak finns oftast mycket lite frihet i förhållande till de föreskrivna reglerna.

11. Grad av upplevd frihet i förhållande till de hedersrelaterade normer man upprätthåller

Brodern upprätthåller de hedersrelaterade normerna och tycker att de är riktiga. Han anser att Nadira gjorde fel när hon rymde från sitt tvångsäktenskap och han säger att han aldrig kommer att acceptera det hon har gjort.

12. Egen syn på normerna i det omgivande samhället

Nadira har berättat att brodern har en nedvärderande syn på normerna i det svenska samhället.

13. Fysisk och psykisk hälsa

Vi vet ingenting annat än att brodern har en stabil fysisk och psykisk hälsa.

14. Personlig flexibilitet

Efter att ha talat med brodern är det Linnamottagningens uppfattning att han inte har för avsikt att hämnas på sin syster. Kanske har detta att göra med att det, som han själv också påpekar, har gått så lång tid sedan hon lämnade familjen. Brodern uttrycker dock bestämt att han aldrig kommer att acceptera eller förlåta Nadira för det hon gjort och att han inte vill ha något med henne att göra.

Han kan ha insett de problem det skulle innebära för honom själv att börja för-

följa Nadira och tvinga henne till olika saker och därför bestämt sig för att det inte skulle vara värt det. Han kan ha kommit fram till att situationen inte kommer att kunna lösas med hjälp av våld. Brodern väljer att göra det som ibland (men långt ifrån alltid) ses som en möjlighet: han säger att han inte längre vill ha med Nadira att göra. Genom att ta sin hand ifrån Nadira och signalera till andra att han inte hör ihop med henne, repareras hans heder och status i viss mån.

Nadira är själv av uppfattningen att hennes bror egentligen inte bryr sig om henne alls. Detta menar vi är något som kan ha verkat till hennes fördel. Att brodern känner sig mindre kopplad till Nadira och mindre ansvarig för henne än han skulle ha gjort om han hade varit hennes förälder, kan göra att han känner sig mindre tvingad att korrigera hennes beteende, och göra det lättare för honom att välja att bara ta avstånd från henne. Samtidigt vet vi att det finns många äldre bröder som i liknande situationer inte skulle tveka om att det var deras personliga ansvar att straffa sin syster för vad hon har gjort. Att brodern avstår från detta menar vi alltså kan tyda på en personlig flexibilitet hos honom.

Ungefär samtidigt som Linnamottagningen etablerade en kontakt med Nadiras bror anlände hennes moster till Sverige. Nadira tror att mostern kan ha haft ett visst inflytande över hur situationen sedan utvecklades. Mosterns åsikter och omsorg om Nadira kan ha påverkat hennes äldste brors inställning, vilket också kan tyda på en flexibilitet hos brodern.

15. Relationer till andra människor, i synnerhet till egna barn;

Brodern har hela tiden varit, och är fortfarande, mycket hård och distanserad i sitt sätt mot Nadira. Han anser att hon har gjort fel och dragit skam över familjen genom att fly från sitt tvångsäktenskap. Han har heller inte visat någon förståelse för hennes känslor eller visat något medlidande med henne på grund av vad hon varit utsatt för. Inte någon gång under årens lopp har han visat någon omsorg eller intresse för Nadira.

Med stor sannolikhet är broderns förhållningssätt till Nadira påverkat av de svåra upplevelser han själv gått igenom. Det är dock också viktigt att påpeka att det hedersrelaterade normsystemet i sig är inriktat på att hitta de lösningar som är bäst för gruppen. Ett empatiskt förhållningssätt till en individ som bryter mot normerna uppmuntras inte.

16. Förälderns upplevelse av vad man har att vinna/förlora på att ändra sig: grad av förändringsbenägenhet

Brodern har uppenbarligen uppfattningen att han inte har någonting att vinna på att ändra sin inställning till de hedersrelaterade normerna. Han anser fortfarande att de hedersrelaterade normerna är riktiga och skall upprätthållas (trots de mycket negativa konsekvenser de får för människors fysiska och psykiska hälsa och relationer). Upprätthåller han normerna kan han också bevara sina relationer med släkt och landsmän.

Brodern är fortfarande arg och besviken på Nadira, för att hon dragit skam över honom genom att rymma från sitt tvångsäktenskap. Han vill inte acceptera Nadiras önskemål för sitt liv och han är inte heller intresserad av att ha någon relation med henne. Brodern är inte intresserad av att delta i samtal med Linnamottagningens personal och han är egentligen inte intresserad av att prata med Nadira överhuvudtaget.

Vad hände efter att familjearbetet avslutats?
Efter att ha bott en tid hos sin moster, flyttade Nadira så småningom till ett eget boende i samma stad. Dock valde hon att bo på behörigt avstånd för att familjen inte skulle kunna bevaka henne. Nadira är idag över 20 år, hon lever ett självständigt liv och har en viss kontakt med sin familj. Hon säger själv att hon nu på ett helt annat sätt och med större mognad, kan handskas med svårigheterna i sin släkt och familj än hon kunde när hon var sjutton. Hon säger dock att hon hela tiden måste vara uppmärksam på stämningarna i familjen och släkten. Hon håller också kontakten med Linnamottagningen, för att vara säker på att ha någonstans att ta vägen snabbt om hon skulle få veta att någon planerar att skada henne.

Nadira säger att hon visserligen kan träffa sin äldre bror vid högtidliga tillfällen, men att hon undviker att söka upp honom. Hon tar det också försiktigt med vad hon säger när hon träffar släktingar och hon håller sig undan personer som hon vet nyligen kommit till Sverige från Irak. Hon säger att det är särskilt riskabelt med människor som nyligen har kommit hit, eftersom de är extra ”gammaldags” i sitt sätt att se på saker och ting. Om personer som nyligen har kommit till Sverige får kännedom om vad Nadira varit med om och om den frihet hon har idag, kan de komma att vilja göra henne illa säger hon. Å ena sidan vet hon att hon aldrig kan vara riktigt säker på att ingen kommer att försöka skada henne för det hon gjorde mot familjen och släkten när hon rymde från sitt tvångsäktenskap. Å andra sidan säger hon att det inte går att leva ett liv där man alltid går omkring och är rädd. Hon försöker därför leva en dag i taget. I

framtiden tänker sig Nadira att hon ska skaffa sig en högskoleutbildning och kanske flytta utomlands. Hon har alltid tyckt att det skulle vara roligt att arbeta i ett annat land, men till stor del handlar det också om att hon tror att hon skulle kunna leva tryggare om hon inte befann sig så nära familj och släkt.

Nadira säger också att hon idag egentligen inte har någon känslomässig relation till sin äldre bror. Hon säger att brodern har stora problem hemma, problem som stressar och tröttar ut honom. Problemen handlar till stor del om att broderns fru nu börjar vilja göra saker som kvinnor inte får göra enligt det hedersrelaterade tänkesättet. Brodern vill inte tillåta att hans fru beter sig ”fel” och på grund av detta är det ständiga konflikter och slitningar i relationen. Nadira säger att hon tycker att det trots allt känns lite lättare att prata med sin bror sedan han fick problem med sin fru. Kanske börjar han förstå att saker och ting inte är så enkla som han trodde förut, säger hon. Hon säger också att hennes distanserade relation till brodern är på gott och ont. Den är dålig på så sätt att hon inte har någon möjlighet att påverka honom som person, eller diskutera sina villkor i familjen, eftersom han inte orkar engagera sig i henne. Fördelen är att han låter henne vara ifred mycket mer än hon tror att han skulle ha gjort om han hade varit hennes förälder och de hade haft en närmre relation.

En tid efter att Nadira flyttat till eget boende sökte hennes moster stöd hos Linnamottagningen. Det framkom att mostern under hela sitt äktenskap hade blivit svårt misshandlad och utsatt för övergrepp av sin man, men att hon försökt hålla ut för sina barns skull. Nadira trodde att en anledning till att mostern hade stöttat henne i hennes önskan om att bli självständig, var att hon själv levde under så svåra förhållanden och att hon önskade Nadira någonting bättre.

Övriga viktiga kommentarer

Linnamottagningen fick bara möjlighet till ett kort telefonsamtal med Nadiras äldre bror. Det viktigaste resultatet av den kontakten, menar vi, var att vi genom vår närvaro markerade att Nadira inte stod ensam. Att hon hade människor utanför familjen som brydde sig om och vakade över henne. Denna markering från samhället anser vi vara mycket, mycket viktig och att den kan vara avgörande för om familjen väljer att agera gentemot den unga eller inte.

Nadira har varit borta från sin familj i många år. Hon har hunnit bli vuxen och fått tid att mogna som person. Idag har hon ett betydligt mer objektivt perspektiv på sig själv och på den familj hon lämnade, än hon hade som traumatiserad, rädd och förvirrad 17-åring. Under de många åren i skydd har hon fått möjlighet att bearbeta åtminstone delar av sina svåra upplevelser. Hon har också under lång tid haft stöd av människor som har trott på henne. Vi menar att summan av de här faktorerna har varit avgörande för henne i processen att börja bygga upp ett självständigt liv.

Nadiras äldste bror var den som mer än någon annan fick sin heder smutsad när Nadira rymde från sitt tvångsäktenskap och lämnade familjen. På grund av detta var brodern den som utgjorde det största fysiska hotet mot Nadira. Eftersom brodern inte kunde få tag i Nadira och straffa henne för vad hon hade gjort, fick han istället försöka handskas med situationen på egen hand. För att i någon mån kunna rädda sin status valde brodern lösningen att ”ta sin hand ifrån Nadira” och titta bort. Linnamottagningens uppfattning är att det är bra att brodern har hunnit vänja sig vid situationen och lösa den för sin egen del. Vi menar att detta sannolikt har haft avgörande betydelse för att relationen mellan honom och Nadira överhuvudtaget har kunnat stabiliseras.

Linnamottagningen tycker inte att det ser ut som om brodern i dagsläget har några planer på att förfölja, hota, skada eller försöka gifta bort Nadira igen. Vår känsla är att brodern har bestämt sig för att det vore negativt för honom själv att på så sätt utmana de svenska myndigheterna. Dock menar vi att det är omöjligt för någon utomstående att säga var gränsen går för broderns tolerans: vad som exempelvis skulle hända om någon släkting började försöka påverka honom att återupprätta sin heder eller om han fick veta att Nadira gjort någonting som han anser är förbjudet. Det är mycket viktigt att hela tiden ha i minnet att regelsystemet som styr familjen fortfarande är likadant: att de hedersrelaterade normerna inte har ändrats. Nadira har, huvudsakligen tack vare det stöd hon fått från samhället (och som hennes äldste bror har uppfattat), lyckats skapa sig en frizon som förmodligen ingen annan i gruppen har. Linnamottagningen menar dock att situationen skulle kunna bli mycket farlig för Nadira om hon öppet började hävda sin frihet. Nadira är själv medveten om detta och anpassar sitt beteende för att kunna träffa sin familj utan att utsätta sig för omedelbar fara.

Tack vare den tid som har gått har Nadira fått möjlighet att bättre förstå det system som reglerar hur hennes familj, släkt och landsmän förhåller sig till varandra. Hon har därmed möjlighet att förstå vad som får de olika individerna att agera som de gör. På gott och ont har hon insett att det hedersrelaterade normsystemet reglerar hela gruppens sociala struktur och samvaro och att det alltså inte är personligt. Den positiva sidan av detta är att Nadira kan se att det lidande hon blivit utsatt för av sin familj inte beror på henne som person. Den negativa sidan är att hon inser att hon som enskild individ inte har någon större möjlighet att påverka normsystemet.

Vi vill också framhålla att det är mycket viktigt att inte förledas att tolka det faktum att Nadira tillfälligt kunde bo hos sin moster som att den underliggande konflikten var löst och att familjen hade ändrat sina värderingar. Vår tolkning av situationen är istället att mostern, på grund av att hon hade visst inflytande över Nadiras äldre bror, tillfälligtvis kunde gå runt de hedersrelaterade nor-

merna och låta Nadira få bo hos sig trots att hon smutsat familjens heder. Vi menar dock att mostern inte på något sätt är i position att verkligen förändra det förtryckande systemet. Det är viktigt att notera att mostern själv blivit tvångsgift och att hon under hela tiden varit svårt förtryckt och misshandlad i sitt äktenskap. Det är enligt vår uppfattning omöjligt att säga hur situationen hade utvecklats om Nadira hade valt att bo kvar hos sin moster, i synnerhet om hon samtidigt hade hävdat sin frihet.

I praktiken kom det att bli så att Nadira och hennes moster (och indirekt också hennes bror, genom att han inte motsatte sig arrangemanget) utan Linnamottagningens inblandning kom överens om att Nadira skulle få bo hos mostern. Nadira är nu vuxen och vi menar att det måste vara upp till henne själv vilka kompromisser hon vill göra och vilka risker hon vill ta för att få umgås med sin familj. Det man som utomstående kan göra är att se till att hålla kontakten och hjälpa henne att vara uppmärksam på riskerna så att hon kan väga in dem i sina beslut.

Slutligen menar vi att de år Nadira varit ifrån familjen måste ses som avgörande, på så sätt att hon har hunnit förstå att hon kan göra egna val vad gäller sitt liv. Om hon vill kan hon ta risken och försöka leva i närheten av sin familj, men hon vet också att det finns alternativ för henne och att hon kan välja ett annat liv.

Exempel 2 grupp 3, Tara, Turkiet

Tara tog själv kontakt med Linnamottagningen för att få stöd och hjälp. Hon var då på flykt undan sin familj. Efter beslut från socialtjänsten placerades hon i Linnamottagningens skyddade boende.

Bakgrund

Taras familj kom till Sverige från Turkiet i slutet av 1990-talet. Familjen bestod av Tara, hennes pappa och mamma, hennes ett år äldre bror, hennes två yngre systrar och hennes lillebror. Familjen bosatte sig i en mindre stad där det redan bodde många släktingar och landsmän, och de umgicks huvudsakligen med människor ur den egna gruppen. Taras mamma stannade hemma med barnen, såsom hon hade gjort i hemlandet. Taras pappa återupptog efterhand den verksamhet han tidigare haft i Turkiet.

När Tara var 18 år fick hon veta att hennes pappa hade lovat bort henne till en betydligt äldre kusin, som fortfarande bodde i Turkiet. I och med giftermålet skulle också kusinen få möjlighet att komma till Sverige. Tara fick veta att alla överenskommelser och ekonomiska transaktioner mellan familjerna redan var gjorda och att pappan planerade att hålla ett stort bröllop. Tara blev förtvivlad. Trots att hon visste att hon var strängt förbjuden att träffa någon av det motsatta könet, hade hon sedan en tid tillbaka en relation med en pojkvän som

hon var väldigt förälskad i. Tara hade hoppats att pojkvännen en dag skulle kunna gå till hennes pappa och be om hennes hand på det sätt som ansågs vara det rätta i hennes familj.

Taras pappa hade under hela hennes uppväxt misshandlat både sin fru och sina barn. I samband med att pappan åkte till hemlandet för att hämta hit ytterligare en fru började Tara på allvar försöka påverka sin mamma att skilja sig. Taras mamma gick med på att söka hjälp hos socialtjänsten och medan pappan fortfarande befann sig utomlands flyttade hon tillsammans med barnen till en kvinnojour. Efter en tid blev Taras mamma kontaktad av en kusin som lät hälsa att deras släktingar saknade dem hemskt mycket och väldigt gärna ville träffa dem. Efter viss tvekan lät sig Taras mamma övertalas till att ta med sig barnen till en släktträff. Väl på plats upptäckte de att Taras pappa var där och att han hade samlat ihop alla manliga släktingar i syfte att sätta press på Taras mamma och visa för henne hur underlägsen hon var. Budskapet var att om hon inte självmant återvände till Taras pappa, så skulle släktingarna leta rätt på henne och tvinga henne att komma hem. Taras pappa hade också förstått att hennes mamma inte skulle ha vågat söka hjälp om inte Tara hade uppmuntrat henne. För att straffa Tara samlade han hela familjen i vardagsrummet, och misshandlade henne brutalt inför deras ögon. Därefter skickade han ut Taras äldre bror i köket för att hämta en kniv. Pappan drog till sig brodern, höll honom hårt i armen och skrek åt honom att han skulle skära halsen av sin hora till syster. Taras bror blev vit i ansiktet och när pappan fortsatte att skrika åt honom vek han sig dubbel och kräktes på golvet. Taras syskon började gråta och Tara själv nästan svimmade av skräck. Efter en stund besinnade sig pappan och avbröt det hela, men han gjorde klart för Tara att ännu värre saker skulle hända om Tara försökte sig på något liknande igen. Den traumatiska händelsen satte djupa spår både hos Tara, hos hennes bror och den övriga familjen.

Inte långt därefter kom det fram att en av Taras pappas kompisar hade sett Tara sitta hand i hand med sin pojkvän bakom skolhuset där de trodde att ingen kunde se dem. När pappan fick veta detta utsatte han återigen Tara för brutal misshandel. Tara fick veta att om hon inte genast avbröt sin relation skulle pappan döda både henne och pojkvännen, och han skulle också skada pojkvännens familj.

Trots att hon var rädd bestämde sig Tara för att hon hellre ville rymma än bli bortgift med en kusin som var mycket äldre än hon, som inte hade några känslor för. Hon vände sig till socialtjänsten och fick hjälp till ett skyddat boende där man bedömde att det var osannolikt att hennes familj och släktingar skulle hitta henne. Under lång tid levde Tara i stor skräck för att pappan skulle få reda på var hon fanns och förverkliga sitt hot om att skära halsen av henne.

Under många månader var hon mycket deprimerad och ledsen. Hon hade svårt att ta sig för med saker och ting, hennes hälsa var dålig, hon orkade inte studera och hon var rädd för att gå ut. Hon uttryckte till Linnamottagningens personal att det fanns ett stor tomrum inom henne där hon menade att familjen borde ha varit. Hon sade att det kändes som om någon hade skurit bort en del av henne,"… som när man tar en klyfta ur en apelsin".

Tara stannade borta från familjen under flera år. På Linnamottagningen fick hon hjälp att återhämta sig känslomässigt efter sina upplevelser. Vid några tillfällen gick hon i psykoterapi. Hon fick också hjälp att börja planera för framtiden. Så småningom började hon tycka att saker och ting kändes lite lättare. Hon kom in på en utbildning som intresserade henne och hon märkte att hon såg fram emot att bli färdig, börja tjäna egna pengar och komma igång med ett självständigt liv.

Ända sedan Tara kom till det skyddade boendet hade hon då och då haft telefonkontakt med sin mamma. Mamman uttryckte visserligen att hon ville att Tara skulle komma hem, men hon förstod också att det kunde vara farligt så hon pressade henne inte. Tara var mycket glad över kontakten med sin mamma, men hon mådde fortfarande dåligt av att veta att hennes pappa var arg på henne. Hon frågade ofta sin mamma om hon trodde att pappan hade förlåtit henne. Mamman var osäker på detta, men sade att hon tyckte att pappan verkade mindre arg och hämndlysten nu än när Tara just hade lämnat familjen.

När Tara fick höra talas om att Linnamottagningen skulle genomföra ett projekt där man hjälpte unga genom att försöka förhandla med deras familjer, uttryckte hon att hon ville ha personalens hjälp med att kontakta sin pappa.

Linnamottagningens kontakt med familjen

Tara hade bott skild från familjen i drygt fyra år när hon bad Linnamottagningens personal om hjälp med att kontakta sin familj. Hon hade som nämnts redan telefonkontakt med sin mamma och hon sade till personalen att hon inte heller trodde att det var några stora problem med något av syskonen. Problemet var Taras pappa, som ju var den som hade misshandlat och hotat Tara när han upptäckte att hon hade pojkvän. Pappan var också den som mer än någon annan fick sina planer korsade och tappade ansiktet när Tara rymde från sitt giftermål. Tara längtade efter att lösa konflikten med sin pappa, men hon visste inte om det alls var möjligt.

Linnamottagningens personal föreslog att Tara skulle börja med att skriva brev till sin pappa, och se hur han reagerade på det. Tara hade ju aldrig fått en chans att förklara för sin pappa varför hon lämnade familjen. På grund av risken för att bli misshandlad hade hon heller aldrig vågat berätta vare sig om sin pojkvän eller om känslorna inför att giftas bort. Tara skrev ett långt brev där hon förklarade sin sida av saken. Hon skrev att hon tyckte att hennes pappa

hade gjort fel när han planerade att gifta bort henne, men att hon hade förlåtit honom. Hon undrade också om pappan kunde förlåta henne för att hon rymt och därmed förstört hans planer.

Brevet skickades och så småningom fick Tara höra av en av sina systrar att hennes pappa hade reagerat positivt på det hon skrivit. Pappan hade visserligen inte sagt att han hade förlåtit Tara, men han hade heller inte blivit rasande eller börjat uttala hotelser. Enligt systern hade han på det hela taget varit mest eftertänksam. Tara blev mycket glad och lättad när hon fick höra detta. Hon sade till Linnamottagningens personal att hon trodde att hennes pappa kanske hade ändrat sig på grund av de svårigheter han själv haft under den tid hon varit borta. Pappan hade under denna tid flyttat ifrån Taras mamma och han bodde nu ihop med sin andra fru (som han hämtat från Turkiet). Detta hade orsakat stora konflikter och slitningar inom familjen, samtidigt som det hade medfört att pappan hade sämre möjlighet att kontrollera familjemedlemmarna. Tara trodde att det kanske var dessa erfarenheter som fått pappan att ändra sin inställning till henne.

I ett nästa steg kontaktades Taras pappa per telefon. När Linnamottagningens personal ringde upp sade pappan genast att han ville att Tara skulle komma hem på egen hand för att träffa honom. Pappan ansåg att han och Tara själva kunde prata igenom saker och ting och han tyckte inte att någon utomstående behövde vara närvarande. Pappan sade till Linnamottagningens personal att han kunde förlåta Tara för att hon rymt och levt skild från familjen, men att om hon nu ville ha kontakt med familjen så måste hon komma tillbaka hem. Han lovade att han inte skulle gifta bort henne och att hon själv skulle få välja vem hon skulle gifta sig med. Men han krävde att hon skulle bo hemma, och att hon inte skulle ha någon pojkvän eller gå ut och träffa kompisar på sin fritid.

Linnamottagningens personal rådde Tara att inte gå med pappans villkor, utan att istället vänta och se. Kanske skulle pappan ändra sig om hon inte accepterade hans krav. Taras pappa hade alltså sagt att han ville att Tara skulle komma hem ensam. Detta avrådde Linnamottagningens personal å det bestämdaste från, på grund av de risker som finns när en ungdom som lämnat familjen återvänder på egen hand. Istället erbjöd man sig att följa med Tara till mötet med pappan. Tara var själv av uppfattningen att hon inte skulle klara av att träffa sin pappa på egen hand, eftersom hon fortfarande var mycket rädd för honom. Hon sade att risken var stor att hon inte skulle kunna få ur sig ett ord. Dessutom var hon uppfostrad att aldrig någonsin säga emot honom, vilket inte gjorde det hela lättare.

I nästa samtal med Linnamottagningen bestämde sig pappan för att gå med på att Tara i ett första steg kom och hälsade på familjen tillsammans med Linnamottagningens personal. Han gick också med på att vid besöket diskutera Taras situation med personalen.

Linnamottagningen följde med Tara till hennes möte med familjen. Taras farhåga visade sig stämma och i mötet med pappan blev hon (fast hon vanligen är en pratsam person) alldeles mållös och stel i hela kroppen. Linnamottagningens personal fick föra hennes talan. Personalen upprepade de villkor som Tara ville skulle gälla i hennes kontakt med familjen: att hon skulle få komma och hälsa på, men att hon inte skulle behöva flytta hem. Pappan sade att han kunde gå med på att Tara för en tid bodde kvar i den stad där hon studerade, tills hon ordnat studieplats på familjens hemort. För övrigt stod han fast vid sina tidigare krav.

Linnamottagningens personal talade också med Taras pappa om vad som varit orsaken till att Tara rymt. Att rymningen hade berott på att pappan arrangerat ett äktenskap för Tara, med en man som hon inte ville ha. Detta fick särskild betydelse eftersom pappan nu stod i begrepp att arrangera ett äktenskap för Taras yngre syster. Systern hade inte öppet protesterat mot äktenskapet, men hon hade sagt till Tara att hon egentligen var mer intresserad av själva bröllopet än av att gifta sig med mannen ifråga. Linnamottagningens personal försökte på olika sätt diskutera de negativa konsekvenserna av arrangerade äktenskap med pappan. Man påpekade också att Taras syster fortfarande var mycket ung och att det är viktigt att få lite livserfarenhet innan man gifter sig. Som pappan uppfattade det hade han dock redan diskuterat detta med sin dotter, och eftersom hon själv hade sagt att hon ville gifta sig så han kunde inte se några problem. Han påpekade också att Tara aldrig hade berättat för honom att hon inte ville gifta sig med mannen han utsett åt henne. Istället hade hon bara rymt. Pappan menade att om Tara inte berättade någonting för honom, hur skulle han då kunna veta att någonting var fel? Linnamottagningens personal försökte förklara för pappan att han hade uppfostrat sina barn på ett sådant sätt att de inte vågade säga emot honom, att de knappt ens vågade svara honom när han talade till dem. Därför, menade personalen, var det nödvändigt att pappan tog första steget i kontakten med barnen. Han måste också tydligt visa att han var beredd att acceptera vilka åsikter som helst, annars skulle barnen inte våga vara ärliga mot honom och då fanns risk för fler allvarliga missförstånd. Tyvärr fick personalen inte någon känsla av att man nådde fram till pappan med detta resonemang. Pappan vidhöll att det inte fanns något som hindrade att hans barn sade till honom vad de tyckte, och det fanns enligt hans uppfattning inga problem i relationerna.

Så fort Tara kom hem till familjen hade hon klätt om till traditionella kläder. Detta tolkade Linnamottagningens personal som ett tecken på att hon ville undvika att provocera familjen. Tara hade tidigare sagt att hon minsann skulle visa sin familj vem hon var nuförtiden och att hon inte skulle anpassa sig efter dem. Personalen hade dock hela tiden haft sina tvivel på att hon skulle kunna

stå emot familjens påverkan när hon väl träffade dem. Man uppfattade också att Tara längtade så mycket efter sin mamma och sina syskon att hon tenderade att blunda för hur villkoren i familjen faktiskt såg ut.

Trots att Tara kommit överens med sin familj om en viss tidsfrist innan hon skulle flytta hem, började pappan nästan omedelbart efter besöket, försöka förmå henne att flytta hem genast. Tara skyllde på sina studier och sade att hon inte kunde, men varefter tiden gick började hon må allt sämre av att familjen pressade henne. Taras pappa gjorde återigen klart att om Tara skulle ha kontakt med familjen, krävde han att hon flyttade tillbaka hem och tog hand om sina syskon, samtidigt som hon studerade eller arbetade. Alternativet var att hon gifte sig. Det var inte acceptabelt att hon skulle bo för sig själv.

Tara kontaktade Linnamottagningens personal och sade att hon behövde hjälp med att sätta sig ner och planera för sitt liv. Hon hade trott att hon skulle må bätte efter att hon fått kontakt med sin familj igen. Nu kände hon sig förvirrad och olycklig och hon visste inte längre hur hon skulle göra med sin familj eller hur hon skulle ordna sin framtid.

Analys av Taras pappa utifrån kriterierna i modellen för förändringsbenägenhet:

Linnamottagningen fick i det här fallet endast tillfälle till ett par telefonsamtal och ett möte med pappan. Till stor del måste analysen därför göras baserat på information från flickan.

1. Genetik, ursprunglig fysisk och psykisk sårbarhet

Den mesta informationen om pappan har vi fått från Tara, och såsom hon uppfattar det har hennes pappa ingen sådan sårbarhet.

2. Kulturella förutsättningar, uppfostran och omgivande sociala strukturer

Vi vet att Taras föräldrar är födda i Turkiet och att de kom till Sverige som vuxna. I föräldrarnas hemstad i Turkiet praktiseras överlag stränga hedersrelaterade och religiösa normer.

3. Stressande livshändelser

Vi vet ingenting om pappas livshistoria.

4. Utveckling av självidentitet och förhållningssätt

Resultat av punkterna 1, 2 och 3

5. Är barnet omhändertaget? Finns risk för omhändertagande? Är socialtjänst eller polis inblandade?

Eftersom Tara var myndig när hon lämnade familjen gjordes aldrig något omhändertagande i hennes fall. Socialtjänsten hjälpte henne dock med skyddat boende och innan hon började studera fick hon också ekonomisk hjälp.

I det här fallet fanns alltså inget omhändertagande och inga myndigheter var inblandade när Tara ville ha kontakt med sin pappa. Enda möjligheten för Linnamottagningen att få samtala med Taras pappa var därför att han själv var intresserad av att delta i samtal.

Pappan gick med på att tala med Linnamottagningens personal på telefon och han accepterade att Linnamottagningen följde med Tara när hon ville hälsa på hemma. Dock var han inte intresserad av några fortsatta samtal, eftersom han ansåg att han och Tara själva kunde sköta sin relation.

6. Förekomst av, och grad av kontakt med ursprungslandet, planer på att återvända

Taras pappa har mycket kontakt med människor i ursprungslandet, eftersom han gör affärer med dem. Vad vi känner till har han dock inga planer på att återvända. Som Linnamottagningen uppfattar det har han ingenting att vinna på att återvända, vare sig ekonomiskt eller socialt.

7. Flera döttrar eller söner att gifta bort

När detta skrivs har pappan redan gift bort en av Taras yngre systrar. Han har dessutom flera barn som han sannolikt kommer att gifta bort så småningom. Så länge det finns fler barn att gifta bort är det inte troligt att pappan kommer att släppa på de hedersrelaterade normerna. Detta eftersom de behöver upprätthållas för att han ska kunna få sina barn bortgifta i fördelaktiga äktenskap.

Att Tara rymde ledde inte till att det blev omöjligt att gifta bort hennes yngre syster. Det visade sig med andra ord att det inte var absolut nödvändigt för familjen att få hem Tara eller straffa henne, för att kunna bevara sin status i

gruppen. Detta har med största sannolikhet varit en fördel för Tara, vad gäller hennes möjligheter att bevara relationen till familjen.

8. Social och ekonomisk status

Taras pappa har genom sina affärer (och de pengar han har tjänat) skaffat sig en viss status bland sina landsmän, både i Sverige och i hemlandet. Vi vill påpeka att pappans status alltså inte är grundad på att han följer alla traditionella regler, något som annars kan bidra till hög status. Snarare har han, som vi uppfattar det, den sortens status som man kan få genom att vara känd för att ha inflytelserika kontakter och vara någon som man inte bör göra sig osams med.

9. Grad av upplevd frihet i förhållande till landsmän i Sverige

Linnamottagningens uppfattning är att pappan lever något av ett dubbelliv där han försöker ge sken av att upprätthålla traditionen inför sina landsmän medan han själv bryter mot reglerna och traditionerna när det passar honom. Att han själv bryter mot reglerna betyder dock inte att han på något sätt godkänner att hans barn gör det.

10. Grad av upplevd frihet i förhållande till religiösa regler

Linnamottagningen är inte av uppfattningen att pappan själv är särskilt religiös. Han har därför sannolikt en viss inre frihet i förhållande till de religiösa reglerna. Dock vet vi genom Tara att han har och vill fortsätta ha en bra kontakt med de religiösa ledarna. Det är därför är viktigt för honom att utåt sett upprätthålla de religiösa reglerna.

11. Grad av upplevd frihet i förhållande till de hedersrelaterade normer man upprätthåller

Vi vet att pappan inte kan tänka sig att släppa på de hedersrelaterade normerna och en viktig grund för detta är att han behöver ha fungerande relationer till sina landsmän. Detta behöver han dels eftersom han har fler barn att gifta bort och dels eftersom han gör affärer med människor i hemlandet.

I de villkor pappan först ställde upp för Tara när hon ville ha kontakt med familjen, uttryckte han att hon i så fall måste komma hem och bo tillsammans med familjen, att hon inte fick gå ut med kompisar och att hon inte fick ha pojkvän (här är det viktigt att komma ihåg att Tara var 22 år gammal!). Dock

sade han att han inte skulle tvinga Tara att gifta sig med någon särskild man, vilket var en eftergift från hans sida. När Linnamottagningen uppmuntrade Tara att stå emot sin pappas krav, gick pappan med på att hon skulle få fortsätta bo i den stad där hon studerade till dess att hon ordnat studieplats på hemorten. Det är dock mycket viktigt att notera att så fort Taras kontakt med familjen officiellt hade återupprättats, började familjen pressa henne för att förmå henne att flytta hem på en gång. Pappans löfte var alltså inte pålitligt i den meningen. Att familjen börjar pressa den unga att komma hem, stämmer enligt vår uppfattning mycket bättre med hur de hedersrelaterade normerna brukar fungera än att man accepterar att den unga fortsätter att bo på annan ort.

12. Egen syn på normerna i det omgivande samhället

Taras pappa är av uppfattningen att svenskar är snälla och naiva människor som inte har någon heder. Han ser normerna i det omgivande samhället är ett uttryck för att man inte förstår betydelsen av familj och kärlek och han menar att det inte finns någon värme i svenska familjer. Eftersom svenskarna inte har några gränser kan de göra ”allt möjligt” (i klarspråk: ha sex med vem som helst närsomhelst).

13. Fysisk och psykisk hälsa

Vad vi vet har pappan inga hälsoproblem, vare sig fysiska eller psykiska.

14. Personlig flexibilitet

Som nämndes ovan uppmanade pappan, när han förstått att 18-åriga Tara hade en pojkvän, sin ett år äldre son att skära halsen av sin syster. Vår uppfattning är att detta säger en hel del om hur pappan hanterar att något eller någon går emot honom. Pappan tänker i första hand på vad som är bra för honom själv och att upprätthålla sin maktposition.

15. Relationer till andra människor, i synnerhet till egna barn;

Vi vet inte så mycket om detta i det här fallet, men vi menar att det är mycket svårt att bortse från vad pappan utsatte sina barn för när han fick veta att Tara hade uppmuntrat sin mamma att skilja sig och att hon hade pojkvän. Det är också intressant att pappan menar att hans döttrar (barn), har ansvaret för att ge honom information angående vad de vill och tänker. Han gör inte kopplingen att hans uppträdande har gjort att barnen är så rädda för honom att de knappt vågar svara på tilltal, än mindre säga emot honom. Han är heller inte

beredd att lyssna på Linnamottagningens personal när man förklarar detta för honom. Enligt pappan har han en god kommunikation med barnen och han ser inga som helst problem i deras relation.

Vår uppfattning är att pappan har fått lära sig att prioritera upprätthållandet av de hedersrelaterade normerna framför relationen till sina barn. Relationen mellan pappan och barnen präglas starkt av det ojämna maktförhållandet.

16. Förälderns upplevelse av vad man har att vinna/förlora på att ändra sig: grad av förändringsbenägenhet

Taras pappa accepterade att tala med Linnamottagningens personal i telefon, och också i samband med att Tara hälsade på hemma. Därefter var han inte motiverad till flera samtal, eftersom han ansåg att han och Tara sedan kunde hantera sin relation på egen hand.

Linnamottagningens bedömning är att Taras pappa troligen inte kommer att ändra sin inställning vad gäller upprätthållandet av de hedersrelaterade normerna. Han är beroende av att ha sin status intakt i förhållande till sina landsmän, dels för att kunna fortsätta med sina affärer, dels för att han har fler barn att gifta bort. Om han stöttes ut ur gruppen finns risken att familjen inte skulle ha något umgänge alls, eftersom familjen är dåligt integrerad i det svenska samhället. Han är heller inte intresserad av en förbättring av relationen med barnen eftersom han tycker att den redan är bra.

I samtalet med Linnamottagningens personal gjorde pappan vissa försök att åstadkomma en lösning på konflikten mellan honom och Tara. Till att börja med krävde han att Tara skulle komma och bo hemma om hon skulle få ha någon kontakt med familjen. Så småningom accepterade han dock förslaget att hon kunde få bo kvar där hon studerade, under en viss tid. Detta skulle kunna ses som att pappan var motiverad att förändra sig för att relationen med Tara skulle förbättras. Det är dock mycket viktigt att notera att familjen genast efter att kontakten med Tara återupptagits, bröt mot detta villkor genom att börja pressa Tara att genast flytta tillbaka hem. Familjen var i verkligheten inte beredd att leva upp till den utlovade förändringen och de ändrade aldrig sin inställning till de hedersrelaterade normerna.

Vad hände efter att familjearbetet avslutats?
Ett antal månader efter att Tara återupptagit kontakten med sin familj, träffade hon en man som hon blev kär i och vars familj kom från ett land med liknande

traditioner. Tara sade också att hon berättat allt hon varit med om för mannen och att han älskade henne precis som hon var! Glädjestrålande berättade hon för Linnamottagningens personal att de skulle förlova sig. I dessa sammanhang är förlovning någonting som förbinder till giftermål. Förlovning innebär att de ungas föräldrar har accepterat förbindelsen och att guld och/eller pengar utväxlas mellan familjerna. Det går i princip inte att bryta en förlovning utan att familjen förlorar ansiktet. När Tara berättade att hon skulle förlova sig, innebar detta alltså att hennes föräldrar hade accepterat mannen, att mannens föräldrar hade accepterat Tara och att överenskommelsen inte kunde brytas.

Tara och mannen gifte sig vid ett stort bröllop. Storleken på bröllopet var sannolikt ett sätt för Taras familj att försöka återupprätta en del av den status man förlorat när Tara lämnade familjen. Genom bröllopet kunde man visa omvärlden dels att man hade mycket pengar, dels att Tara trots allt lyckats bli hustru till en respektabel man med gott om pengar. Gästerna kom i busslaster till bröllopet.

Enligt Tara fanns emellertid också många människor i hennes släkt som inte ville närvara vid bröllopet på grund av vad hon hade gjort.

Efter några månader visade det sig att mannens mamma inte gillade Taras attityd. Hon tyckte att Tara var bortskämd och bestämde för mycket. Hon uppmanade sin son att sätta Tara på plats, och visa vem som bestämde. Mannen misshandlade Tara grovt och Tara gjorde vad hon kunde för att anpassa sig. Samtidigt tyckte hon att mannens mamma gjorde fel mot henne, vilket hon sade till honom. Mannen förmedlade detta till sin mamma som återigen uppmanade sin son att visa Tara vem som bestämde. På nytt misshandlade mannen Tara allvarligt och ett destruktivt mönster tog form där Tara bröts ner lite i taget.

I förtvivlan kontaktade Tara sin familj för att få sin pappas hjälp att skilja sig. I vissa familjer där man praktiserar hedersrelaterade normer kan allvarlig misshandel leda till att kvinnans familj hjälper henne att ta sig loss från äktenskapet. Hon kan då återigen få bo hemma hos sina föräldrar, i väntan på en ny man. I andra fall menar familjen att kvinnan nu är gift och att det är hennes plikt att stanna hos sin man oavsett vad han gör mot henne.

Taras pappa vägrade hjälpa henne. Hans huvudsakliga skäl till detta var antagligen att Tara redan tidigare smutsat familjens heder och om hon kom tillbaka och bodde hemma som skild skulle detta återigen visa att hon var en dålig dotter. Pappan var inte beredd att ge Tara fler möjligheter att förstöra familjens rykte, även om hon blev misshandlad.

Övriga viktiga kommentarer

Eftersom Linnamottagningen i det här fallet inte fick möjlighet till mer än ett par telefonsamtal och ett möte med Taras pappa, menar vi att vår viktigaste

insats här var att vi genom vår närvaro markerade att Tara inte stod ensam. Att vi visade hon hade människor utanför familjen som brydde sig om henne och vakade över henne. Vi tror att denna närvaro var mycket, mycket viktig och att den kan ha varit avgörande för att Taras pappa bestämde sig för att inte försöka straffa Tara eller föra henne utomlands.

Tara hade varit borta från sin familj i över fyra år innan hon kontaktade sin pappa. Under den tiden hann hon bli mer vuxen och mogna en hel del som person. Hon hann också få en mer objektiv uppfattning om sig själv, sin familj och om hur det hedersrelaterade normsystemet påverkar människor. Tiden gav henne vidare en möjlighet att bearbeta åtminstone delar av sina svåra upplevelser. Sist men inte minst hann hon utbilda sig och börja bygga en plattform för ett självständigt liv. Vi menar att detta är mycket viktiga positiva erfarenheter, som oavsett allt annat kan få betydelse för hur Taras liv så småningom kommer att utveckla sig.

Taras pappa var den som mer än någon annan fick sin heder smutsad när Tara rymde från sitt planerade äktenskap. På grund av detta var det också pappan som utgjorde det största fysiska hotet mot Tara. När Tara sökte myndigheternas hjälp och lämnade familjen, försvann pappans möjligheter att återupprätta sin heder genom att straffa Tara för vad hon gjort. Istället fick han försöka handskas med situationen på egen hand. Vi vet att pappan, efter att Tara lämnade familjen, lyckades med att gifta bort en yngre dotter och att han fortfarande gör affärer med hemlandet. Detta talar för att han i stort sett lyckades med att bevara sin heder och sin status i gruppen. Linnamottagningens uppfattning är att det faktum att pappan fick tid att vänja sig vid situationen och lösa den för egen del, sannolikt var en viktig orsak till att relationen mellan honom och Tara överhuvudtaget kunde stabiliseras.

När Tara berättade att hon skulle gifta sig kände Linnamottagningens personal en påtaglig oro. Oron grundades dels på att vi insåg att Taras giftermål skulle innebära att hon återigen blev en del av det förtryckande sammanhang hon tidigare lämnat, dels på att vi vet hur svårt det kan vara att ta sig loss om äktenskapet inte fungerar. Vi kunde också se att för Tara var detta det enda sättet att undvika att flytta hem, om hon inte återigen skulle bryta med familjen. När Tara berättade hur lycklig hon var över att mannen visste vad hon varit med om och älskade och accepterade henne som hon var, berättade hon också mer än det först kan låta som. Man måste komma ihåg att enligt det hedersrelaterade synsättet hade Tara dragit skam över sin familj och sig själv genom att rymma . Tara var medveten om sitt underläge och man kan utgå från att mannen också var det, och detta väckte Linnamottagningens oro. Eftersom Tara nu var myndig och vuxen var dock det enda vi kunde göra att försöka hjälpa till att göra henne medveten om riskerna. I slutändan måste hon göra sitt eget val.

Vår uppfattning är att Tara aldrig helt övergav sin önskan om att konflikten mellan henne och hennes familj skulle kunna lösas på ett sådant sätt att allt skulle bli bra. Hon ville kunna återuppta kontakten med sin familj och leva ett friare liv. Vi tror att hon antagligen innerst inne visste att detta var orealistiskt, men att hennes längtan var så stark att hon inte ville se hur situationen egentligen såg ut. Detta uttryckte sig först på så sätt att hon hoppades att familjen skulle kunna ändras och acceptera att hon inte bodde hemma. När hon började inse att så inte skulle ske, dök möjligheten att gifta sig upp och hon började då istället hoppas att äktenskapet skulle lösa alla problem.

Vi menar att Taras önskan om att allt skulle bli bra också kan ha varit en del av orsaken till att hon hamnade i ett destruktivt äktenskap. Här kan vi naturligtvis bara spekulera, men vi menar att det skulle kunna vara så att Tara var helt fokuserad på möjligheten att genom ett äktenskap återigen få bli godkänd av sin familj. Det gjorde att hon dels inte tillät sig att göra en realistisk bedömning av den man hon tänkte gifta sig med, dels bortsåg från de villkor som gäller för en gift kvinna i ett sammanhang där man praktiserar hedersrelaterade normer.

När mannen började misshandla Tara vände hon sig så småningom i förtvivlan till sin pappa för att få hjälp att skilja sig. Tara visste att det i det hedersrelaterade (och religiösa) normsystemet i praktiken inte är möjligt för en kvinna att bara ansöka om skilsmässa och gå ifrån mannen. Om Tara skulle få skilja sig och komma tillbaka till sin familj (vilket är det enda acceptabla alternativet för en gift kvinna), måste hon ha sin pappas godkännande för detta. Här blev det tydligt att de hedersrelaterade normerna inte hade ändrats. Regelsystemet som styrde familjens och gruppens förhållningssätt var fortfarande likadant. Pappan sade till Tara att hon nu var gift och att hon skulle stanna hos sin man. Pappan brydde sig inte om att Tara blev svårt misshandlad. Fast han skulle kunna hjälpa Tara att komma undan äktenskapet gjorde han det inte, eftersom hans status/heder då återigen skulle fläckas.

Trots allt menar vi att de år som Tara har varit borta från familjen, har gett henne bättre förutsättningar än hon annars skulle ha haft att så småningom ta sig till ett liv utan förtryck. Även om Tara just nu befinner sig i en svår situation har hon erfarenhet av att söka och få stöd av samhället. Det finns en möjlighet för henne att fortsätta gå den väg hon påbörjade innan hon gifte sig. Vi menar att det kan vara avgörande för Taras framtid att hon har fått möjlighet att se att det går att leva på ett annat sätt än det sätt på vilket hennes familj lever.

Generell reflektion: vad hade behövts för att få ett annat resultat i fallen i grupp 3?

I de här fallen tror vi att föräldrarnas bristande intresse för samtal hade att göra med det faktum att den unga varit borta så länge. Föräldrarna hade följaktligen

varit tvungna att hantera sin egen kris, och de hade varit tvungna att hitta något sätt att hantera sina landsmän för att kunna behålla sin status och sin heder. De hade också gett upp om att få tillbaka kontrollen över den unga.

Det Linnamottagningens personal hade kunnat erbjuda i de här fallen, hade varit att hjälpa föräldrarna och den unga att kommunicera och att få en ökad förståelse för och bättre relation till varandra. Föräldrarna tyckte dock aldrig att relationen till den unga var ett problem. Det problem de ville ha hjälp med var den ungas brott mot de hedersrelaterade normerna.

Det är dock intressant att notera att den unga ofta var intresserad av samtal i syfte att få en bättre relation till sin förälder.

I de här fallen har vi svårt att se vad vi skulle ha kunnat göra annorlunda. Utifrån det hedersrelaterade synsättet tycker vi att föräldrarnas reaktion känns ganska logisk.

Bäst resultat i en familj med mångproblematik

Det bästa resultatet, på så sätt att familjen under processens gång faktiskt verkade börja släppa på sina hedersrelaterade normer, såg vi i ett fall där familjen redan hade en svag social position bland släkt och landsmän. Den sociala positionen hängde bland annat ihop med att familjen hade ekonomiska problem och problem med arbetslöshet och kriminalitet.

När den unga i det här fallet kontaktade familjen efter att ha levt skild från dem under ett antal år, visade föräldrarna inga särskilda tecken på att vilja börja kontrollera henne igen, utan de accepterade förhållandevis lätt att hon bodde för sig själv, och att hon kom och hälsade på familjen när det passade henne. Vår tanke är att den här familjen inte upplevde sig ha särskilt mycket att förlora på att ge den unga den frihet hon önskade sig, och att de därför kunde göra den ovanliga prioriteringen att sätta kontakten med sitt barn före upprätthållandet av de hedersrelaterade normerna.

Vi vill dock även här poängtera vår uppfattning att det var **mycket viktigt att Linnamottagningens personal följde med den unga till de första mötena med familjen, för att ge den viktiga signalen att hon inte stod ensam utan fortfarande hade samhällets stöd**. Och vi vill återigen upprepa att det är svårt att bedöma vad som egentligen försiggår i en familj, och att även den unga kan göra felbedömningar.

Exempel 3 grupp 3, Nadja, Iran

Linnamottagningen kontaktades 2008 av socialtjänsten i en kommun med anledning av att man sökte ett familjehem som kunde vara lämpligt för 17-åriga Nadja. Nadjas familj hade mot hennes vilja tagit henne utomlands till Iran, som straff för att de ansåg att hon uppfört sig illa och inte lytt sina föräldrar.

Familjens tanke var att Nadja skulle stanna kvar i Iran för att lära sig att uppföra sig bättre. Nadja lyckades dock få tag i en mobiltelefon och kontakta de svenska myndigheterna, som kunde hjälpa henne tillbaka till Sverige. Väl i Sverige omhändertogs Nadja för vård med stöd av LVU och genom Linnamottagningen placerades hon i skyddat boende. Familjen gjorde inga aktiva försök att leta upp eller skada Nadja under den tid hon bodde i skyddat boende, men Nadja var ändå mycket rädd. Särskilt rädd var hon att hennes äldste bror skulle söka upp henne och försöka skada henne.

Bakgrund

Nadjas familj är kurder från Iran. Många människor från familjens hemstad har flyttat till Sverige och familjen har idag många släktingar och grannar från ursprungslandet som bor i närheten. Nadja har under sin uppväxt bott tillsammans med sin pappa, sin mamma, sin lillasyster och sina tre äldre bröder. Under hela den tid familjen har bott i Sverige har Nadjas pappa misshandlat både sin fru och sina barn. Vid ett tillfälle misshandlade han Nadja svårt. När Nadja placerats i skyddat boende polisanmälde hon sin pappa, som dömdes till ett tvåårigt fängelsestraff. Familjen har dålig ekonomi och låg status bland sina landsmän. Den äldste av bröderna hade suttit i fängelse.

Nadja bodde först i familjehem och efter en tid lyckades hon och hennes flickvän få en egen lägenhet. (Nadjas familj kände varken till att hon är homosexuell eller att hon hade en relation.) Nadja beskriver själv separationen från familjen och tiden i skyddat boende som mycket smärtsam. Hon säger att hon ofta hade som enda mål att överleva dagen. Efter en tid började hon trots allt att må lite bättre, och hon berättade för Linnamottagningen att hon insett att hon inte mådde bra av att sitta hemma och grubbla och göra ingenting. Hon bestämde sig för att avsluta sina gymnasiestudier, hon skaffade sig ett extrajobb och hon började drömma om och planera för vad hon skulle arbeta med i framtiden. Nadja uttryckte att hon fått en mycket viktig insikt när det gick upp för henne att hon faktiskt kunde börja må bättre av egen kraft, och med hjälp av sin sambo. Hon sade att hon plötsligt förstod att även om familjen var viktig så handlade inte allting om den. Det var också viktigt för henne att skapa sig ett eget liv, som hon själv tyckte om och var stolt över.

Så småningom tog Nadja själv telefonkontakt med sin mamma. Varefter kontakten ökade började Nadja längta mer och mer efter att få träffa sin mamma igen. Hon berättade detta för Linnamottagningen och personalen sade att man kunde försöka hjälpa henne med detta om hon ville.

Linnamottagningens kontakt med familjen

Nadja var inte rädd för sin mamma och ansåg egentligen att hon själv kunde

hantera den relationen. Hon ville visserligen att Linnamottagningen skulle följa med henne till mötet med mamman, men inte att personalen skulle säga någonting till mamman eller förhandla med henne. Hon förklarade att hon bara ville ha med personalen för att slippa vara rädd för att någon annan familjemedlem eller släkting skulle dyka upp och börja hota eller göra henne illa. Hon misstänkte att även om mamman hade sagt att hon skulle komma ensam till mötet var risken stor att flera familjemedlemmar skulle följa med.

Nadja och Linnamottagningen bestämde att de skulle träffa mamman på ett café i ett större köpcentrum. Det visade sig att en av Nadjas bröder hade följt med mamman till mötet. Brodern hade tagit med sig sitt barn, som Nadja längtat efter att få träffa. Mötet avlöpte väl och Nadja förde själv diskussionen med sin mamma, precis som hon hade sagt att hon skulle. Mamman grät mycket och sade att hon saknade Nadja och ville att hon skulle flytta hem igen. Eftersom Nadja hade vetat att mamman sannolikt både skulle gråta och försöka övertala henne att komma hem var hon förberedd och kunde hantera situationen. Hon stod emot mammans övertalningsförsök och de skildes åt med tanken att snart kunna ses igen, tillsammans med Linnamottagningens personal.

Nadja hade framfört ett önskemål till Linnamottagningen om att personalen kulle tala med och förhandla med hennes bröder. Hon var osäker på vad bröderna tänkte om att hon lämnat familjen och på om de kunde vara farliga för henne. I synnerhet var hon osäker på den äldste brodern, som suttit i fängelse. Personalen ansåg utifrån sin riskbedömning att den äldste brodern var alltför våldsam och att man absolut inte borde försöka förhandla med honom. Eftersom det var den äldste brodern som dominerade familjen (Nadjas pappa satt fortfarande i fängelse) menade personalen att det heller inte var aktuellt att förhandla med de yngre bröderna.

Några månader senare ringde Nadja till Linnamottagningen och sade att hon ville åka hem och hälsa på hos sin familj. Linnamottagningen ansåg inte att detta var någon bra idé med tanke på det eventuella hotet från Nadjas bröder, vilket man tydligt förklarade för Nadja. Nadja var dock mycket bestämd och sade att om inte personalen följde med henne så skulle hon gå hem till familjen på egen hand. Eftersom en ungdom aldrig bör gå hem ensam till en potentiellt farlig familj bestämde Linnamottagningen att man var tvungen att följa med Nadja till mötet. En extra komplikation i det här fallet var det faktum att Nadja inte är heterosexuell. Nadja hade själv sagt att ett viktigt skäl till att hon lämnade familjen var att hon annars inte skulle kunna leva tillsammans med sin flickvän. Familjen däremot levde i tron att hon hade lämnat dem enbart på grund av att hon blev illa misshandlad av pappan och skickad till Iran. Fast ingen i familjen eller släkten hade gjort minsta antydan om att de var medvetna om Nadjas sexuella läggning fanns hela tiden risken att någon i omgiv-

ningen kunde ha anat eller fått reda på någonting. Då skulle Nadjas situation i värsta fall kunna bli mycket farlig, och det skulle också kunna bli farligt för de personer som följt med henne till familjen.

Inför besöket hos Nadjas familj hade Linnamottagningen följaktligen meddelat polisen i närområdet var man skulle befinna sig. Detta för att polisen med kort varsel skulle kunna gripa in om någonting gick fel. Nadjas mamma var hemma liksom hennes syster och två av bröderna. Detta fick personalen att vara på sin vakt. Det hade inte ingått i överenskommelsen att Nadjas äldste bror skulle vara med och man visste inte vad hans närvaro betydde.

Den äldste brodern ställde sig demonstrativt i vägen för Linnamottagningens personal och inledde utan omsvep med att säga att han på fem minuter kunde ta reda på var i landet Nadja bodde och mörda henne hur lätt som helst. Han sade att han hade kompisar som ställde upp för honom och att han hade kontakter överallt. Han sade också att han redan hade suttit i fängelse och inte var rädd för att hamna där igen. Han avslutade med att kräva att Nadja genast skulle komma tillbaka hem och bo med familjen.

Linnamottagningen sade till brodern att det lät som att han försökte hota dem, men att man inte tänkte låta sig skrämmas. Personalen var också tydlig med att det inte under några omständigheter var aktuellt att Nadja skulle flytta hem. Personalen sade att om brodern inte slutade med sina hot så skulle Nadja inte kunna komma hem och hälsa på vid fler tillfällen.

Nadjas andra bror frågade om Linnamottagningens personal kom från socialtjänsten. Personalen förklarade att man inte gjorde det, utan att man arbetade på annat sätt med att hjälpa kvinnor och barn som blivit misshandlade och förtryckta. Personalen sade att de var vana vid att hantera svåra situationer och betonade återigen att de inte var rädda.

Nadjas mamma försökte lätta upp stämningen genom att fråga om hon fick bjuda på mat och Linnamottagningens personal tackade ja till att äta lite tillsammans med familjen. Maten var god och så småningom började stämningen lätta en aning. Linnamottagningens personal satte sig bredvid Nadjas äldste bror. Personalen sade till brodern att kriminell verksamhet nästan alltid misslyckas i längden. Personalen sade att man nog tyckte att brodern borde sluta med sådant. Brodern frågade vad personalen tyckte att han skulle göra då? Han var arbetslös, han hade ”… ingen bostad och ingenting”. När han kom ut från fängelset hade han inte fått någon som helst hjälp att reda upp sitt liv, de hade bara släppt honom. Brodern fortsatte med att säga att ingen kunde förstå hur misshandlad han blivit av sin pappa under sin uppväxt. Han berättade att han hade varit 13 år och bestämt sig för att våga vända sig till socialtjänsten för att be om hjälp. Han hade berättat om hur hans pappa misshandlade hans mamma, honom själv och hans syskon. Socialsekreteraren hade då ringt till pappan och

bett honom att komma till socialkontoret. När han kom dit hade de frågat honom om han hade misshandlat sin son. Pappan hade svarat nej och när de kom hem hade han återigen misshandlat 13-åringen svårt. Brodern hade tårar i ögonen när han berättade. Han sade: Du anar inte hur han sparkade mig! Han upprepade: De hjälpte mig inte! Det hjälpte mig inte! Personalen sade att man var så ledsen att höra vad som hade hänt honom, att det verkligen var hemskt att han hade blivit misshandlad och inte hade fått den hjälp han borde ha fått.

När familjen senare skulle skiljas från Nadja kom hennes äldste bror med en present som han ville ge till Nadja. Han hade ytterligare en som han ville ge till Linnamottagningens personal. Han sade: ta den, du är en bra människa! Personalen tackade så mycket, sade att presenten var väldigt fin och att brodern också var en bra människa, men att man inte kunde ta emot den. Linnamottagningen sade till brodern att man nu hade förstått att han under den hårda ytan egentligen var en fin och bra kille som inte ville skada någon. Brodern grät när han hörde detta

Nadja var mycket glad över att allting hade gått så bra och när de åkte därifrån tackade hon personalen tusen gånger för hjälpen.

Analys av Nadjas föräldrar utifrån kriterierna i modellen för förändringsbenägenhet:

I det här fallet fick Linnamottagningen möjlighet till ett möte med Nadjas mamma och yngre bror på ett café och ett möte hemma hos familjen tillsammans med Nadjas mamma hennes syster och två av hennes bröder. *Linnamottagningen hade i det här fallet inte mycket bakgrundskunskap om familjen, eftersom Nadja inte var så benägen att berätta. Att det inte fanns så mycket att gå på gjorde det svårare att analysera familjen. Ytterligare en svårighet var att familjens struktur var otydlig. Det var därmed svårt att veta vem som fungerade som familjens överhuvud och vem man borde analysera i första hand. Vi bestämde oss ändå för att titta på pappan och mamman, som representanter för familjen som helhet.*

1. Genetik, ursprunglig fysisk och psykisk sårbarhet

Vi känner inte till någon medfödd fysisk och psykisk sårbarhet hos föräldrarna i det här fallet. Nadja har inte berättat någonting som tyder på att någon av hennes föräldrar skulle ha en sådan sårbarhet.

2. Kulturella förutsättningar, uppfostran och omgivande sociala strukturer

Föräldrarna kommer från en liten by i iranska Kurdistan. Där praktiseras hedersrelaterade normer tillsammans med religiösa regler.

3. Stressande livshändelser

Utifrån vad Nadja har berättat tror vi att flytten till Sverige utgjorde en stressande livshändelse, i synnerhet för hennes pappa. Det verkar som om pappan har haft stora svårigheter att anpassa sig till livet i Sverige. Han är uppväxt i en liten by och har ingen utbildning. Han har haft svårt att förstå det svenska samhället, har haft dålig ekonomi och svårt att få arbete. Han har samtidigt haft fem barn att försörja. Vi vet att pappan under många år misshandlade både sin fru och sina barn.

Enligt vad Nadja har berättat har misshandeln brutit ner mamman och hon orkar inte stå emot sin man. Hon har inte heller kunnat skydda sina barn från mannens misshandel.

4. Utveckling av självidentitet och förhållningssätt

Resultat av punkterna 1, 2 och 3.

5. Är barnet omhändertaget? Finns risk för omhändertagande? Är socialtjänst eller polis inblandade?

I det här fallet fanns vid tiden för Linnamottagningens familjeprojekt, inte något omhändertagande och inga myndigheter var inblandade. Vid tidpunkten då Nadja ville återuppta kontakten med sin familj var hon redan myndig och kontakten med socialtjänsten avslutad.

6. Förekomst och grad av kontakt med ursprungslandet, planer på att återvända

Familjen har kontakt med ursprungslandet, men de har sannolikt inte ekonomiska möjligheter att återvända.

7. Flera döttrar eller söner att gifta bort

Nadja säger att ingen av hennes föräldrar har talat om att gifta bort henne. Vad

hon vet har ingen heller haft några planer på att gifta bort hennes bröder. Hennes syster är ännu så länge för liten för att giftas bort.

Eventuellt kan avsaknaden av äktenskapsplaner för Nadja ha att göra med att hon, eftersom hon är homosexuell, inte har visat något intresse för att umgås med killar. Ofta leder annars en ung flickas intresse för det motsatta könet till att föräldrarna börjar planera för äktenskap, i syfte att få kontroll över hennes beteende och förhindra att familjens heder riskeras.

I vissa familjer ser föräldrarna det som viktigt att få döttrarna bortgifta, medan man tar det lugnare med att arrangera äktenskap för sönerna. I det här fallet har dock äktenskap inte diskuterats för något av barnen. Kanske har föräldrarnas ointresse för att försöka arrangera äktenskap för sina barn att göra med familjens låga status i den egna gruppen, att föräldrarna därför inte tror att någon familj skulle vara intresserad av att arrangera äktenskap med deras barn. Vi vet dock inte hur det kommer att bli för Nadjas syster.

8. Social och ekonomisk status

Familjen har dålig ekonomi och påtagligt låg status bland sina släktingar och landsmän. Pappan har suttit i fängelse för misshandel. En av Nadjas bröder har suttit i fängelse och två av bröderna saknar arbete. Det faktum att familjen har så många problem som kräver föräldrarnas energi, kan vara en orsak till att man inte orkar lägga kraft på att kontrollera Nadjas beteende.

9. Grad av upplevd frihet i förhållande till landsmän i Sverige

Nadja har berättat att pappans bror är en person som vill påverka Nadjas familj. Bland annat brukar farbrodern berätta för Nadjas bröder att de är dåliga eftersom de inte har någon utbildning och saknar arbete.

10. Grad av upplevd frihet i förhållande till religiösa regler

Linnamottagningens personal har uppfattat det som att Nadjas familj egentligen är mer ”traditionell” än religiös, d.v.s. att de beter sig på ett visst sätt för att andra gör det och de har lärt sig att det är så man gör, snarare än på grund av religiös tro.

11. Grad av upplevd frihet i förhållande till de hedersrelaterade normer man upprätthåller

Det svårt att se de hedersrelaterade normernas betydelse i den här familjen. Kanske har familjen, som nämnts, så stora problem med andra saker att de inte orkar upprätthålla normerna. Kanske gör Nadjas ointresse för det motsatta könet att familjen inte tycker att de behöver oroa sig för hennes beteende. Oavsett vilket är det sannolikt en stor fördel för Nadja, eftersom det gör att hon kan få viss frihet och samtidigt som hon upprätthåller kontakten med familjen.

12. Egen syn på normerna i det omgivande samhället

Vi vet inte hur Nadjas föräldrar ser på normerna i det omgivande samhället.

13. Fysisk och psykisk hälsa

Man kan utgå från att båda föräldrarna mår psykiskt dåligt. Vi menar att ingen av parterna i en misshandelsrelation kan sägas må bra i vanlig mening. Nadjas mamma kan lida av posttraumatisk stress på grund av misshandeln (Herman, 1992). Även de andra problemen i familjen borde utgöra en psykisk påfrestning för dem. Hur föräldrarna mår fysiskt vet vi ingenting särskilt om i det här fallet.

14. Personlig flexibilitet

Vad gäller flexibilitet hos föräldrarna kan vi konstatera att de båda, på någon nivå, accepterade att återupprätta kontakten med Nadja efter att hon levt skild från dem under två år, se nedan. Detta utan att för den skull kräva att hon flyttade hem och underkastade sig familjens normer.

Sannolikt har tiden spelat en roll i det här fallet. Under de två år som Nadja bodde tillsammans med sin sambo i skyddat boende tvingades familjen att vänja sig vid och anpassa sig till detta.

15. Relationer till andra människor, i synnerhet till egna barn

Linnamottagningen fick intrycket att Nadjas mamma är kärleksfull person, som trots sin egen svåra situation har lyckats förmedla till sina barn att hon bryr sig om dem. När Nadja lämnade familjen led hon mycket av att vara skild från sin mamma. Även Nadjas bröder visar känslor och klarar av att visa att de bryr sig om sina systrar och sin mamma, trots det våld de varit utsatta för under uppväxten.

I samband med rättegången mot Nadjas pappa frågade han hur det gick för Nadja i skolan. När han fick veta att hon klarade sig bra reagerade han med stolthet och glädje. Detta uppfattade Linnamottagningens personal som ett gott tecken. Det visade att pappan faktiskt hade ett intresse för att det skulle gå bra för Nadja, trots att hon hade lämnat familjen och polisanmält honom för misshandel. Annars är det tyvärr Linnamottagningens erfarenhet att långt ifrån alla föräldrar visar ett sådant intresse för sitt barn när barnet har lämnat familjen.

16. Förälderns upplevelse av vad man har att vinna/förlora på att ändra sig: grad av förändringsbenägenhet

När Nadja tog kontakt med familjen efter två års tid (efter att ha haft telefonkontakt med sin mamma under en längre tid) tog både mamman och bröderna, och senare också pappan, emot henne utan att ställa krav på att hon ska flytta hem och foga sig efter familjens normer. Detta är någonting som enligt Linnamottagningens erfarenhet är mycket ovanligt. Föräldrarna verkar i det här fallet alltså inte tycka att de har så mycket att förlora på att acceptera Nadjas önskan om att få bo för sig själv och samtidigt ha kontakt med familjen.

Även om familjen kommer från ett sammanhang där man praktiserar hedersrelaterade normer, har det i det här fallet varit mycket mer fokus på våldet och familjens andra problem än på de hedersrelaterade normerna i sig.

En viktig faktor kan vara att Nadja faktiskt inte bryr sig om pojkar. Därmed gör hon ingenting som normalt skulle få föräldrar i hedersrelaterade sammanhang att tycka att de måste börja kontrollera sin dotter. Det kan också vara viktigt att man både inom familjen och bland släktingarna har uppfattningen att Nadja lämnade familjen för att hon blev svårt misshandlad, snarare än av någon annan anledning.

Vad hände efter att familjearbetet avslutats?
Efter besöket började Nadja själv sköta kontakterna med sin familj. Hon hade hela tiden känt sig trygg med sin mamma och sade att hon nu kände sig säker på att inte heller hennes bröder skulle göra henne illa. Linnamottagningens personal varnade Nadja för att dra för snabba slutsatser och uppmanade henne att vara mycket försiktig. Faktum var dock att Nadja nu var myndig och själv fick bestämma vad hon ville göra. När Nadjas pappa så småningom släpptes ur fängelset blev Nadja uppmuntrad av sin farbror att våga träffa också honom. Farbrodern sade att han tyckte att Nadja skulle se sin pappa i ögonen, eftersom det skulle få pappan att skämmas över vad han hade gjort. Nadja åkte tillsam-

mans med en kompis hem till sina föräldrars lägenhet vid ett tillfälle då hon visste att hennes pappa var hemma. Pappan sade ingenting till Nadja men han kramade henne hårt och Nadjas kompis sade efteråt att han hade haft tårar i ögonen. Nadja sade heller ingenting till sin pappa, men hon förklarade efteråt att hon var mycket lättad över att ha träffat honom igen. Nu kände hon att hon inte skulle behöva vara rädd om hon fick syn på honom ute på stan.

Nadja flyttade så småningom från det skyddade boende tillbaka till staden där familjen bodde. Nadjas mamma ville fortfarande helst att Nadja skulle flytta hem igen, eller åtminstone bo nära familjen. Mamman ville också gärna att Nadja skulle sova över vid sina besök hos familjen, något som Nadja dock vägrade att göra. Nadja sade till Linnamottagningen att hon i och för sig gärna ville flytta närmre familjen, men för säkerhets skull med minst en halvtimmes resväg mellan hennes eget och familjens hem.

Övriga viktiga kommentarer

Nadja tyckte inte att hon behövde Linnamottagningens hjälp för att hantera kontakten med sin mamma. Däremot ville hon att personalen skulle samtala och förhandla med hennes bröder, i synnerhet hennes äldste bror. Anledningen till detta var att den äldste brodern, i pappans frånvaro, dominerade familjen. Med tanke på att den äldste brodern tidigare varit våldsam bedömde dock Linnamottagningen att situationen som helhet var alltför riskfylld och att det inte var lämpligt att försöka förhandla med någon av bröderna.

Anledningen till att Linnamottagningen trots detta följde med Nadja hem till hennes familj var att Nadja annars skulle ha besökt familjen på egen hand. Det hade kunnat vara mycket farligt för Nadja. Det är Linnamottagningens uppfattning att ungdomar som har lämnat sin familj aldrig bör lämnas ensamma i kontakten med familjen, utan alltid bör ha samhällets stöd i detta. Vi vill dock poängtera att denna form av stöd är någonting helt annat än att arbeta med föräldrarna i syfte att få dem att ändra sina värderingar (s.k. familjearbete).

Det viktigaste resultatet av att Linnamottagningen följde med Nadja hem till familjen var alltså, som vi ser det, att vi genom vår närvaro markerade att Nadja inte stod ensam. Att det fanns människor utanför familjen som brydde sig om och vakade över henne. Denna markering från samhället anser vi vara extremt viktig och vi menar att den kan vara avgörande för om familjen väljer att agera gentemot den unga eller inte. Som vi tidigare nämnt var det svårt att urskilja de hedersrelaterade normernas betydelse i Nadjas familj. Att man inte alltid kan se dem tydligt uttryckta betyder dock inte att man kan vara säker på att de inte finns i familjen och på förekommen anledning kan aktualiseras. Detta eftersom normerna fortfarande finns i omgivningen.

Nadjas fall är speciellt på så sätt att vi här ser en familj i sönderfall. Pappan

har aldrig kunnat finna sin plats i det svenska samhället, han har slagit både sin fru och sina barn under lång tid och han har suttit i fängelse för att han misshandlat Nadja. Familjen har ekonomiska problem och Nadjas bröder är arbetslösa. När Linnamottagningen säger till den äldste brodern att han borde ta sig ur kriminaliteten uttrycker han att han inte ser något annat alternativ. När vi analyserar familjen upptäcker vi att vi nästan inte kan urskilja de hedersrelaterade värderingarna. Ingen i familjen verkar motiverad att upprätthålla dem, vilket i praktiken har gett Nadja möjlighet att bo för sig själv och hälsa på familjen när hon vill. En förklaring till att familjen har tonat ner de hedersrelaterade värderingarnas betydelse skulle kunna vara att de övriga problemen har tagit all familjens kraft. Det kan helt enkelt vara så att de inte längre orkar bry sig om sitt rykte eller vad andra säger om dem. (Om familjen hade velat upprätthålla normerna hade det varit nödvändigt att Nadja hade kommit tillbaka och bott med familjen. Sannolikt hade man också försökt gifta bort henne för att hon inte ytterligare skulle kunna smutsa familjens heder.)

En extra dimension i fallet är att Nadja är homosexuell. Ingen av hennes familjemedlemmar har dock antytt att de känner till detta och Nadja säger själv att det är någonting de aldrig kan få veta. Homosexualitet är vanligen någonting som anses oacceptabelt i hedersrelaterade sammanhang, men detta innebär inte att alla familjer agerar med våld gentemot unga med denna läggning. Vanligare är att man gifter bort den unga med någon av motsatt kön i ett försök att få henne eller honom att bli ”normal”. Dock går det inte att som utomstående säga hur en viss familj kommer att hantera frågan. Hittills har ingen i familjen gjort några försök att gifta bort Nadja. Återigen kanske detta beror på att man har fullt upp med andra problem.

Nadja hann vara borta från sin familj i över två år innan de återknöt kontakten. Under den tiden hann hon bli mer vuxen och mogna som person. Under den tid som Nadja levde skild från familjen hade hon såväl praktiskt som känslomässigt stöd från Linnamottagningen, som uppmuntrade och trodde på henne. Som beskrivits ovan uttryckte Nadja att hon fick en mycket viktig insikt när hon förstod att hon faktiskt kunde börja må bättre av egen kraft och med hjälp av sin sambo. Hon förstod då också att även om familjen var viktig så handlade inte allting om dem, utan att det var också viktigt för henne att skapa sig ett eget liv som hon själv tyckte om och var stolt över.

Övrigt: ungdomar som bodde kvar i familjen fick utgå ur målgruppen

Som tidigare nämnts var det från början tänkt, att även ungdomar som fortfarande bodde hemma hos sina familjer, skulle ingå i projektets målgrupp. Linnamottagningens personal skulle i dessa fall hjälpa de unga att tänka kring och formulera, vad de önskade sig av föräldrarna. Därefter skulle personalen

hjälpa ungdomarna att förhandla med föräldrarna kring önskemålen. Förhoppningen var att man genom sådana förhandlingar skulle kunna förhindra att konflikter angående hedersrelaterade värderingar trappades upp.

Detta tillvägagångssätt visade sig tyvärr inte fungera i praktiken. Förslag från Linnamottagningens personal, om samtal angående ungdomens situation i familjen, avvisades av föräldrarna. Föräldrarna gjorde klart att de inte ville att någon utomstående skulle blandas in i familjens angelägenheter, och att de själva inte ansåg att det fanns några problem i familjen. Eftersom den unga inte var omhändertagen, och inga myndigheter var inblandade, fanns heller ingen yttre omständighet som motiverade föräldrarna att delta i samtal.

Vi provade också att försöka komma i kontakt med föräldrarna till de ungdomar som fortfarande bodde hemma via skolan. Vi vet av erfarenhet att föräldrarna i de allra flesta fall är intresserade av sina barns skolresultat, och vår tanke var att om Linnamottagningen kopplades in genom exempelvis en kurator som oroade sig för den ungas skolsituation, skulle man kunna få kontakt med föräldrarna den vägen. Om personalen sedan kunde enas med föräldrarna kring en önskan om att det skulle gå bra för den unga i skolan, kunde man kanske så småningom få en möjlighet att också samtala kring förhållandena i hemmet. Tyvärr visade sig inte heller detta angreppssätt fungera. Vid samtal tillsammans med kuratorn och Linnamottagningens personal var föräldrarna visserligen villiga att diskutera eventuella problem rörande den ungas skola och skolresultat, men man var inte öppen för att diskutera familjens hemförhållanden.

På grund av svårigheterna med att nå föräldrarna till ungdomar som bodde hemma, bestämde vi oss efter ett antal försök för att låta dessa ungdomar utgå ur projektets målgrupp.

Generell reflektion: vad hade behövts för att få ett annat resultat vad gäller ungdomar som bodde kvar hemma?

Att komma in i familjer där de unga fortfarande bor hemma, uppfattar vi som mycket svårt. En orsak till detta är föräldrarnas ovan nämnda ovilja att släppa in utomstående. En annan viktig anledning är att många ungdomar som bor hemma, själva bestämt motsätter sig all inblandning av utomstående i familjen eftersom de är rädda att sådan inblandning kan komma öka konflikten i hemmet.

Det kan tilläggas att många grupper som lever i enlighet med hedersrelaterade värderingar, sedan långt tillbaka i tiden har en djupt rotad misstro mot staten. Följaktligen finns en rädsla för, och en vana att avvisa försök till inblandning från samhällets sida (Wikan, 2004). Vanligen uppfattar familjerna det som skamfyllt om någon får veta att samhället har ingripit i deras angelägenheter, eftersom detta signalerar till den övriga gruppen att familjen har problem. Vi kan inte säkert säga om, eller hur mycket dessa omständigheter

kan ha påverkat de enskilda familjernas motvilja mot att ha kontakt med oss, men vi tror att de kan ha spelat roll.

I de här fallen har vi svårt att se hur vi skulle ha kunnat göra någonting annorlunda, för att få bättre resultat.

Viktigt angående riskerna med att gå in i familjer där ungdomen fortfarande bor hemma!

Vi menar att det är av största vikt, om man som aktör trots allt lyckas få komma in i en familj där den unga fortfarande bor hemma, att man är **medveten om att inblandning utifrån riskerar att bidra till att konflikten eskalerar. Att konflikten eskalerar kan i sin tur innebära stora psykiska och fysiska risker för den unga.** Vi vill också här poängtera att det kan vara mycket svårt som utomstående, att uppfatta vad som verkligen försiggår i familjen. Även om det ser ut som om föräldrarna samarbetar, kan det finnas andra familjemedlemmar eller släktingar, som vill få slut på inblandningen från samhället genom att exempelvis förmå den unga att säga att det inte längre finns några problem i familjen, eller genom att föra henne utomlands. Den danska konfliktmedlaren Farwha Nielsen, varnar för svårigheterna i denna situation och menar att den som tänker sig att försöka påverka föräldrarna till unga som fortfarande bor hemma bör vidta omfattande säkerhetsåtgärder i förebyggande syfte (Nielsen, 2011).

Generella slutsatser

De känslomässiga banden till den unga räckte inte för att föräldrarna skulle kunna släppa de hedersrelaterade normerna

Vårt antagande att föräldrarnas känslomässiga band till den unga, skulle kunna motivera dem att ändra sitt förhållningssätt visade sig inte stämma. Det visade sig varefter samtalen fortskred, att upprätthållandet av de hedersrelaterade normerna var mycket viktigt för föräldrarna och att relationen till den unga inte kunde få dem att ändra sig i detta avseende. En viktig bidragande orsak kan ha varit föräldrarnas övertygelse att det som bäst skulle gynna både den unga och dem själva, var att de hedersrelaterade normerna upprätthölls.

Två viktiga skäl till att föräldrarna inte ändrar synsätt

Resultaten pekar mot att det finns två huvudsakliga skäl till att föräldrarna inte vill förändra sitt synsätt och sitt förhållningssätt till den unga:

1. Omgivningen accepterar inte att föräldrarna bryter mot de hedersrelaterade normerna

2. Föräldrarna anser att deras synsätt är rätt och att de hedersrelaterade normerna är riktiga

Omgivningen accepterar inte att föräldrarna bryter mot de hedersrelaterade normerna

Som nämnts tidigare finns ett starkt tryck på föräldrarna från släkt och landsmän, som går ut på att familjen förväntas upprätthålla gruppens gemensamma normer och seder. Bryter familjen mot normerna riskerar man att förlora sin heder/status och därmed uteslutas ur gemenskapen. En uteslutning kan bland annat innebära:

- att människor slutar hälsa på och tala med en,
- att man stängs ute från gemensamma tillställningar
- att man kan få svårt att gifta bort sina barn (en mycket, mycket viktig punkt för de flesta)
- att man kan få ekonomiska svårigheter, eftersom isoleringen begränsar möjligheten att göra affärer.

Den konsekvens som föräldrarna upplever som allra svårast verkar dock vara känslan av att ”inte kunna hålla sitt huvud högt”. Att inte kunna hålla sitt huvud högt innebär som vi förstår det en känsla som närmast kan liknas vid det plågsamma tillstånd som psykologen och psykoterapeuten Marta Cullberg kallar för kronisk skam, där skammen upplevs som en del av ens identitet (Cullberg, 2010).

Vår uppfattning är att ingen människa som riskerar sådana konsekvenser som beskrivs ovan om hon förändrar sitt synsätt, kommer att göra detta om hon inte själv upplever att hon har mycket starka skäl. Våra erfarenheter från projektet pekar mot att nästan inga familjer upplever att de har råd att förändra sina normer och värderingar, eftersom de då förlorar sitt existensberättigande i gruppen.

Vi menar att omgivningens tryck på familjen syntes mycket tydligt i fallen i projektet. Vår uppfattning är att man, när man hittills har diskuterat familjearbete i hedersrelaterade sammanhang, inte till fullo har insett vidden av detta tryck och hur hög grad det hindrar familjer och individer att förändras. ”… du vet hur det är, du vet att det är omöjligt - att jag inte kan göra det” [låta bli att bry mig om vad andra säger om min familj] *Ensamstående mamma med tonårig dotter*

Föräldrarna anser att deras synsätt är rätt och att de hedersrelaterade normerna är riktiga

Den andra avgörande omständigheten som talar mot att föräldrarna kommer att förändra sin inställning, är det faktum att de själva är uppfostrade med

hedersrelaterade normer. I likhet med de flesta vuxna människor uppfattar sitt de eget synsätt som rätt och riktig och de kan därför inte se varför de borde ändra sin uppfattning. De hedersrelaterade synsättet säger också att det är de ungas skyldighet att lyda sina föräldrar. Om den unga bryter mot de hedersrelaterade normerna och därmed går emot sina föräldrars vilja, är felet därför enbart hennes och problemet ska lösas genom att hon underkastar sig.

Vår uppfattning är att man inte bör underskatta svårigheten i att få en vuxen människa att förändra sina grundläggande värderingar, om de inte själva har en önskan om detta. Den västerländska synen på exempelvis individuell frihet, kvinnors och mäns roller och barns rättigheter, skiljer sig radikalt från det synsätt som dominerar i de grupper där man praktiserar hedersrelaterade normer. Som vi ser det, är det osannolikt att man genom yttre påverkan, på kort tid skulle kunna få vuxna människor med det ena synsättet (oavsett vilket) att byta till det andra, annat om det är deras egen uttalade önskan. En genuin egen önskan anses i de flesta sammanhang vara en förutsättning för förändring och många terapeuter kan vittna om att även för en person som verkligen vill förändras, kan det vara svårt och ta lång tid att ändra sina grundläggande värderingar. Vi menar att det inte finns någon anledning varför dessa antaganden inte skulle gälla också här.

Linnamottagningens erfarenhet är vidare att de ungas föräldrar mycket ofta ser normerna i det omgivande samhället som direkt felaktiga, och inte sällan i strid med Guds vilja. För föräldrarnas del handlar det alltså inte om att välja mellan två olika tänkbara synsätt, utan de står inför kravet att byta till ett synsätt som de själva och alla omkring dem tycker är förkastligt och omoraliskt. Det är inte ovanligt att föräldrar tror att deras dotter kommer att hamna i helvetet om hon exempelvis har sex före äktenskapet. Detta talar enligt vår uppfattning, inte för att föräldrarna är motiverade till förändring utifrån en egen genuin önskan.

Vår uppfattning är alltså att man egentligen kan se det som naturligt att föräldrarna inte har någon önskan om att ändra sitt sätt att tänka. För att få en känsla för hur det skulle vara att stå inför kravet att ändra sitt grundläggande synsätt kan du göra ett tankeexperiment.

Föreställ dig att du flyttar med din familj till ett annat land, där stränga hedersrelaterade och/eller religiösa normer praktiseras. Tänk dig sedan att myndigheterna ingriper i din familj i syfte att skydda dina barn från att hamna i helvetet, eftersom de har uppfattat att du inte uppfostrar dem på rätt sätt (t ex låter du dina döttrar gå ut ensamma och du tvingar dem inte att ha slöja.) Myndigheterna hotar att ta barnen ifrån dig om du inte genast ändrar sin grundläggande uppfattning om vad barn behöver, och börjar praktisera det sätt att uppfostra barn som är vanligast i landet. Vad kommer i detta läge att vara det mest naturliga att göra? Kommer du genast att gå med på att du har

tänkt på fel sätt i hela ditt liv, och förändra ditt synsätt på djupet? Eller kommer du att göra vad du kan för att få myndigheterna att tro att du har ändrat dig, för att få behålla dina barn? (med en förhoppning om att därefter få vara ifred och tänka och handla på det sätt som du själv tycker är riktigt?)

Här kan nämnas att vi i samband med frågan om familjearbete, i ett antal fall har stött på en uppfattning hos aktören som går ut på att om man bara får kontakt med föräldrarna och får möjlighet att förklara att deras förhållningssätt skadar den unga, så kommer de att inse att de har tänkt fel och så småningom kommer de också att ändra sina grundläggande värderingar. Vår uppfattning är alltså tvärtom att detta inte är sannolikt.

En fråga som ofta ställs, är hur det är möjligt för mammorna att ställa sig bakom ett synsätt som i många fall innebär att de själva blir allvarligt förtryckta. Som vi ser det finns inga enkla svar på detta. En förklaring till att mammorna i vissa fall deltar i förtrycket av den unga är dock, som vi var inne på i avsnittet om kollektivism och heder, att det är mammornas ansvar att uppfostra de unga till fina flickor (och pojkar). Att det är mammorna som kommer att hållas ansvariga och få skulden om de unga drar skam över familjen, gör att de får en egen viktig anledning att se till att de hedersrelaterade värderingarna upprätthålls. En annan uppenbar förklaring till att också kvinnorna ställer sig bakom synsättet, är att alla barn som föds in i gruppen, både flickor och pojkar, socialiseras in i värderingarna under hela sin uppväxt. De kommer därför som vuxna, i de allra flesta fall att se de förtryckande värderingarna som den gällande sanningen, även om det är en sanning som orsakar lidande. I projektet såg vi flera exempel på mammor som själva tagit på sig uppgiften att pressa sina döttrar till att följa de hedersrelaterade normerna (mammorna i dessa fall var ensamstående). Vår uppfattning är att mammorna i de här fallen ville se till att normerna upprätthölls dels eftersom de ansåg att de var riktiga, dels eftersom deras familjers existens i den egna gruppen var helt beroende av detta. Med detta sagt menar vi dock att det också mycket viktigt att se alla de kvinnor som under hela sina liv lider under förtrycket och känner att det är fel, men som befinner sig i en position där de inte vågar eller förmår hjälpa vare sig, sig själva eller sina döttrar.

6 Är familjearbete en passande metod med tanke på den ungas situation?

Linnamottagningens erfarenhet är att det generellt har stor betydelse hur man tolkar situationen när en ung människa som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld söker samhällets hjälp och skydd. Vi har genom åren sett stora skillnader i hur socialtjänsten i olika kommuner bedömt den ungas behov av insatser och skydd, beroende på hur man förstått hennes berättelse och hur man utifrån sin egen kunskap har tolkar hennes situation. Hur man förstår relationen mellan den unga och hennes familj får också stor betydelse för om man kommer fram till slutsatsen

- att samhället borde gå in och arbeta aktivt för att lösa konflikten mellan den unga och familjen, genom någon form av familjearbete eller medling, eller
- att man borde avstå från ett sådant ingripande

I följande avsnitt kommer vi att redogöra för hur vi utifrån våra erfarenheter, både från projektet och från vårt övriga arbete, uppfattar de ungas situation och behov efter uppbrottet från familjen. Vi kommer också att redogöra för vilken slutsats vi utifrån denna förståelse menar att man bör dra angående familjearbete i hedersrelaterade ärenden.

Den ungas situation sedan hon lämnat familjen

Linnamottagningens erfarenhet är att unga som lämnar sina familjer på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, efter uppbrottet hamnar i en situation som känslomässigt är mycket svår att hantera. De allra flesta unga genomgår efter separationen en plågsam och långdragen känslomässig kris, med svåra känslor av ensamhet, rädsla, förtvivlan, ångest, skuld och skam. Vi har sett att de unga, om de ska orka igenom krisen och kunna stå fast vid beslutet att bryta upp från förtryck och våld, behöver omfattande och kontinuerligt stöd under en längre tid. För en ingående beskrivning av de ungas situation och deras behov av stöd efter uppbrottet, rekommenderar vi läsaren att ta del av det som skrivits i *”Våga göra skillnad, en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli eller har blivit gifta mot sin vilja”* (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

Det är inte ovanligt att familjemedlemmarna efter uppbrottet, vänder sig

mot den unga, fördömer henne och hotar att skada henne eftersom hon dragit skam över familjen. Vissa familjer försöker förmå den unga att återvända genom att skuldbelägga henne, andra mobiliserar alla resurser för att på olika sätt försöka locka henne tillbaka. Oavsett vilket förhållningssätt familjen intar, är deras reaktioner oftast mycket svåra för den unga att hantera. Trycket från familjen tillsammans med de egna svåra känslorna gör att många unga inte klarar av att stå fast vid sitt beslut att bryta upp, utan återvänder hem.

Linnamottagningen menar att både de ungas känslomässiga svårigheter efter uppbrottet, och deras benägenhet att återvända till familjen är mycket viktiga punkter att diskutera. Vi har i ett flertal fall sett såväl socialtjänsten som andra aktörer inom området, tolka reaktionerna såsom att de unga inte kan klara sig utan sin familj oavsett vad familjen har utsatt dem för. Detta har i sin tur lett fram till slutsatsen att den bästa lösningen är att göra vad man kan för att förbättra förhållandena inne i familjen, d.v.s. försöka förbättra den ungas situation genom någon form av familjearbete.

Linnamottagningens uppfattning är att det är mycket viktigt att grundligt utreda orsakerna till den ungas känslomässiga svårigheter och eventuella återvändande i varje enskilt fall. Detta för att minska risken för förhastade slutsatser och förenklade tolkningar, som i sin tur kan leda till felaktiga bedömningar angående den ungas behov av stöd. Exempel på förenklade tolkningar som Linnamottagningen har stött på hos såväl socialtjänsten som andra aktörer, är att de ungas känslomässiga kris och återvändande enbart skulle bero på:

- att den unga har särskilt starka band till sin familj och därför inte kan leva utan familjen
- att det enda rätta för den unga är att leva i en traditionell familjestruktur
- att den unga insett att hon kan stå ut med sina hemförhållanden

Självklart kan man inte utesluta att ovanstående kan vara delar av förklaringen till varför den unga återvänder hem. Linnamottagningen menar dock att det finns viktiga psykologiska perspektiv som inte får hoppas över, om man vill göra en riktig bedömning av situationen.

Fyra viktiga perspektiv att ha med sig när man vill förstå den ungas situation

Anknytning

Linnamottagningens uppfattning är att en självklar och mycket viktig orsak till den ungas känslomässiga kris och eventuella återvändande till familjen, är själva separationen från föräldrarna, som är hennes anknytningspersoner.

Med utgångspunkt i anknytningsteorin kan man förstå den ungas svårigheter efter separationen på så sätt att hon som alla barn, har sin primära anknytning till sina föräldrar (oftast en av dem, men ibland båda) och därför har svårt att klara sig utan dem. Enligt anknytningsteorin är alla barn genetiskt präglade att knyta an till den person som är mest tillgänglig för dem när de är små, för att få skydd och hjälp att överleva. Ofta är de känslomässiga banden till anknytningspersonen mycket starka (Bowlby, 1988). Om föräldrarna (anknytningspersonen), har behandlat barnet illa, innebär detta inte självklart som man skulle kunna tro, att barnets band till föräldrarna blir svagare. Det kan till och med vara svårare för ett barn att separera från en misshandlande eller likgiltig förälder, än att separera från en förälder som enbart givit kärlek, stöd och trygghet.

Linnamottagningens erfarenhet är att den unga efter uppbrottet, snabbt behöver få hjälp att hitta nya trygga, känslomässigt tillgängliga personer som hon kan skapa känslomässiga band till. Detta är viktigt för att hon åtminstone i någon mån ska kunna kompenseras för förlusten av anknytningspersonerna. I annat fall riskerar den akuta bristen på trygghet och tillhörighet att leda till att hennes starkaste impuls blir att återvända hem, oavsett vad föräldrar och familj har gjort mot henne.

Linnamottagningens erfarenhet är att ju yngre ungdomen är när hon lämnar familjen, desto viktigare är det att hon snabbt får tillgång till personer som kan börja utgöra en ny trygghet för henne. Vi har gång på gång sett hur de yngsta (13-, 14-, och 15-åringar), som i många fall haft mycket svåra villkor i sina familjer, inte har stått ut med skilsmässan från föräldrarna och därför vänt tillbaka.

Vi har också sett att de lite äldre flickor som vid uppbrottet haft en fungerande relation med en partner, i många fall har klarat separationen från familjen betydligt bättre än de som saknat sådana relationer. Detta stämmer väl med utvecklingspsykologins tankar, som säger att tonåringen/den unga vuxna, gradvis och naturligt släpper på sina känslomässiga band till föräldrarna, till förmån för en ny anknytning till en jämnårig partner. (Blos i Carlberg, 1994).

Att hjälpa den unga att skaffa en ny fungerande trygghet efter separationen från familjen, är enligt vår erfarenhet kanske den allra mest kritiska, och samtidigt den svåraste uppgiften för de personer som tar emot den unga efter uppbrottet. Vi menar dock att det är mycket viktigt att förstå att svårigheterna med att skapa en ny trygghet, inte legitimerar uppfattningen att den unga har det bättre hos den familj som förtryckt och misshandlat henne.

I den svåra uppgiften med att skapa en ny fungerande trygghet för den unga, ingår också att skapa ett socialt nätverk som kan bidra till att ge den unga stabilitet och trygghet på sikt. Vår erfarenhet är att unga utan socialt nätverk ständigt

riskerar att överväldigas av känslor av ensamhet och isolering som kan få henne att återvända till den familj där hon farit illa. Vår erfarenhet är att detta även gäller för unga som lyckats hålla ut under lång tid i sin föresats att bryta upp.

Skuld- och skamkänslor

Linnamottagningens erfarenhet är att de flesta unga plågas efter separationen av mycket starka skuld- och skamkänslor. Skillnaden mellan skuld- och skamkänslor förklaras vanligen på så sätt att:

- känslan av skuld är kopplad till någonting man gjort, och går att bli av med genom att beteendet gottgörs
- känslan av skam är kopplad till någonting man är: dålig, värdelös, inte möjlig att tycka om, inte värd att älska

Skam slår hårt mot det psykologiska självet, och när skammen blivit en del av ens identitet, upplevs den ofta som omöjlig att bli av med (Cullberg, 2010).

I alla samhällen har man i alla tider använt sig av skuld- och skambeläggande som metod för att reglera medlemmarnas beteende (Järvå, 2009).

Linnamottagningens uppfattning är att skuld- och skambeläggande, är en mycket vanlig påtrycknings- och kontrollmetod inom grupper som lever i enlighet med hedersrelaterade värderingar. I praktiken betyder detta att de unga tidigt görs medvetna om att de kommer att få skulden för att ha förstört sina föräldrars och sina syskons liv om de bryter mot familjens och gruppens normer. De får lära sig att brott mot normerna innebär att man drar skam över sig själv och sin familj, liksom att människor som bryter mot normerna är dåliga människor som ingen bryr sig om, och som man i vissa fall har rätt att skada eller döda för att bli av med skammen. Risken att drabbas av skam, eller att råka göra någonting som innebär att man drar skam över familj och släkt, ligger som ett ständigt hot över alla människor som ingår i gruppen, men som nämnts tidigare i avsnittet om heder, ligger hotet särskilt tungt över de unga kvinnorna.

En ung människa som bryter upp och söker samhällets hjälp, trots risken för att dra skam över sin familj, blir som nämnts ofta kraftfullt fördömd av familj och släkt. Linnamottagningens erfarenhet är att de allra flesta unga som brutit upp, också kommer att rikta de fördömande värderingar de uppfostrats med mot sig själva, som en konsekvens av att de brutit mot normerna. Situationen där familjen och gruppen fördömer den unga, och den unga fördömer och föraktar sig själv, menar vi kan liknas vid den som uppstår kring en person som hoppat av från en religiös sekt, en situation som är mycket svår för den drabbade att uthärda och hantera (Järvå, 2009). Psykologen och psykoterapeuten Marta Cullberg skriver i sin bok *Från skam till självrespekt*: ”Den skamdrab-

bade personen förväntar sig förakt från omvärlden. Skammen drabbar hela ens person och den underminerar självkänslan. Att reparera dessa skador blir nödvändigt om självrespekten ska kunna återupprättas … ” (Cullberg, 2010).

Linnamottagningens erfarenhet är att många unga inte står ut med skuld- och skamkänslorna, och därför vänder tillbaka till familjen. Genom att ge upp sin egen vilja hoppas de få sina föräldrars, och ibland även Guds förlåtelse, och därmed kunna undkomma de svåra, destruktiva känslorna. Vår erfarenhet är att t o m. till synes vardagliga samtal med den unga om familjen, riskerar att väcka skuld- och skamkänslor som kan få den unga att återvända. Det är därför mycket viktigt att den som har kontakten med den unga har god beredskap för att kunna hjälpa henne att hantera dessa känslor.

Att bryta upp och separera tar tid

När den den unga väl har lämnat familjen, är det Linnamottagningens erfarenhet att det också tar lång tid för henne att frigöra sig mentalt och känslomässigt. Det är allmänt känt att det ofta är smärtsamt och tar tid att bearbeta en separation, och här försvåras processen ytterligare av att de inblandade är barn och föräldrar.

Carin Holmberg och Viveka Enander har skrivit angående misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser, att man kan urskilja tre huvudprocesser i samband med uppbrottet. De har kallat processerna: *att bryta upp, att bli fri* och *att förstå*. Processerna definieras på följande sätt:

- *Att bryta upp* berör det faktiska uppbrottet och vad som utlöser det
- *Att bli fri* handlar om de olika stadierna i att frigöra sig känslomässigt från den person som misshandlat
- *Att förstå* handlar om att kunna förstå vad man faktiskt varit med om, vad som ”gjorts mot en” och vad det fått för konsekvenser för en själv (Holmberg & Enander, 2004).

Linnamottagningens erfarenhet är att unga som bryter upp från sina familjer, behöver gå igenom liknande frigörelseprocesser, om de ska ha någon realistisk möjlighet att uppnå en sådan personlig stabilitet och självständighet som behövs för att man ska kunna välja hur man vill leva sitt liv. Innan den unga genomgått dessa processer och gjort sig fri mentalt och känslomässigt, dvs. så länge hon känner sig osäker på vad som har hänt och vem som är orsak till att hon mår dåligt, och så länge hon är känslomässigt beroende av de personer som gjort henne illa, finns stora risker att hon ger upp, går tillbaka och underkastar sig föräldrarnas vilja för hennes räkning.

Psykiskt trauma

Under årens lopp har Linnamottagningen vid många tillfällen mött ungdomar som visat symptom på psykiskt trauma. Psykiskt trauma uppstår när en människa utsätts för så skrämmande, överväldigande händelser att det psykiska försvarssystemet sätts ur spel och bryter samman (Herman 1992). Det är viktigt att vara medveten om, att om ungdomen lider av psykiskt trauma innebär det med största sannolikhet att hon behöver ännu mer hjälp under ännu längre tid än andra ungdomar. Det innebär ofta också att hon har ännu svårare än andra, att tänka kring vad hon vill och behöver, och att föra sin egen talan. Unga som är psykiskt traumatiserade är i ett mycket stort behov av personer som kan stå oreserverat på deras sida, och förhandla för deras räkning.

I rapporten *Stress och trauma*, framkommer att 71% av de personer som var placerade i skyddsboende på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, uppfyllde kriterierna för diagnosen posttraumatiskt stressyndrom, PTSD. Siffran kan jämföras med motsvarande 20% i en jämförelsegrupp som bestod av studenter i samma ålder, med i övrigt liknande bakgrund, vars familjer inte praktiserade hedersrelaterade normer. Vidare framkom att traumat i hög grad kunde sägas ha att göra med förhållandena i hemmet (Västra Götalands länsstyrelse, 2009). Linnamottagningens uppfattning är att den ungas möjlighet att orka stå fast vid sitt beslut att bryta upp, minskar avsevärt om hon vid uppbrottet redan är traumatiserad eller känslomässigt nedbruten på grund av sina upplevelser i familjen. Detta eftersom de mentala och känslomässiga resurser som hon skulle behöva mobilisera för att ta sig igenom den känslomässiga krisen och separationen, då är påtagligt nedsatta. För att läsaren ska få en uppfattning om de svårigheter som kan föreligga om den unga lider av posttraumatisk stress, redogör vi nedan i korthet för hur psykiskt trauma kan yttra sig.

Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) är den benämning som det amerikanska psykiatrikerförbundet införde år 1980, för att diagnosticera trauma. Enligt detta synsätt finns det tre huvudgrupper av symptom som kännetecknar posttraumatiskt stressyndrom. Dessa är:

- överspändhet
- intrång/återupplevande
- avskärmning/undandragande.

Överspändhet innebär att man är i ständig fysisk och psykisk beredskap. Man är på sin vakt och befinner sig i ett konstant stressat tillstånd. Man är ofta irritabel och lättretad, har svårt att sova och reagerar våldsamt på oväntade stimuli eller stimuli som påminner om traumat.

Intrång/återupplevande innebär att man när som helst, ofta i samband med påminnelse om traumat, kan överväldigas att kraftfulla, skräckinjagande minnen,

så kallade flash-backs, som tränger sig in i medvetandet utan att man kan stoppa dem. På natten kan de traumatiska minnena tränga sig på i form av mardrömmar.

Avskärmning/undandragande innebär att man som reaktion på maktlösheten i den traumatiska situationen har ”dragit sig undan” mentalt, så att man är känslomässigt avtrubbad eller likgiltig. Man kan känna det som om man inte har del i sitt eget liv eller som om man är avskuren från verkligheten.

Ovanstående symptom är vanliga om man varit med om en enstaka traumatisk händelse (singeltrauma) såsom en bilolycka eller ett rån. Om man i ett sådant fall, efter den traumatiska händelsen snabbt kan få den hjälp man behöver för att återfå känslan av normal trygghet (terapisamtal, debriefing, andra trygghetsskapande åtgärder) och förutsatt att man som person var i psykisk balans innan traumat inträffade, börjar symptomen vanligen klinga av efter ca 1-3 månader.

Man kan lida av allvarlig posttraumatisk stress utan att uppfylla kriterierna för diagnosen PTSD.

Kroniskt PTSD

Allmänt kan sägas att om den som råkat ut för en traumatisk upplevelse inte får den hjälp som behövs för att återfå känslan av normal trygghet, kan traumasymptomen bli kvar istället för att börja avklinga. Tillståndet blir kroniskt (så kallat kroniskt PTSD) och ofta får den drabbade då även ytterligare symptom förutom dem som nämnts ovan. Det är vanligt att den drabbade:

- utvecklar fobier (vanligen kopplade till sådant som påminner om traumat),
- får sämre koncentrationsförmåga och minne
- plågas av ångest
- blir deprimerad
- har lätt att bli kroppsligt sjuk och/eller utvecklar kroniska smärttillstånd (ofta i delar av kroppen som utsatts vid traumat)
- hamnar i missbruk/börjar skada sig själv/drabbas av ätstörningar
- hamnar i dissociativa tillstånd, som kan innebära att man inte alls minns traumat, eller ens tiden då de traumatiserande händelserna ägde rum. I allvarliga fall kan den drabbade ha utvecklat flera ”personligheter” som hon växlar mellan, se dissociativ identitetsstörning, nedan (Herman, 1992).

Komplext PTSD

Vi vill här också ta upp termen komplext PTSD, eftersom det tyvärr inte är helt ovanligt att stöta på unga med den här svåra graden av traumatisering.

Komplext PTSD är ännu inte en vedertagen diagnos, utan benämningen har föreslagits av Judith Lewis Herman för att beskriva tillståndet hos någon som under längre tid utsatts för traumatiserande upplevelser under fångenskapsliknande förhållanden. Med fångenskapsliknande förhållanden avses inte bara fysisk fångenskap där offret är inlåst, utan även t ex misshandelsrelationer, där den utsatta partnern på grund av hot från eller kärlek till gärningsmannen inte är förmögen att lämna förhållandet samt situationer där barn misshandlas eller utsätts för sexuella övergrepp, och på grund av sin låga ålder saknar möjlighet att komma ifrån sin förövare. Vid långvarigt, upprepat trauma förändras den drabbades psyke och personlighet gradvis som följd av de traumatiska upplevelserna. Detta kan visa sig i form av:

- förändringar i känsloreglering (explosiv/extremt hämmad ilska, tvångsmässig/extremt hämmad sexualitet, kronisk nedstämdhet, självmordstankar, benägenhet att skada sig själv)
- medvetandeförändringar (minnesförlust/abnormt förstärkt hågkomst (hyperamnesi), depersonalisation/derealisation*, dissociationsepisoder, ofrivilligt återupplevande av traumat (flash-backs) eller ständiga grubblerier över erfarenheterna)
- förändringar i självuppfattning (känsla av total lamslagning, starka skam- och skuldkänslor, känslor av total värdelöshet, känsla av att vara brännmärkt eller totalt olik andra människor (ev. icke-mänsklig)
- förändringar i uppfattning av gärningsmannen (tillskriva honom all makt, utveckla en paradoxal tacksamhetskänsla inför honom, överta hans sätt att se på saker och ting, övernaturligt förhållande till honom, grubbla över hämnd)
- förändringar i relationerna till andra (dra sig undan i relationer, desperat söka efter en räddare, splittring i intima förhållanden, bestående misstro, underlåtande att skydda sig själv)
- förändringar i meningssystem (förlust av en tro som håller en uppe, känsla av hopplöshet och förtvivlan) (Herman, 1992).
  *depersonalisation – känsla av overklighet/upplösning vad gäller det egna jaget/den egna identiteten, derealisation – känsla av overklighet/upplösning vad gäller omgivningen och/eller andra människor.

Med tiden kan det bli allt svårare, såväl för den drabbade som för omgivningen att urskilja det ursprungliga traumat, eftersom andra symptom har blivit mer dominerande.

Psykiska personlighetsstörningar som följd av trauma
Att utsättas för långvarigt och upprepat trauma i tidig ålder kan i värsta fall också leda till psykiska personlighetsstörningar hos den unga, som exempelvis:

- borderlinestörning (där patienten har svårt att reglera sina känslor, saknar känsla av stabil identitet, har svårt med impulskontroll och empati, stora svårigheter i relationer, ser andra (och sig själv) som antingen helt goda eller helt onda)
- manodepression/bipolär sjukdom (där patientens känslolägen växlar mellan djup nedstämdhet och manisk glädje),
- dissociativ identitetsstörning (där separata ”personligheter” skapats på grund av traumat: ofta finns en personlighetsdel som fungerar i vardagslivet och en annan icke-fungerande och hjälplös som är bärande av traumat)
- somatiseringsssyndrom (där patienten uppvisar det ena fysiska symptomet efter det andra, utan att någon fysisk orsak kan hittas)

Gemensamt för de tre förstnämnda tillstånden är problem med känsloreglering, relationssvårigheter och känslan av en egen, stabil identitet (Herman, 1992).

I särskilt svåra fall kan det också finnas en så kallad traumatisk bindning mellan den unga och den som har utsatt henne för hot, våld eller övergrepp. En traumatisk bindning är en stark känslomässig bindning, som kan uppstå mellan gärningsman och offer i fall av långvarigt, upprepat psykiskt trauma, och som gör det svårare för offret att ta sig ifrån relationen, eftersom bindningen får henne att känna att hon hör ihop med förövaren (a.a.).

Linnamottagningens uppfattning är att traumaperspektivet är extremt viktigt att ha med när man försöker förstå den ungas känslomässiga svårigheter, hennes rädsla och hennes ambivalens inför familjen. Alla unga som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld är inte traumatiserade, men om så är fallet är det oerhört viktigt att de personer som ska hjälpa den unga inte misstar sig på den punkten. Vi har under åren i ett flertal fall sett hur socialtjänsten felaktigt har bedömt traumatiserade unga som icke trovärdiga, icke pålitliga eller obestämt psykiskt sjuka, när de har agerat ut sin ångest, varit självdestruktiva, haft svårt att hålla ihop sin berättelse eller inte har kunnat se rationellt på sitt behov av hjälp. Dessa beteenden är allvarliga men normala reaktioner på psykiskt trauma, och det är enligt vår uppfattning oerhört viktigt att förstå att sådana tecken snarare betyder att den unga kommer att behöva ett mycket omfattande och långvarigt stöd, än att hon inte behöver något stöd alls.

Vilka konsekvenser får vår bedömning av den ungas situation för hur Linnamottagningen ser på familjearbete?
Med utgångspunkt i ovanstående fyra perspektiv, menar vi att det inte är förvånande att de unga mår mycket dåligt efter uppbrottet från familjen. Vi menar också att det är logiskt att de unga, om de inte får tillräckligt stöd, mycket väl kan komma att återvända till familjen, men att detta alltså i**nte alls behöver betyda att återvändandet är ett positivt fritt val, som baseras på minnen av goda upplevelser i familjen, eller som talar för att det finns någon realistisk möjlighet för föräldrarna att på kort tid bli lämpliga vårdnadshavare**.

Enligt vår uppfattning kan alltså de viktigaste orsakerna till den ungas känslomässiga kris och återvändande, vara att hon är psykiskt nedsatt på grund av traumatiserande upplevelser i familjen, tillsammans med att hon efter uppbrottet står utan trygga relationer, plågas svårt av skuld och skam, och inte har hunnit igenom de känslomässiga och mentala frigörelseprocesser som är nödvändiga i samband med ett uppbrott från en destruktiv relation.

Om så är fallet, menar vi att samhällets huvuduppgift uppgift efter att den unga brutit upp, bör vara att hjälpa henne till en trygg tillvaro, och att ge henne sådant stöd som gör det möjligt för henne att återhämta sig efter sina upplevelser. Först när detta är uppfyllt, menar vi att det är möjligt för den unga att ta ställning till vilken sorts relation hon vill ha till sina föräldrar och sin släkt.

En sådan återhämtning kan enligt vår erfarenhet ofta ta många år. Vår uppfattning är att den unga behöver:

- få möjlighet och hjälp att upprätta nya, trygga relationer
- få möjlighet att frigöra sig från skamtänkandet och återupprätta sin självrespekt
- få möjlighet att bearbeta uppbrottet
- få möjlighet att bearbeta de (traumatiska) svårigheter hon gått igenom
- få möjlighet att börja bygga en plattform för ett eget liv
- på allvar få uppleva hur ett liv känns som är fritt från förtryck och våld

Att genom någon form av familjearbete eller medling börja verka för att återupprätta kommunikationen mellan den unga och familjen innan den unga fått tid och möjlighet att återhämta sig helt, menar vi är att missförstå och bagatellisera vad hon varit utsatt för och att allvarligt riskera hennes psykiska återhämtningsprocess.

Synpunkter på att familjearbete ska bedrivas utifrån den ungas egen önskan
I detta sammanhang är det som vi ser det, en mycket viktig fråga är hur man ska förhålla sig till den ungas egna uttalanden om saknad efter familjen, och om längtan efter kontakt med dem.

Alla aktörer som idag arbetar med familjer i hedersrelaterade ärenden, uttrycker att man tar den ungas önskemål som utgångspunkt för arbetet. I praktiken innebär detta att om den unga själv önskar familjearbete, eller säger ja till familjearbete när hon blir tillfrågad, tas steget till att påbörja en sådan process.

Med tanke på den utsatta situation som den unga befinner sig i, och som vi beskrivit i avsnittet angående ungdomarnas situation, menar Linnamottagningen att man inte bör låta henne vara den som avgör om familjearbete ska bedrivas eller inte. Utifrån sitt psykologiska underläge och sitt känslomässiga beroende av familjen, är den unga som vi ser det, inte i en position där hon vare sig fritt kan ta ställning till, eller realistiskt bedöma möjligheterna för ett familjearbete. Det är vår erfarenhet att den pressade situationen i många fall kommer att göra den unga benägen att acceptera familjearbete, utifrån en förhoppning om att någon utomstående på ett enkelt sätt ska kunna ställa allt tillrätta. Vi har sett flera fall där unga själva har tagit initiativ och bett att någon ska arbeta med deras familjer baserat på en sådan förhoppning. Vår uppfattning är att de ungas önskan är lätt att förstå, med tanke på den svåra situation de befinner sig i, men vi menar att detta av flera skäl inte är någonting som kan ses som realistiskt, *se avsnittet Generella slutsatser ovan, och Omständigheter som försvårar arbete med familjerna, nedan.*

Vidare betonar många aktörer att det är mycket svårt att bedöma vad som försiggår i familjen, och att då den unga har den avgjort bästa uppfattningen om förhållandena inne i familjen, är hennes medverkan i processen för familjearbete central. Vi instämmer i att den unga har den bästa informationen om familjen, men vi menar tvärtom att hon inte bör ges en sådan roll i ett familjearbete. Detta baseras på vår uppfattning att den unga är så känslomässigt inblandad och har en så stark önskan om att slippa sin svåra situation, att hon riskerar att göra felaktiga bedömningar både av sina föräldrars uttalanden och av förhållandena omkring familjen. Vi har i flera fall sett hur unga, när de ställts inför möjligheten till familjearbete, tenderat att bortse från sådant de tidigare har sagt sig veta om familjen. Exempelvis har detta kunnat gälla sådana viktiga punkter som familjens fysiska hot gentemot den unga.

Vi menar också att det finns en stor risk för att den unga i samband med en familjearbetesprocess, återigen dras in under familjens inflytande, något som allvarligt kan försvåra hennes möjligheter till psykisk återhämtning, och dessutom kan innebära stora fysiska risker.

För att ta detta resonemang ytterligare ett steg, bör man enligt vår uppfattning, aldrig ens föreslå familjearbete för unga som omhändertagits på grund av hedersrelaterat förtryck och våld. Detta eftersom vi uppfattar att det finns en avgjord risk att den unga accepterar familjearbete utifrån att hon känner sig

beroende av de personer som är inblandade i hennes fall, och att hon tror att detta är vad dessa personer vill att hon ska göra. Vi har sett ungdomar som accepterat familjearbete för att vara till lags, och som i och med detta gått med i processer de inte har kunnat hantera, och som senare har fått mycket allvarliga negativa konsekvenser.

Nedan återger vi ett exempel på en utsatt ung människas svårigheter att värna sina egna behov, och hennes svårigheter att förhålla sig både till sin familj, och till de professionella hjälpare som är inblandade i hennes ärende. Fallet rör inte hedersrelaterat förtryck, utan sexuella övergrepp, men vår uppfattning är att barnets utsatthet, ambivalens och svårigheter att hitta ett fungerande förhållningssätt, påminner mycket om svårigheterna vi ser hos de ungdomar vi möter.

Fallet är hämtat ur Mudaly, N & Goddard, C. (2006) Truth is Longer Than a Lie: Children›s Experiences of Abuse and Professional Interventions. För att öka läsbarheten har de utskrivna referenserna tagits bort ur texten och ersatts med förkortningen ref. För den som är intresserad av dessa hänvisar vi till den engelska originaltexten (se bilaga 5).

En fallstudie: Amandas historia

Fallet handlar om en tonårsflicka, Amanda, som författaren arbetat med (ref.). Amanda som var 13 år, avslöjade för sin familj att hon blivit sexuellt utnyttjad av sin styvfar. Efter avslöjandet, som följdes av ett samhällsingripande i syfte att skydda henne, gick hennes styvfar med på att flytta ut från hemmet. Amanda fick påbörja terapeutisk behandling. Under de första månaderna i terapi, uttryckte Amanda upprepade gånger en önskan om att styvfadern skulle återvända hem. Hon tog dock inte tillbaka det hon avslöjat, och hon erkände att hon kände sig otrygg i hans närvaro, i samband med det överenskomna övervakade umgänget. Författaren skriver att det krävdes en hel del professionell reflektion för att förstå vad Amanda menade, och hur man utifrån detta bäst skulle tillgodose hennes behov. Detta krävde att man hittade en balans mellan att å ena sidan tillgodose Amandas behov av att bli hörd, och å andra sidan hjälparens plikt att skydda henne från att skadas ytterligare (ref.). Konsekvenserna av att ha blivit utnyttjad börjar långt innan ett avslöjande görs. Viktimiseringsprocessen och förnedringsprocessen (ref.) börjar långt innan själva utnyttjandet. Ett okänsliggörande av offret och ett ”gradvis närmande” till ett mentalt, känslomässigt och fysiskt accepterande av sexuellt utnyttjande är en ”gradvis sexualiseringsprocess” som kan pågå under många år, under vilka förövaren förbereder offret (grooming) (ref.). Under den tiden

kan offret komma att utveckla försvar för att hantera och överleva denna process, och dessa kan komma att inkluderas i barnets personlighet (ref.). Detta kan vara en anledning till att barn som Amanda gör motsägelsefulla uttalanden: ”Att avtäcka nätet av utnyttjande inom familjen … och att förstå de aspekter av sexuell viktimisering som håller barn inlåsta i den där tysta världen” kräver omsorgsfullt lyssnande och kunskap.(ref.) I terapin med Amanda, förklarade för författaren för henne, att det hon hörde Amanda säga var: att hon hade blivit sexuellt utnyttjad av sin styvfar, att hon kände sig inte trygg med honom, att hon kände sig skyldig till att familjen hade splittrats och att hon verkade vilja att hennes familj skulle bli ”normal” igen. Amanda blev informerad om att, utifrån denna bedömning var det författarens rekommendation till myndigheterna att Amandas styvfar inte skulle flytta tillbaka till familjens hem. Det är inte möjligt att här i detalj beskriva händelserna med Amandas mor och styvfaderns terapeut eller inblandningen av andra professionella (ref.). Slutligen stödde dock Amandas mamma sin dotter och följde författarens rekommendation, och bestämde sig för att hon inte ville att hennes man skulle återvända hem. Detta gav Amanda det känslomässiga och fysiska utrymme som behövdes för att hon i terapin skulle kunna bearbeta konsekvenserna av att ha blivit sexuellt utnyttjad.

Efter många månaders terapi, formulerade Amanda i förtroende under en terapisession tillsammans med sin mamma och sina syskon, den förvirring hon hade upplevt i början av terapin. Hon erkände den skuld hon hade känt för den påverkan hennes avslöjande om utnyttjandet hade haft på familjen. Hon grät och sade: ”jag var så orolig för vad ni tyckte om mig: att ni anklagade mig för att ha skvallrat på pappa och för att han inte var hemma, så jag sade hela tiden att jag ville att han skulle komma hem” (ref.). Hon sade att hon egentligen inte hade velat att han skulle vara hemma och att hon hade känt sig otrygg tillsammans med honom under en lång tid. Vad detta exempel illustrerar är att uppgiften att lyssna på någon som har blivit utnyttjad är en mer komplex fråga än att lyssna enbart på vad personen säger. Vi är säkra på att många professionella ställs inför liknande utmaningar i sitt arbete med utnyttjade barn. Littlechild pekar på det faktum att vissa barn och unga kanske ”inte vill ha bördan att bestämma men vill att deras åsikter ska räknas” (ref.). Att lyssna på Amanda krävde en bred kunskap angående sexuellt utnyttjande, forskningstrender, samhällsresurser, ”riskfaktorer för förnedring, sociala effekter av utnyttjande och avslöjande, och tendenser hos förövare” (ref.). Detta måste utgöra

grunden för effektivt skydd av barn, om man ska kunna garantera att bars röster blir hörda (ref.).

Linnamottagningens erfarenhet är alltså att många unga som lämnat sina familjer på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, känner en ambivalens inför sin familj, som liknar den Amanda upplevde i exemplet ovan. Som vi var inne på i avsnittet om skuld och skam ovan, känner sig de unga, trots det de varit utsatta för, ofta oerhört ansvariga för att ha förstört för och orsakat lidande för familjen. De känner sig mycket ensamma och otrygga och de är genuint osäkra på om de har gjort rätt eller fel. Om de i det läget får signalen från de personer som ska hjälpa dem, att de borde gå i dialog med sin familj, finns en påtaglig risk att de, trots att det är destruktivt för dem själva, säger ja för att inte orsaka familjen mer lidande och svårigheter. Precis som Amanda i exemplet ovan, menar vi att de behöver de professionellas kunskap om hur ambivalensen yttrar sig, och deras stöd i att inte tolka den som att de ska ge upp sin rätt att slippa förtryck och våld.

7 Omständigheter som försvårar arbete med familjerna

Nedan redogörs för ett antal omständigheter som Linnamottagningen, menar ytterligare allvarligt försvårar ett arbete med föräldrarna/familjerna till de ungdomar som lämnat hemmet på grund av hedersrelaterat förtryck och våld. Vår uppfattning grundar sig på erfarenheter från projektet, tillsammans med erfarenheten från vårt övriga arbete med ungdomar och familjer.

Dessa försvårande omständigheter är:

1. att det idag i Sverige råder brist på behandling för människor som utövar våld
2. att det är mycket svårt att bedöma resultaten av familjearbete i hedersrelaterade ärenden
3. att kompromisser med föräldrarna inte löser de verkliga problemen
4. att den uppföljning som krävs för att garantera den ungas säkerhet blir mycket kostsam
5. att det är svårt att hitta personer med rätt kompetens för arbetet

Inga evidensbaserade metoder för behandling av våldsutövare

Inledningsvis menar vi att det är viktigt att ställa sig frågan om det överhuvudtaget är försvarbart att ägna sig åt någon form av familjearbete i ärenden där det förekommit systematiskt fysiskt eller psykiskt våld mot den unga. Som jämförelse finns i fall av våld i nära relationer, s k partnervåld, inga samhällsinsatser som syftar till att återförena den utsatta med förövaren. Detta speglar som vi förstår det, ett underliggande antagande om att den misshandlade parten mår betydligt bättre om hon lyckas lämna den som misshandlar. Den största svårigheten i fall av partnervåld anses allmänt vara att få den utsatta att inse att hon är illa ute, och orka samla tillräckligt med kraft för att kunna ta sig ifrån relationen (Holmberg & Enander, 2004).

Det som skiljer partnervåld, från våld och förtryck i sådana hedersrelaterade ärenden som avses här, är att det här är föräldrar eller andra familjemedlemmar som misshandlar och inte en självvald partner. Till detta kommer och att den som utsätts för våldet är ung, vanligen i åldrarna 13 till ca 20 år. Det vi uppfattar som den vanligaste anledningen till att i dessa fall, arbeta för att försöka lösa konflikten och förbättra relationen mellan dem som utövar våld

och den som blir utsatt, istället för att som i andra fall enbart stödja offret i att ta sig ifrån den destruktiva relationen, är **antagandet om att den unga på olika sätt skulle vara så bunden till sin familj att det bästa för henne är att bo och leva tillsammans med familjen, trots det våld hon utsatts för**. Linnamottagningen menar att detta måste ses som ett förhastat antagande, som också innebär en bagatellisering av konsekvenserna av det våld och förtryck som den unga utsatts för, liksom de fysiska och psykiska risker det kan innebära för henne att återförenas med sin familj.

Vi har mycket svårt att se att våld som utövas inom en familj skulle vara mindre skadligt än våld som utövas inom en partnerrelation. Snarare menar vi att det istället kan få än svårare konsekvenser, på grund av den ungas fysiska och känslomässiga beroende av sina föräldrar. Herman skriver angående unga människor som utsätts för fysiskt och psykiskt våld eller övergrepp, att i de fall det är föräldrarna som är förövare, blir barnet dubbelt sviket eftersom hon eller han förutom att utsättas för den skadliga behandlingen, då också berövas den möjlighet till trygghet, som är avgörande för utvecklingen av en väl fungerande personlighet (Herman, 1992).

På grund av barnets/den ungas utsatta position i förhållande till sina föräldrar, är det Linnamottagningens uppfattning att samhället aldrig bör verka för ett närmande mellan henne och den förälder som utsatt henne för våld, utan att våldsutövandet och dess konsekvenser först har hanterats separat. Till detta kommer att den unga måste få möjlighet att återhämta sig helt och bearbeta sina upplevelser, *se avsnittet Är familjearbete en passande metod med tanke på den ungas situation.*

Först när detta är gjort menar vi att det överhuvudtaget skulle kunna vara försvarbart att börja lösa andra konflikter mellan familjemedlemmarna.

Linnamottagningens uppfattning är att föräldrar som utövat fysiskt eller psykiskt våld mot sitt barn måste:

1. erkänna och ta fullt ansvar för det våld man utövat
2. förstå vidden av de negativa konsekvenser som våldet fått för barnet
3. lära sig att förstå sitt barns behov, och arbeta för att på sikt bli en trygg person i barnets ögon
4. lära sig att till fullo respektera sitt barns fysiska och psykiska integritet, lära sig att sätta gränser utan att använda våld

Arnond Bentovim, engelsk kliniker med lång erfarenhet av arbete med familjer där det förekommit våld och övergrepp gentemot barn, skriver i Journal of Family Psychotherapy, Working with Abusing Families, s. 125:

”Till stor del beror det också på hur man bedömer barnet. Barn som är allvarligt traumatiserade på grund av övergrepp, kan bli retraumatiserade genom kontakt med en utnyttjande förälder, även när föräldern tar ansvar för de övergrepp han eller hon begått. I sådana situationer är det ofta nödvändigt att majoriteten av arbetet genomförs med enskilt med barnet, i grupper, eller tillsammans med en beskyddande förälder, innan det kan bli fråga om att överväga någon som helst kontakt med den utnyttjande föräldern.” (Bentovim, 2004).

Vad gäller behandling för våldsutövare finns i Sverige idag, ett antal olika metoder som riktar sig till män som utövat våld i en nära relation. En utvärdering från Socialstyrelsen har dock visat att ingen av metoderna med säkerhet kan sägas ha någon positiv och varaktig effekt i form av minskat våldsutövande (man kunde i och för sig inte heller utesluta att de hade det). Vidare är villkor för behandling att den som utövat våld har erkänt våldet, tar på sig ansvaret för det, själv tycker att våldet är fel, och uttrycker en önskan om hjälp (Socialstyrelsen, 2010).

Tyvärr är det Linnamottagningens erfarenhet är att det är mycket ovanligt att en förälder i hedersrelaterade sammanhang, öppet erkänner att han eller hon har utövat systematiskt våld mot sitt barn. Ett erkännande ökar risken för att barnet omhändertas och ökar också sannolikheten för att föräldern döms till fängelse, något som familjen inte kan riskera om man ska ha möjlighet att bevara sin heder och sin status i den egna gruppen. Men om inget erkännande görs stängs, som nämnts ovan, vägen till behandling. Detta får i sin tur den olyckliga konsekvensen att de insatser som ändå ges, kommer att ske utan att våldsutövandet har hanterats, något som alltså kan få livsavgörande negativa konsekvenser för den unga.

Enligt vår uppfattning bör man heller inte underskatta den inbyggda svårigheten i att förena en total respekt för den ungas behov och hennes fysiska och psykiska integritet, med ett upprätthållande av ett synsätt som inbegriper hedersrelaterade värderingar. Detta eftersom det på många sätt är ingår som en del i de hedersrelaterade värderingarna, att den unga underkastar sig föräldrarnas vilja *(se avsnittet om kollektivism och heder)*. Enligt vår uppfattning, är det på grund av detta i praktiken omöjligt att upprätthålla ett hedersrelaterat värderingssystem, och samtidigt till fullo respektera sitt barns fysiska och känslomässiga integritet.

Bentovim skriver:
”En hopplös prognos för familjearbete föreligger:
där man avvisar barnet
där (föräldrarna) inte kan ta sitt ansvar

där föräldrarnas behov sätts före barnets
…
där det finns en oförmåga eller en ovilja att acceptera att det finns problem.

I sådana situationer menar Bentovim att familjearbete inte kommer att fungera eftersom barnet kommer att bli övertalat att ta tillbaka sina uttalanden eller att bli en del av en process av hemlighållande och förnekelse." (Bentovim, 2004)

Linnamottagningens erfarenhet av fall där unga lämnat familjen på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, är att det är vanligt att föräldrarna både avvisar barnet och misslyckas med att ta ansvar för sin egen del i vad som hänt. Det är också mycket vanligt att föräldrarna sätter sina egna behov före barnets, att de förnekar de problem som finns, och att de pressar den unga att ta tillbaka det hon berättat för socialtjänst eller polis.

Sammanfattningsvis drar Linnamottagningen slutsatsen att man inte bör bedriva familjearbete i fall där föräldrar som utsatt sitt barn för så mycket våld, hot och/eller kränkningar, att den unga sett sig tvingad att lämna familjen. Bristen på bevisat fungerande behandlingsmetoder för våldsutövare, föräldrarnas obenägenhet att erkänna och ta ansvar för våld och förtryck, tillsammans föräldrarnas svårighet att överge de hedersrelaterade värderingarna, utgör enligt vår uppfattning alltför stora hinder, för att familjearbete i dessa fall skulle kunna vara en framkomlig väg. Tyvärr är det också vår erfarenhet att i de fall en ungdom faktiskt rymmer från sin familj på grund av konflikter grundade i hedersrelaterade värderingar, är systematiska hot, psykisk misshandel och våld, snarare regel än undantag.

Svårt att bedöma resultaten

En annan försvårande omständighet vid familjearbete i hedersrelaterade ärenden, är vanskligheten i att bedöma betydelsen av arbetets resultat. Detta blir särskilt viktigt på grund av att en felbedömning av resultaten kan innebära stora fysiska och psykiska risker för den unga. En felbedömning av resultaten och/eller av situationen som helhet, kan innebära att familjen, när myndigheterna tittar bort, på nytt kommer att begränsa den ungas frihet, skada henne, gifta bort henne eller föra henne utomlands.

Att en ungdom har lämnat familjen innebär som tidigare nämnts, att familjens heder hamnar i fara. I en sådan situation kommer föräldrarnas mål därför att vara, att så snabbt som möjligt försöka få hem den unga igen. (Ett samhällsingripande är dessutom någonting som i sig, påverkar en familjs heder negativt.) Vi vet av erfarenhet att föräldrarna ofta uttrycker stor förtvivlan när de får veta att deras barn är omhändertaget av samhället. Föräldrarnas desperation beror självfallet delvis på saknaden efter den unga, men den beror

också enligt vår uppfattning till stor del på risken för att familjen ska förlora sin heder. Om socialtjänsten efter omhändertagandet föreslår att föräldrarna ska delta i någon form av samtal eller familjearbete, är det mycket möjligt att föräldrarna bestämmer sig för att ge sken av att medverka och utlova förändring av den ungas villkor, för att på så sätt försöka få fram ett beslut om att den unga ska återvända till familjen. Problemet här är att löftena om förändring har kommit ur föräldrarnas desperata behov av att barnet ska komma hem, varför det enligt vår uppfattning inte går att lita på att de är bestående.

När man ska värdera resultaten, menar vi därför att det är viktigt

- att vara medveten om under vilka omständigheter man fått fram dem: om föräldrarna känt sig pressade att delta på grund av att barnet varit omhändertaget, eller om de på något annat sätt varit pressade av exempelvis polis eller socialtjänst
- att med hänsyn till situationen som helhet, bedöma vad det är sannolikt att de uppnådda resultaten står för, d.v.s. vilken betydelse de egentligen har i förhållande till det övriga sammanhanget
- att utifrån en bedömning av det totala sammanhanget göra en uppskattning av hur situationen kan komma att förändras framöver, så att man kan vidta de åtgärder som krävs för att hålla situationen under kontroll

Vi menar att det är mycket viktigt att inte dra förhastade slutsatser, såsom att tro att en förändring av ett visst förhållande innebär att man har lyckats lösa hela situationen. (En lösning av hela situationen skulle enligt vår uppfattning, förutsätta att man lyckats förändra både föräldrarnas och hela släktens grundläggande (hedersrelaterade) synsätt, både nu och i framtiden, något vi som nämnts menar är mycket osannolikt.)

Med tanke på den ungas säkerhet, menar vi att man som aktör aldrig får acceptera vad som förefaller vara ett gott resultat av familjearbete, med mindre än att man också bedömer situationen som helhet, samt gör klart för sig hur man tänker följa upp att förändringen blir bestående. Detta eftersom alla samhällsingripanden som nämnts, också kan öka risken för att familjen ser sig tvungna att gifta bort den unga, straffa henne eller föra henne utomlands.

Exempelanalys av fyra fall från polisen i Drammen

I projektrapporten ”Bruk av dialog som forebyggende metode i politiet der aere er motiv for handlingen” – en metode for å hindre alvorlige krenkelser av grunnleggende menneskerettigheter” från polisen i Drammen, nämns fyra fall, där polisen genomfört samtal med familjen för att försöka förbättra den ungas

situation. I tre av fallen, fall ett, två och fyra nedan, menar man att samtalen har lett till goda resultat (Björlo, 2010). Vi tänker här använda resultaten för att visa exempel på hur vi menar att man också bör analysera dem. Självklart menar vi inte att de goda resultaten i de här fallen är ogiltiga, de kan mycket väl vara just goda resultat. Vad vi vill visa är riskerna med att acceptera resultaten utan att också tänka steget längre, för den händelse föräldrarna inte har varit ärliga mot aktören.

1. I fall nummer ett, menade man sig ha uppnått ett lyckat resultat i och med att den unga så småningom fick föräldrarnas tillåtelse att gifta sig religiöst med den man hon själv har valt. Föräldrarna hade här lovat bort den unga till en släkting, men hon hade i hemlighet gift sig med en man från en annan etnisk grupp.
   I detta fall menar vi att det är viktigt att se att det man har uppnått (giftermålet) kan ses som en lösning **inom ramen för de hedersrelaterade normerna,** även om föräldrarna har tänjt på gränserna eftersom de stått under press utifrån. Under dialogprocessen fick polisen föräldrarna att acceptera flickans val av man. Dock har de enligt vår uppfattning med största sannolikhet inte ändrat sin inställning vad gäller flickans fri- och rättigheter i övrigt. Man kan därför exempelvis fråga sig hur föräldrarna kommer att ställa sig om mannen börjar kontrollera eller misshandla deras dotter, eller om dottern kommer fram till att hon vill skilja sig. Risken är att föräldrarna, enligt det hedersrelaterade sättet att tänka, kommer att kräva att dottern stannar kvar i äktenskapet även om hon far illa, och att de börjar förfölja och hota henne om hon ändå lämnar mannen. Det kan också nämnas att det har förekommit fall i Sverige där familjen till synes har gått med på ett giftermål som från början inte varit accepterat, låtit tiden gå och sedan skadat paret.

2. I det andra fallet, lyckades den unga stå emot ett tvångsäktenskap i föräldrarnas ursprungsland, tack vare att polisen i Drammen kände till hennes situation. Björlo skriver att föräldrarna genom dialogmöten så småningom insåg att de gjort fel, och att flickan nu bor ensam och får gifta sig med vem hon vill.
   I det här fallet ställer vi oss tveksamma till att föräldrarna verkligen skulle mena att flickan fick gifta sig med vem hon vill. Detta stämmer inte alls med det hedersrelaterade tänkesättet, även om det enligt vår erfarenhet inte är ovanligt att föräldrar säger sådana saker eftersom de tror att det är vad den inblandade aktören (här polisen) vill höra. Vi skulle därför gissa att föräldrarna bakom ryggen på polisen, fortfarande ställer upp

villkor för vilka män flickan kan få gifta sig med, även om de i bästa fall inte längre tänker tvinga henne att gifta sig med någon särskild man. Vi har sett fall där föräldrarna till synes har accepterat att deras dotter bor ensam, och sedan när myndigheterna tittat bort har man fört henne utomlands, och tvingat henne till äktenskap med en man hon aldrig träffat, och hindrat henne från att återvända till Sverige.

3. Det tredje fallet rörde också ett planerat tvångsäktenskap, och det gick inte att få till stånd någon dialog med föräldrarna. Björlo skriver att familjen mest var upptagen med vad omgivningen skulle säga. Polisen hade inte kontroll över den unga, som flyttade hem i omgångar och så småningom blev skickad till ursprungslandet för att få bort sina ”orena tankar”.
   I detta fall fanns inget resultat att analysera eller bedöma, eftersom polisen inte fick till stånd någon dialog med föräldrarna.

4. I det fjärde fallet hade den unga blivit gravid med en man från en annan etnisk grupp, fast hon var bortlovad och giftermålet var planerat. Efter dialogmöten med polisen, bestämde sig föräldrarna som hade hög social status, för att acceptera sitt barnbarn, och själva hantera pressen från sin omgivning. Den unga fick sedan föräldrarnas tillstånd att bo ensam med sitt barn.
   Vad gäller fall nummer fyra kan man ställa liknande frågor som i fall nummer ett. Föräldrarna har accepterat att flickan bor ensam med sitt barn, men vad händer om hon så småningom vill gifta sig med en man som föräldrarna inte accepterar? Risken är att de hedersrelaterade normerna återigen tar överhanden, och att föräldrar och släkt kommer att börja pressa och hota flickan för att få henne att uppföra sig på ”rätt” sätt.

I fall där föräldrarna har sagt sig gå med på att lätta upp någonting i den ungas villkor, finns dessutom inte sällan en risk för att nya släktingar dyker upp och börjar pressa föräldrarna till att ändra sin uppfattning. Det är mycket svårt att bedöma framtida förändringar i dynamiken inom familjen och släkten, men enligt vår uppfattning är detta någonting som inte får glömmas bort och som måste tas på stort allvar.

Sammanfattningsvis menar vi alltså att det är svårt att veta vad de resultat man menar sig ha uppnått egentligen står för, och vad de kommer att betyda på sikt. Eftersom det är osannolikt att man har lyckats ändra föräldrarnas och släktens grundläggande inställning är vår uppfattning att det enda sätt på vilket man kan garantera att den unga inte far illa i framtiden, är att följa upp fallet med täta intervall under lång tid.

Vi vill också påpeka att det är vår uppfattning att polisens deltagande och formella makt, kan ha haft stor betydelse för utgången av de tre framgångsrika fallen. Vår erfarenhet är att föräldrarna tar påtryckningar från polisen på stort allvar och att sådana påtryckningar mycket väl kan få dem att göra förändringar, åtminstone tillfälligt. Om polisen sedan följer upp fallen regelbundet och under lång tid, finns kanske möjligheten att pressa föräldrarna till att låta förändringarna bli permanenta. Om polisen däremot släpper taget om ärendet menar vi att samma situation gäller som för andra fall, nämligen risken för att föräldrarna agerar för att rädda sin heder när samhället tittar bort.

Risk för att kompromissa bort de ungas mänskliga rättigheter

Enligt Linnamottagningens uppfattning är det enda resultat av familjearbete i hedersrelaterade ärenden som samhället borde acceptera, ett där föräldrarna ändrar sin inställning så mycket att ungdomarna får sina mänskliga rättigheter till fullo respekterade. Detta skulle som vi ser det, i praktiken innebära att föräldrarna helt övergav alla hedersrelaterade normer som innebar någon form av förtryck av ungdomarna. Som nämnts tidigare uppfattar vi det av flera skäl som mycket osannolikt att föräldrarna skulle vara beredda att göra detta.

Om det alltså är osannolikt att föräldrarna helt skulle överge de hedersrelaterade normerna för att lösa konflikten med den unga, återstår bara möjligheten att kompromissa med föräldrarna, för att på enskilda punkter försöka förbättra ungdomarnas villkor. De flesta aktörer som arbetar med någon typ av förändringsarbete i familjer i hedersrelaterade ärenden säger sig inte acceptera kompromisser med föräldrarna som innebär att den ungas frihet eller rättigheter begränsas. Som vi uppfattar det är det dock i praktiken omöjligt att kompromissa med de hedersrelaterade normerna utan att en del av förtrycket blir kvar. Detta är den viktigaste anledningen till att vi är emot familjearbete där man eftersträvar kompromisser.

Som vi ser det finns det två huvudsakliga anledningar till att vissa aktörer väljer att kompromissa med föräldrarna:

1. På någon nivå förväxlar aktören konflikten angående de hedersrelaterade normerna med vanliga tonårskonflikter, och man tycker därför att det kan vara en rimlig lösning att föräldrarna får fortsätta bestämma över den unga tills hon flyttar hemifrån.

Linnamottagningen har sett flera exempel på detta. Den springande punkten i resonemanget ovan är som vi ser det, att unga i hedersrelaterade sammanhang aldrig kommer att få den frihet som andra unga får när de flyttar hemifrån. I

de hedersrelaterade sammanhangen finns ofta ingen bortre gräns för föräldrarnas inflytande. Den ungas föräldrar och senare också hennes man och hans föräldrar, kommer att fortsätta att bestämma över henne även sedan hon blivit myndig. Alltså fungerar det alltså inte att tänka att: om vi kan få föräldrarna att sluta slå/hota/kränka den unga, kanske hon kan stå ut med att de begränsar hennes frihet tills hon flyttar hemifrån. Vi har sett familjearbetare som varit mycket nöjda med att ha förhandlat så att den unga fått komma senare hem på kvällarna, kanske kl 20 istället för kl 18. Självklart innebär det en lättnad för den unga om hon kan få lite mera frihet, men om resten av förtrycket finns kvar, och om de underliggande starkt förtryckande principerna är oförändrade, menar vi att mycket lite av värde har uppnåtts. I värsta fall har man istället oavsiktligt bidragit till att den unga orkar fortsätta stå ut under förtrycket, när det bästa för henne på sikt vore att söka sig därifrån.

2. Man är införstådd med de hedersrelaterade normerna och förstår det orimliga i att begära att föräldrarna helt skulle överge sitt invanda synsätt. Man accepterar därför kompromisser med motivet att dessa kan göra att den unga kan bo kvar i sin familj eller åtminstone behålla kontakten med familjen.

Detta är en ståndpunkt som förespråkas av bland andra, Farwha Nielsen, tvärkulturell konfliktmedlare i Danmark. Nielsen skriver i sin bok Tvaerkulturel konfliktmaegling, att de allra flesta unga som lämnar (rymmer från, vår anm.) sina familjer inte klarar av att bygga upp ett liv som är skilt från familjen. Hon förklarar de ungas benägenhet att återvända till sina familjer, med de starka känslomässiga band de har till sina familjemedlemmar (ett påstående vi alltså tycker är alltför svepande och ifrågasätter, *se avsnittet angående de ungas situation*). Nielsen menar vidare att de unga har fostrats in i en kollektivistisk familjestruktur där deras brist på makt och position har gjort dem osjälvständiga, och att de på grund av detta saknar förutsättningar för att bygga upp ett självständigt liv. Enligt Nielsen bör samhället, på grund av den ungas osjälvständighet, och starka band till sin familj, inte främst satsa på att stödja den unga i att skapa en självständig tillvaro efter uppbrottet. Istället bör man, så snart den unga mår tillräckligt bra, börja förhandla med hennes familj i syfte att uppnå bättre villkor för henne inom ramen för familjen (Nielsen, 2011).

Linnamottagningen menar att det är viktigt att diskutera kring Nielsens utgångspunkt. Att utgå ifrån att unga människor som utsatts för förtryck och våld, inte så småningom skulle kunna bygga upp ett liv som är skilt från de personer som kränkt och misshandlat dem, med hänvisning till att de som utövat förtrycket är deras familjer, måste ses som en förhastad slutsats. Det måste också

ses som ett ogrundat antagande att unga som inte under sin uppväxt har uppmuntrats att bli självständiga, också skulle vara oförmögna att bli det på sikt.

Nielsens utgångspunkt är vidare att en lösning på konflikten mellan ungdomen och föräldrarna med nödvändighet kommer att kräva kompromisser. Hon skriver att utgångspunkten för dialogprocessen med familjen är att den unga kvinnans "… önskningar blir hörda och om möjligt uppfyllda inom gällande kulturella krav och uppföranderegler. Förhåller det sig exempelvis på så sätt att hon önskar få föräldrarnas tillstånd till sexuell frihet kommer det i de flesta fall att vara svårt att få ett sådant godkännande, eftersom detta kommer att kräva att föräldrarna själva förkastar sin religion och sina kulturella normer." (a.a., s.77)

Som vi förstår det menar Nielsen här, att medlingens mål är att försöka ge den unga de villkor hon vill ha, utan att uttryckligen kräva att föräldrarna ska ändra sitt grundläggande synsätt och respektera den ungas fri- och rättigheter. Att inte uttryckligen kräva förändring från föräldrarnas sida, innebär dock som vi varit inne på ovan, att man riskerar att oavsiktligt medverka till att förtrycket kan fortsätta. Citatet visar också att Nielsen inser att det är osannolikt att föräldrarna kommer att ändra sig så mycket att de accepterar att den unga får samma frihet som danska ungdomar. Vi förstår det därför som att Nielsen menar att målet att lösa konflikten och återförena den unga med hennes familj måste ses som överordnat målet att den unga ska få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda.

Som nämnts tidigare är det även Linnamottagningens åsikt att det är mycket osannolikt att föräldrarna skulle acceptera att den unga fritt får bestämma över sitt liv, om hon ska fortsätta bo i, eller ha en relation med familjen. Vi kan dock inte se hur man som tredje part kan ställa sig bakom idén att bedriva ett konfliktlösningsarbete som möjliggör ett fortsatt förtryck av den svagare parten i konflikten, med argumentet att man då har möjlighet att hålla ihop familjen.

Nielsen menar att det bör vara kommunernas skyldighet att bedriva medling och söka kompromisser i konflikter i etniska minoritetsfamiljer (a.a.).

Linnamottagningen ser det som mycket problematiskt om samhället börjar åta sig att medverka till konfliktlösning mellan unga människor och deras familjer, på ett sådant sätt att de unga måste kompromissa bort delar av sina lagstadgade rättigheter, för att konflikten ska kunna lösas. Samhället bör enligt vår uppfattning stå orubbligt bakom principen om samma fri- och rättigheter för alla medborgare oavsett etnisk bakgrund, och alltså inte låna sig till verksamhet som med stor sannolikhet kommer att leda till någonting annat.

Den uppföljning som krävs för att garantera den ungas säkerhet blir kostsam

Som nämnts ovan är det vår uppfattning, att det är mycket svårt att bedöma de resultat man får genom medling eller familjearbete i hedersrelaterade ären-

den. På grund av detta är det vår bestämda åsikt att man **om socialtjänsten ändå bestämmer sig för att göra ett sådant arbete**, måste detta följas upp med täta intervall under minst två års tid. Allra helst borde arbetet följas upp ännu längre, eftersom vi vet av erfarenhet att vissa familjer kan tänka sig att vänta länge innan de agerar för att återupprätta sin heder. Genom uppföljningen kan man få en bättre uppfattning om de verkliga förhållandena i och kring familjen, och se om resultatet av familjearbetet är bestående. Om resultatet inte är bestående har man genom uppföljningen ändå någon slags möjlighet att vidta åtgärder för att garantera den ungas säkerhet.

Tyvärr är det vår erfarenhet att man hittills inom socialtjänsten, ofta inte har delat vår uppfattning angående hur mycket ett hedersrelaterat ärende bör följas upp efter att en insats har avslutats. Vi har i ett flertal fall sett unga som förts utomlands och gifts bort när socialtjänstens kontakt med familjen har upphört, och då både i fall av familjearbete och i fall där den unga återvänt till familjen efter att ha varit omhändertagen av samhället. Som vi ser det är det uppenbart nödvändigt med ett nytänkande vad gäller uppföljning av hedersrelaterade ärenden, i synnerhet i samband med familjearbete, men även i fall där socialtjänsten beviljat insatser av andra slag.

Detta skulle innebära att såväl socialtjänsten som andra aktörer inom området, på ett mer medvetet sätt erkände komplexiteten och riskerna i samband med insatser i hedersrelaterade ärenden, och att man utifrån detta bestämde sig för att satsa betydligt mer ekonomiska resurser på uppföljning av dessa ärenden än vad som hittills varit fallet.

Svårt att hitta personer med rätt kompetens för familjearbete i hedersrelaterade ärenden

Om socialtjänsten trots svårigheterna bestämmer sig för att bedriva familjearbete i hedersrelaterade ärenden kommer man också att ställas inför problemet med att hitta personer som har den kompetens som krävs för att kunna genomföra ett sådant arbete.

Enligt vår uppfattning behöver den som saka bedriva familjearbete i hedersrelaterade ärenden förutom en egen erfarenhet av det hedersrelaterade sammanhanget (eller en mångårig erfarenhet av arbete i ett sådant sammanhang) också ha gedigen psykologisk kunskap, och mångårig erfarenhet av arbete med mänskliga förändringsprocesser. Som vi ser det är det också mycket viktigt att den som arbetar med familjer i hedersrelaterade ärenden, är kompromisslös vad gäller upprätthållandet av kvinnors och barns rättigheter, så att man inte förleds att kompromissa bort dessa i sin längtan efter resultat.

Som vi ser det är det inte lämpligt att socialsekreterare, socionomer, familjearbetare eller familjeterapeuter utan kunskap om det hedersrelaterade sam-

manhanget bedriver familjearbete i hedersrelaterade ärenden. Inte heller är det lämpligt att en person med en egen bakgrund i det hedersrelaterade sammanhanget, men utan gedigen psykologisk kunskap bedriver arbetet.

Vi vill också varna för den risk det innebär om en person som ska arbeta med familjer i hedersrelaterade ärenden förstår svårigheterna och trögheten i det hedersrelaterade systemet ”för bra”. En sådan förståelse kan enligt vår uppfattning, leda till att aktören omedvetet är inställd på att det bästa som går att uppnå är kompromisser och lösningar som inskränker ungdomarnas frihet.

8 Olika tänkbara scenarier vid familjearbete

Bilden och avsnittet nedan syftar till att ge läsaren en bättre känsla för hur förutsättningarna kan se ut och vilka resultat man kan få vid familjearbete i hedersrelaterade ärenden.

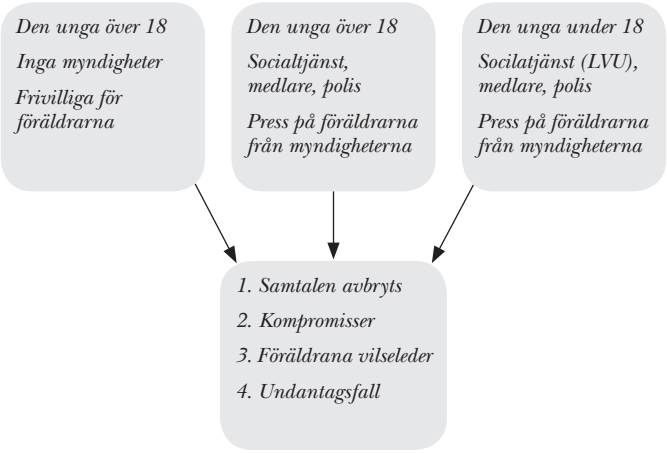

Nedan förklaras de olika scenarier och resultat som visas i bilden ovan.

I kolumnen längst till vänster är situationen att

- den unga är över 18 år
- föräldrarna kontaktas av någon som har kontakt med ungdomen, med förslag om samtal eller medling
- den som kontaktar föräldrarna representerar inte någon myndighet, utan kan exempelvis vara en privatperson eller representera en frivilligorganisation eller ett skyddat boende

Här är inga myndigheter är inblandade, och föräldrarnas deltagande i samtal eller medling är helt frivilligt. Eftersom den aktör som kontaktar föräldrarna inte har någon formell makt eller möjlighet att utöva påtryckningar mot för-

äldrarna, blir det avgörande att föräldrarna själva tycker är intresserade av att ifrågasätta sina hedersrelaterade värderingar för att på så sätt kunna bevara relationen med sitt barn.

Familjen kan också komma att medverka utifrån förhoppningen att samtalen ska leda till att den unga kommer hem, men utan att ha en ärlig ambition att förändra sitt synsätt och sina hedersrelaterade normer.

Den mittersta kolumnen representerar en situation där

- Den unga är över 18 år
- En myndighet som har kontakt med ungdomen, kontaktar föräldrarna med förslag om samtal eller medling
- I Sverige har socialtjänsten en möjlighet att föreslå samtal med föräldrarna till en ung människa som lever i skydd, även om hon är över 18 år. I Danmark kan Socialtjänst och polis vara inblandade som delar av ett medlingsteam (Farwha Nielsens modell). I Norge kan polisen vara inblandad utifrån att den unga har blivit utsatt, eller riskerar att utsättas för brott.

När myndigheter är inblandade kan familjen känna sig pressade att delta i samtal. I synnerhet gäller detta om det är polisen som kommer med förslaget. Som vi ser det är risken stor att familjen kommer att medverka utan att ha en ärlig ambition att förändra sitt synsätt och sina hedersrelaterade normer, antingen eftersom de vill att myndigheterna ska ha en positiv bild av familjen eller utifrån förhoppningen att samtalen ska leda till att den unga kommer hem.

I den högra kolumnen visas situationen där

- Den unga är under 18 år
- En myndighet som har kontakt med ungdomen, kontaktar föräldrarna med förslag om samtal eller medling
- Den unga är omhändertagen för vård med stöd av LVU (gäller i Sverige), I Danmark kan Socialtjänst och polis vara inblandade som delar av ett medlingsteam (Farwha Nielsens modell). I Norge kan polisen vara inblandad utifrån att den unga har blivit utsatt, eller riskerar att utsättas för brott.

Här gäller samma som ovan, nämligen att när myndigheter är inblandade kan familjen känna sig pressade att delta i samtal. I synnerhet gäller detta om det är polisen som kommer med förslaget. Som vi ser det är risken stor att familjen

kommer att medverka utan att ha en ärlig ambition att förändra sitt synsätt och sina hedersrelaterade normer, eftersom de vill att myndigheterna ska ha en positiv bild av familjen och utifrån förhoppningen att samtalen ska leda till att den unga kommer hem.

Den nedersta kolumnen beskriver de resultat man kan tänkas få av samtalen. Oavsett om den unga är över eller under 18 år, och oavsett om några myndigheter är inblandade, menar vi att det är sannolikt att något av följande kommer att inträffa:

- Samtalen avbryts om/när föräldrarna inser att aktören inte tänker acceptera kompromisser som innebär att en del av det hedersrelaterade förtrycket blir kvar. (Istället tänker man arbeta för att föräldrarna till fullo ska respektera den ungas mänskliga rättigheter och rättigheter enligt svensk lagstiftning.) Föräldrarna anser inte att de kan eller vill göra detta, och samtalen avbryts.
- Aktören går med på att kompromissa med föräldrarna, vilket innebär att en viss del av det hedersrelaterade förtrycket blir kvar. Föräldrarna ändrar sig lite, men inte tillräckligt för att den unga ska få samma fri- och rättigheter som andra ungdomar.
- Föräldrarna inser att aktören inte kommer att acceptera kompromisser som innebär att en del av det hedersrelaterade förtrycket blir kvar. De vilseleder därför aktören genom att säga att de ska göra förändringar som de inte kommer att genomföra, eller bara genomföra tillfälligt.
- Det rör sig om ett undantagsfall där föräldrarna verkligen står i begrepp att förändra sitt synsätt.

Hur påverkar de olika utfallen den ungas situation?
Obs! När vi nedan skriver att ***familjen agerar för att återupprätta sin heder,*** *avser vi alla de strategier som familjen kan komma att använda sig av, såsom att föra den unga utomlands och lämna henne hos släktingar, att gifta bort henne mot hennes vilja i Sverige eller i ursprungslandet, att fysiskt skada eller döda den unga eller hota att göra det om hon inte fogar sig i de krav familjen har på henne.*

- Samtalen avbryts. Om den unga lever i skydd, har förhoppningsvis ingen skada skett, i och med att samtalen avbryts. Dock kan den unga ha kommit närmre familjen och dragits tillbaka in under dess inflytande i och med samtalsprocessen, vilket i så fall medför att hennes sårbarhet och risken att hon återvänder hem har ökat. I svårare fall kan också föräldrarnas försök att få tag i den unga intensifieras när de inser att med-

lings- eller samtalsprocessen inte medförde att den unga kom tillbaka.

- Om man har gått in i familjen och den unga fortfarande bor hemma, finns risk att föräldrarna agerar för att återupprätta sin heder, antingen under perioden när samtalen pågår, eller när medlingen eller samtalen avslutas, och samhällets uppmärksamhet på familjen upphör.
- Man kompromissar. Här finns möjligheten att man har uppnått vissa förbättringar av den ungas villkor, genom att acceptera kompromisser med föräldrarna. (Detta innebär som nämnts oftast att den unga får det något bättre i familjen, men inte får samma frihet och rättigheter som andra ungdomar. Det innebär också att man oavsiktligt medverkar till att den unga orkar stanna kvar och leva under de förtryckande villkoren.) Vad som händer när samhällets uppmärksamhet på familjen upphör är svårt att säga i dessa fall. Familjen kan vara nöjd med resultaten av samtalen och man kan vara inställd på att leva enligt de överenskomna villkoren. Alternativt kan man ha en dold agenda som innebär att man ändå kommer att agera för att återupprätta sin heder när samtalen avslutas.
- Föräldrarna vilseleder aktören. Här avbryts inte samtalen utan föräldrarna låtsas gå med på aktörens krav angående förändrade villkor för den unga för att vinna tid. När samtalsserien avslutas, i synnerhet om den unga då inte längre lever i skydd eftersom man tror att föräldrarna har ändrat sitt synsätt, finns en risk att föräldrarna agerar för att återupprätta sin heder.
- Undantagsfall. Här har man stött på ett undantagsfall. Föräldrarna tyckte tidigare att de inte kunde överge de hedersrelaterade normerna, (vilket fick den unga att lämna familjen), men nu har de ändrat uppfattning. De överger därmed de värderingar de vuxit upp med, de överger det stränga oskuldskravet för den ungas del liksom behovet av att kontrollera och gifta bort henne, och de ger upp sin status i den egna gruppen.

Lång och tät uppföljning är absolut nödvändig

Oavsett utfallet av samtalen, är det som nämnts tidigare Linnamottagningens uppfattning att man som utomstående aldrig med säkerhet kan bedöma om resultaten av samtal i dessa sammanhang är bestående eller inte. Som vi ser det kan endast tiden i någon mån visa de verkliga förhållandena i och kring familjen, och även detta innebär en osäkerhet, eftersom vissa familjer är beredda att vänta länge med att agera. Eftersom familjerna inom släkten och gruppen har en stark påverkan på varandra, menar vi att även om läget faktiskt skulle vara stabilt, finns alltid en risk att nya släktingar dyker upp med krav på att familjen

ska agera för att återupprätta sin heder. Vi menar därför att den aktör som trots riskerna bestämmer sig för att gå in och göra någon typ av förändringsarbete i en familj där det förekommit hedersrelaterat förtryck och våld, måste ta ansvar för att följa upp familjen med täta intervall under minst två års tid, helst längre.

9 På vilka antaganden grundar man sin uppfattning

Nedan listas ett antal möjliga antaganden om den unga och familjerna, som kan tala för eller emot familjearbete i hedersrelaterade ärenden. Först redovisas en grupp antaganden som kan tala för familjearbete, därefter redovisas antaganden som talar emot.

Scenario 1. Man går in i familjen och försöker lösa konflikten genom samtal. Den unga och föräldrarna är parter i processen

Antaganden angående de unga:

- Den unga kan inte vara utan sin familj, oavsett vad föräldrarna har gjort mot henne.
- Den unga saknar förutsättningar för att skapa sig ett självständigt liv, skilt från familjen.
- Den unga kan objektivt bedöma sina föräldrar och situationen.
- Risken att man ökar den ungas utsatthet genom att gå in i familjen är liten.
- Risken att den unga retraumatiseras är försumbar.
- Att den unga utsatts för våld och förtryck är inget hinder för att hon ska kunna vara en fullvärdig part i en medlings- eller konfliktlösningsprocess tillsammans med dem som utsatt henne.
- Att den unga uppfostrats att aldrig säga emot sina föräldrar är inget hinder för att hon ska kunna vara en fullvärdig part i en medlings- eller konfliktlösningsprocess.
- Den unga mår bättre av att man förbättrar hennes villkor förbättras genom kompromisser, än av att få hjälp att leva ett liv skilt från familjen, även om hennes mänskliga rättigheter inte blir tillgodosedda.
- Ett liv i skydd är inget liv vårt att leva, det är bättre att leva med sin familj under ett visst mått av förtryck.

Antaganden angående familjerna:

- Det kan vara ett misstag att den unga har lämnat familjen, och det behöver inte nödvändigtvis säga någonting om föräldrarna.

- Hedersrelaterade konflikter är till största delen lika vanliga tonårskonflikter och man kan hantera dem som om de vore sådana.
- Risken att konflikten i familjen blir mer akut genom ett samhällsingripande är liten.
- De hedersrelaterade värderingarna är relativt enkla att förändra genom en samtalsserie.
- I de fall där den unga har lämnat familjen, tycker föräldrarna ändå inte att det är särskilt problematiskt att ändra sina värderingar.
- Föräldrarna är benägna att ändra sig, när de förstår att de riskerar att förlora sitt barn.
- Föräldrarna är fria att ändra synsätt, bara de får möjlighet att reflektera över sina ståndpunkter.
- Föräldrarna ändrar sig när man berättar för dem att deras sätt att behandla de unga står i strid med svensk lagstiftning och FN:s konventioner angående mänskliga rättigheter.
- Risken att man som aktör blir vilseledd av föräldrarna är liten.
- Möjligheten att bedöma krafterna i och kring familjen är god.
- Det bästa sättet att minska hotet mot ungdomen är att gå in i familjen.
- Föräldrarna kan på kort tid bli lämpliga vårdnadshavare.
- Det våld och det förtryck som utövats har inte lett till värre skador på relationen mellan föräldrar och barn än att skadorna snabbt kan repareras genom en samtalsserie.
- Det är inte ett problem att det inte finns bevisat fungerande metoder för att behandla personer som utövat våld. Våldet måste inte hanteras separat.
- Det är rasistiskt att se dessa familjer som annorlunda än familjer som inte har hedersrelaterade värderingar.

Scenario 2. Man går inte in i familjen. Man skyddar den unga, och ger henne det stöd och den hjälp hon behöver för att kunna återhämta sig efter sina upplevelser. Man ger föräldrarna stöd, men utan att blanda in den unga.

Antaganden angående de unga:

- Självklart har den unga starka band till sin familj, men det är inte ett skäl till varför hon ska vara hos dem om behandlar henne illa.
- Med rätt stöd kan den unga skapa ett självständigt, fullvärdigt, gott liv.
- Den unga är djupt känslomässigt involverad i allt som hänt, och kan därför inte objektivt bedöma sina föräldrar och situationen.
- Våld och förtryck har normaliserats hos den unga, och hon kan inte bedöma vilken sorts liv hon skulle vilja leva, förrän hon har fått hjälp att

bearbeta sina upplevelser och fått perspektiv på situationen.

- Om man går in i familjen kan man öka den ungas utsatthet ytterligare, genom att man ger familjen en större möjlighet att påverka henne.
- Det finns en reell risk för retraumatisering när den som utsatts för våld återförenas med den som utövat våld.
- Att den unga utsatts för våld och förtryck är gör att hon sannolikt inte kan vara en fullvärdig part i en medlings- eller konfliktlösningsprocess tillsammans med dem som utsatt henne.
- Att den unga uppfostrats att aldrig säga emot sina föräldrar gör det mycket svårt för henne att vara en fullvärdig part i en medlings- eller konfliktlösningsprocess.
- Den unga mår bättre av att få hjälp att leva ett liv skilt från familjen, än av att hennes villkor förbättras genom kompromisser där hennes mänskliga rättigheter inte blir tillgodosedda.
- Ett liv i skydd kan vara början till ett betydligt bättre liv, än det liv man kan leva i en familj som utövar förtryck.
- Om föräldrarna har skadat den unga fysiskt eller psykiskt eller utgör ett allvarligt hot mot henne, behöver hon skyddas från dem, och det är samhällets ansvar att ge henne skydd.
- För att kunna skapa ett fungerande självständigt liv behöver den unga få en chans att återhämta sig fysiskt och psykiskt, och det är samhällets ansvar att ge henne det stöd och den hjälp hon behöver för att kunna göra detta.

Antaganden angående familjerna:

- Föräldrarna behöver stöd och hjälp vad gäller att hantera den känslomässiga krisen och att förstå samhällets syn på situationen.
- Det finns allvarliga brister i föräldraskapet, annars skulle den unga inte ha behövt omhändertas eller lämna familjen.
- Hedersrelaterade konflikter kan inte jämställas med vanliga tonårskonflikter, och får inte hanteras som om de kunde det.
- Om det finns en bärande känslomässig relation i botten mellan den unga och någon av hennes föräldrar, kommer denna inte att förstöras av att man lever åtskilda under en tid.
- Om ingen sådan relation finns är det inte sannolikt att man kan bygga upp en genom en kortare samtalsserie, eftersom ett sådant arbete tar lång tid.
- Det finns en reell risk för att konflikten blir mer akut om man går in i familjen.

- De hedersrelaterade värderingarna är för betydelsefulla och för invanda för att man ska kunna förändra dem genom en samtalsserie.
- I de fall den unga har lämnat familjen har föräldrarna vanligen starka skäl att inte ändra sina värderingar.
- Föräldrarna har i de flesta fall inte utrymme att ändra sitt synsätt, även om de riskerar att förlora sitt barn.
- Föräldrarna är inte fria att ändra sitt synsätt, och de kommer inte att kunna göra det bara för att de får möjlighet att reflektera över sina ståndpunkter.
- Föräldrarna ändrar sig när man berättar för dem att deras sätt att behandla de unga står i strid med svensk lagstiftning och FN:s konventioner angående mänskliga rättigheter.
- Risken att man som aktör blir vilseledd av föräldrarna är påtaglig.
- Risken för att felbedöma krafterna i och kring familjen är påtaglig.
- Det bästa sättet att minska hotet mot ungdomen är att skydda ungdomen.
- I fall där den unga har lämnat familjen har föräldrarna sällan möjlighet att på kort tid bli lämpliga vårdnadshavare.
- Relationen mellan föräldrar och barn där föräldrarna har utövat våld och förtryck, är inte av en sådan art att den snabbt kan repareras genom en samtalsserie.
- Det är ett mycket stort problem att det inte finns bevisat fungerande metoder för att behandla personer som utövat våld. Våldet måste hanteras separat.
- Att förstå att dynamiken inom familjer med hedersrelaterade värderingar är annorlunda än dynamiken i familjer med andra värderingar är mycket viktigt för att inte riskera den ungas psykiska och fysiska hälsa, och är inte ett uttryck för rasism.

Som framgått av vad vi tidigare skrivit, står Linnamottagningen står bakom de antaganden som handlar om varför man inte bör gå in i familjen. Vi utgår dock från att man som aktör kan stå bakom antaganden från båda kategorierna, och att man även kan ha andra antaganden som får betydelse för hur man ser på huruvida man bör gå in och arbeta i familjer där det finns hedersrelaterade konflikter eller ej. Det viktigaste menar vi dock är att man som aktör blir medveten om vilka antaganden man står bakom, så att man får möjlighet att kontinuerligt värdera och omvärdera dessa antaganden.

10 Angående socialtjänstens skyldighet att arbeta med familjerna

I samband med att man i Sverige började diskutera frågan om familjearbete i fall av hedersrelaterat förtryck och våld, betonades från flera håll det man uppfattade som socialtjänstens lagstadgade skyldighet att bedriva ett sådant arbete. Eftersom socialtjänsten i fall där unga har vårdats utanför hemmet, är skyldig att förbereda återföreningen med familjen i samband med att vården upphör, menade man att det var det viktigt att det togs fram metoder som var anpassade för detta.

Stöd för att socialtjänsten skulle arbeta med familjerna till unga som omhändertagits för vård med stöd av LVU på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, kan man som nämnts tidigare bland annat hitta i LVU § 21. Där sägs att när vård med stöd av LVU inte längre behövs och socialnämnden därför fattat beslut om att vården ska upphöra, är det också nämndens ansvar att noga förbereda den unges återförening med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne, d.v.s. oftast föräldrarna.

Vad gäller unga som på frivillig grund vårdas utanför hemmet på grund av hedersrelaterad problematik, kan stöd för familjearbete hittas i socialtjänstlagen, SoL, 5 kap. §1. Där sägs att socialnämnden i nära samverkan med hemmen ska främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom, och i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet har upphört. Vår erfarenhet är dock att vård utanför hemmet sällan sker på frivillig grund i samband med hedersrelaterat förtryck och våld.

Att vård utanför hemmet i princip inte är tänkt att bli permanent, vare sig den ges med stöd av LVU eller enligt SoL, kan utgöra ett argument varför socialtjänsten i fall av hedersrelaterat förtryck, precis som i fall av annan problematik, borde arbeta för att undanröja hindren för att den unga ska kunna bo tillsammans med sina föräldrar.

Som vi förstår det förutsätter dock tillämpningen av lagtexten i såväl LVU § 21 som SoL 5 kap 1§, ett antagande om att det finns rimliga möjligheter att uppnå sådana förändringar av förhållandena i familjen att den unga överhuvudtaget kan återvända hem utan att hennes fysiska och psykiska hälsa äventyras. Vår erfarenhet är dock som vi tidigare nämnt, att det vanligen inte går att göra sådana antaganden i fall av hedersrelaterat förtryck och våld, där kon-

flikten eskalerat så mycket att den unga omhändertagits eller lämnat hemmet. Vår uppfattning är att det, med tanke på komplexiteten och riskerna i dessa fall, är fullt möjligt att den unga kan komma att behöva skyddas och vårdas tills dess hon fyllt 18 år. Att det alltså inte kommer att finnas förutsättningar för en återförening med familjen och att det därmed inte heller blir aktuellt för socialtjänsten att uppfylla sin skyldighet att arbeta med familjen.

Sammanfattningsvis menar vi att tonvikten i dessa fall alltid måste läggas på orsakerna till omhändertagandet och de faktiska förutsättningarna att överhuvudtaget upphöra med vården, snarare än på socialtjänstens lagstadgade skyldighet att förbereda en återförening mellan den unga och familjen sedan vården upphört.

11 Linnamottagningens slutsatser och rekommenderade förfarande i kontakten med de ungas familjer

Linnamottagningen avråder från medling och andra typer av familjearbete i fall av hedersrelaterat förtryck och våld

Vår viktigaste slutsats, grundad både på resultaten från projektet och på våra övriga erfarenheter, är att vi inte anser oss kunna rekommendera socialtjänsten att bedriva familjearbete eller någon form av förhandling med familjerna i hedersrelaterade ärenden. Tvärtom vill vi avråda från detta. Nedan kommer vi att sammanfatta våra slutsatser tillsammans med våra viktigaste tankar från projektet.

Föräldrarna vill inte ändra sitt synsätt eller sitt förhållningssätt till de unga

Våra erfarenheter från projektet, tillsammans med våra samlade erfarenheter från långvariga kontakter med ungdomar som lämnat sina föräldrar på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, pekar mot att **föräldrarna i de flesta familjer där den unga omhändertagits av samhället eller har lämnat familjen på egen hand, inte är motiverade att förändra sin inställning till de hedersrelaterade normer man lever efter, på ett sådant sätt att den ungas fri- och rättigheter kommer att respekteras.** Det vi sett under projektet tyder på att föräldrarna totalt sett upplever sig ha mer att förlora än att vinna på att förändra sin attityd till de hedersrelaterade normerna. Till stor del beror detta på faktorer som föräldrarna inte själva råder över, nämligen:

1. kravet från omgivande släktingar och landsmän att upprätthålla traditionella seder och synsätt: den som bryter mot reglerna riskerar man att förlora sin heder och därmed sitt existensberättigande i den egna gruppen, något de flesta familjer uppfattar som otänkbart och outhärdligt

2. religiösa regler, föräldrarna tror att den unga kommer att hamna i helvetet om hon tillåts bete sig på ett sätt som bryter mot reglerna

3. att föräldrarnas kanske allra viktigaste mål: att kunna ge bort den unga i ett fördelaktigt äktenskap, riskerar att gå om intet om den unga tillåts bete sig på ett sätt som bryter mot de traditionella normerna. Även möj-

ligheterna till fördelaktiga äktenskap för andra barn i familjen kan gå om intet om ett av barnen bryter mot de hedersrelaterade normerna

Till detta kommer att föräldrarna anser att det hedersrelaterade synsättet är riktigt och att normerna i det omgivande samhället är fel. Föräldrarna kan därför inte se varför de borde förändra sitt synsätt.

Om familjen ska kunna frigöra sig från ovanstående omständigheter måste de själva göra bedömningen att det är värt att riskera att familjen blir utstött av sin släkt och sina landsmän, både i Sverige och i ursprungslandet. Om familjen är religiös måste de också utmana sina religiösa auktoriteter. Sist men inte minst måste de komma fram till att de värderingar de vuxit upp med borde förändras.

För de ungas skull måste vi generalisera och avråda från familjearbete

Att föräldrarna inte är benägna att förändra sitt synsätt, skulle dock inte behöva utgöra ett hinder mot att försöka påverka föräldrarna att ändra sin inställning till de hedersrelaterade normerna **om inte ett ingripande i familjen samtidigt medförde stora fysiska och psykiska risker för den unga**.

Vi vill vara tydliga med att vi är helt och fullt medvetna om att det i praktiken är omöjligt att göra uttalanden och dra slutsatser som är giltiga för alla familjer där den unga blivit omhändertagen eller lämnat familjen på grund av hedersrelaterat förtryck och våld. Vi är medvetna om att alla familjer är unika.

Anledningen till att vi trots detta, ser oss tvungna att generalisera och säga att vi avråder från familjearbete i hedersrelaterade ärenden är:

1. de fysiska och psykiska risker vi sett att ett sådant arbete kan innebära för de unga, och
2. svårigheten för utomstående att göra en korrekt bedömning angående dessa risker i det enskilda fallet

I Sverige är det som nämnts, socialtjänsten som har det yttersta ansvaret för att arbeta med utsatta unga och deras familjer. **På grund av de avsevärda svårigheterna med att göra en korrekt bedömning av föräldrarnas inställning, och av helhetssituationen i fall av hedersrelaterat förtryck och våld, tillsammans med de stora fysiska och psykiska risker som en felbedömning av situationen kan innebära för den unga**, menar Linnamottagningen att samhället och socialtjänsten i dessa fall helt bör avstå från att initiera såväl medling, som andra typer av familjearbete i fall där den unga lämnat familjen.

Den ungas psykiska återhämtning får inte riskeras

Till detta kommer att den unga efter uppbrottet från familjen i många fall är psykiskt nedbruten efter att under lång tid utsatts för omfattande kontroll, hot och våld från föräldrarnas sida. (Lurie, 2009) Det är viktigt att vara medveten om att det vanligen tar många år innan den unga har återhämtat sig efter sina svåra upplevelser. Linnamottagningens erfarenhet är att det sedan kan ta ytterligare lång tid innan den unga förmår ta till sig uppfattningen att hon har rätt att leva ett liv som är fritt från våld och förtryck, och kan börja agera utifrån detta.

Att från samhällets sida gå in tidigt i processen, och deklarera att man vill arbeta för någon typ av kontakt mellan den unga (som i många fall är ett offer för allvarliga brott, oavsett om föräldrarna erkänt eller inte) och föräldrarna (som då är förövare) har vi sett kan vara förödande för den ungas psykiska återhämtning. Detta eftersom man ger den unga signalen att samhället vill medverka till ett närmande mellan henne och föräldrarna, oavsett vad föräldrarna har utsatt henne för, och att hon alltså inte kan lita på att hon kommer att skyddas från dem. Det är känt att en människa som utsatts för traumatiserande övergrepp kan uppfatta även ett neutralt bemötande från hjälparen som att hjälparen allierar sig med förövaren (Herman, 1992). Om den unga ges uppfattningen att det är osäkert om samhället kommer att fortsätta att skydda henne är risken stor att hon inte orkar hålla ut i sin föresats att bryta upp från förtryck och våld, och att hon istället ger upp och återvänder till familjen.

Fler försvårande omständigheter

Omständigheter som ytterligare försvårar och därmed talar emot ett eventuellt familjearbete i fall av hedersrelaterat förtryck och våld, är som vi ser det:

- Att det i Sverige idag inte finns bevisat fungerande metoder för behandling av våldsutövare, samtidigt som vi menar att man aldrig bör bedriva familjearbete utan att det våld som förekommit i familjen först har hanterats separat
- Att det är mycket svårt att göra en korrekt bedömning av resultaten av ett familjearbete i hedersrelaterade ärenden, och av hur resultaten kommer att stå sig på sikt
- Att det måste ses som moraliskt och etiskt tveksamt att från samhällets sida kompromissa med föräldrarna med resultatet att den unga får lite bättre villkor inom ett fortfarande förtryckande system, istället för att förutsätta att den unga ska ha samma fri- och rättigheter som ungdomar med svensk bakgrund
- Att ett familjearbete i hedersrelaterade ärenden på grund av riskerna,

skulle kräva tät uppföljning under flera års tid, vilket skulle bli mycket kostsamt
- Att det är svårt att hitta personer med tillräcklig kompetens för att kunna bedriva familjearbete i hedersrelaterade ärenden

Vi kommer sannolikt att missa ett antal fall där föräldrarna hade kunnat förändras

Om samhället på grund av ovanstående risker och svårigheter väljer att konsekvent avstå från att bedriva familjearbete i hedersrelaterade ärenden, kommer detta sannolikt att innebära att man går miste om möjligheten att medverka till en konstruktiv förändring i ett antal fall. Dessa är de fall där föräldrarna trots de svåra omständigheterna faktiskt hade kunnat förändra sitt synsätt om de fått hjälp utifrån. Vi är medvetna om detta men vi menar att det trots allt är ett rimligt pris att betala för att kunna hantera övriga fall på ett sådant sätt att den ungas fysiska och psykiska hälsa inte riskeras. Vi menar också att vår ståndpunkt stämmer väl överens med socialstyrelsens krav på att de metoder som används inom socialtjänsten åtminstone inte skall vara skadliga för klienterna.

Socialstyrelsen skriver:

”Socialtjänstens brukare omfattar några av de svagaste grupperna i samhället, och socialtjänstens insatser utgör några av de mest ingripande insatser som samhället förfogar över… … Därför är det ett etiskt krav att de insatser som används, så långt som möjligt har testats vetenskapligt och befunnits i varje fall inte vara skadliga. Det räcker inte att enskilda socionomer eller professionen i sin helhet tror att en viss insats är bra… … Den viktigaste uppgiften för en evidensbaserad praktik är att försäkra sig om att behandlingarna åtminstone inte skadar.” (Socialstyrelsen, 2013)

Som nämnts tidigare har ingen av de existerande svenska metoderna för familjearbete i hedersrelaterade ärenden ännu utvärderats eller testats vetenskapligt. Därför har de heller inte ännu befunnits vara icke skadliga. Vad vi vet har heller ingen av de utländska metoderna utvärderats.

Kontakta endast familjen om den unga tänker återvända hem

Linnamottagningen ser endast en tidpunkt när samhället/socialtjänsten ovillkorligen måste söka upp familjen, och det är **om det är sannolikt att den unga annars på egen hand kommer att återvända till familjen**. Här kan man jämföra med vad som hände Fadime Sahindal som kontaktade sin familj utan att ha något stöd utifrån, som sedan dödades av sin pappa. Vår uppfattning är att samhället alltid måste bistå unga som vill ha kontakt med sin familj, oavsett om

den unga är under 18, och har omhändertagits med stöd av LVU, eller om hon är över 18 år och själv har lämnat familjen.
Genom att följa med den unga till mötet med familjen, och visa för föräldrarna att hon inte står ensam, samtidigt som man signalerar att samhället har ögonen på familjen, kan man förhoppningsvis minska risken för att den unga utsätts för ytterligare våld eller förs utomlands. Om man samtidigt får möjlighet till konstruktiva samtal med föräldrarna är det givetvis en fördel, men **observera att målet inte är att försöka förändra föräldrarna, utan att skydda den unga**. Det är Linnamottagningens uppfattning att möjligheterna att som utomstående göra en riktig bedömning av vad som pågår inom familjen alltid är mycket begränsade, men att möjligheterna att göra en objektiv bedömning kan vara större om den som försöker bedöma situationen inte samtidigt har som ambition att förändra eller förbättra förhållandena inom familjen.

Om den unga är omhändertagen för vård med stöd av LVU och återvänder hem, är det samhällets skyldighet att hämta henne tillbaka och se till att den vård som beslutats kan fortsätta! Den ungas benägenhet att återvända hem på grund av oförmåga stå emot hot, press eller löften från familjen, får enligt Linnamottagningens uppfattning aldrig utgöra grund för att upphäva ett beslut om vård med stöd av LVU.

Särskilt angående unga över 18 år
På grund av riskerna i fall av hedersrelaterat förtryck och våld menar vi att samhället inte heller i fall där den unga är över 18 år, bör åta sig att medla eller arbeta med den ungas familj. Det faktum att den unga fyller 18 år ändrar vanligen ingenting i hur familjen förhåller sig till henne, och riskerna för att familjen kan komma att skada henne eller föra henne utomlands för att rädda sin heder är minst lika stora som när hon var yngre.

Om den unga är över 18 år och väljer att flytta tillbaka hem till familjen, har samhället idag inga formella skyldigheter att fortsätta se till hennes säkerhet. Utifrån den kunskap som idag finns angående det hedersrelaterade sammanhanget, och de risker som vi vet finns när en ung människa som lämnat familjen återigen hamnar under familjens inflytande, menar vi dock att samhället (den socialsekreterare eller polis som haft kontakten med den unga) i en sådan situation alltid bör ta ansvaret för att se till att kontakten med den unga upprätthålls. Exempelvis kan man komma överens om att hålla regelbunden telefonkontakt. Man kan också tillsammans planera för hur den unga ska kunna ta sig från familjen, om hemsituationen återigen blir för svår. Det kan vara bra att ge den unga telefonnummer till någon som snabbt kan ta emot henne om situationen blir akut, liksom att förvarna polisen om att hon kan behöva hämtas från familjen.

Linnamottagningens förslag angående hur samhället borde förhålla sig till ungdomar och familjer

Vår uppfattning efter många års arbete med unga som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld, är att det inte är möjligt att på kort tid ändra de hedersrelaterade normernas inflytande över människors liv. Detta eftersom synsättet är så pass inarbetat och så pass många människor är av uppfattningen att det representerar vad som är rätt och sant. Vi menar därför att det är viktigt att samhället skaffar sig en så säker strategi som möjligt för att hantera hedersrelaterade konflikter, tills den dag normerna förhoppningsvis har urvattnats. Med säker strategi menar vi en strategi som innebär en minimering av riskerna för den ungas fysiska och psykiska hälsa. Av de skäl som vi beskrivit ovan menar vi dock att denna strategi inte ska byggas på någon form av familjearbete, där någon utifrån går in och arbetar för att försöka lösa konflikten eller påverka föräldrarnas synsätt.

Vi menar istället att samhället borde

- stödja unga som lämnat sina familjer och deras föräldrar på var sitt håll, samtidigt som man är tydlig och konsekvent med att man inte på något sätt har ambitionen att åstadkomma ett närmande mellan dem (detta för att den unga ska veta med säkerhet att samhället kommer att skydda henne och familjen inte ska frestas att manipulera den som ger stödet)
- arbeta förebyggande, genom att närma sig och börja påverka familjerna att respektera sina barns rättigheter redan när barnen är små

Fortsätt satsa resurserna på att skydda och hjälpa den unga

Vår uppfattning är alltså att samhället bör fortsätta på den linje som hittills varit den huvudsakliga, d.v.s. satsa merparten av de resurser som finns på att ge unga som vill bryta upp från hedersrelaterat förtryck och våld det skydd och det stöd de behöver. Vår förhoppning är också att samhället i framtiden ska bli ännu bättre på att ge de unga rätt stöd och insatser i rätt tid, och att detta ska öka deras möjligheter att återhämta sig och på sikt bygga upp en självständig tillvaro (se mer angående det stöd och de insatser som behövs i ”Våga göra skillnad, en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli eller har blivit gifta mot sin vilja” (Länsstyrelsen Östergötland, 2011)). Vi menar att endast om de unga får fullgott och konsekvent skydd och stöd kommer de så småningom att kunna fatta fria och välgrundade beslut angående vilken sorts relation de vill ha till sin familj.

Samtalsstöd till föräldrarna i samband med att ungdomen omhändertagits eller lämnat hemmet

Även om vi alltså avråder från familjearbete i hedersrelaterade ärenden, menar vi att det är av stor vikt att samhället arbetar för att behålla en kontakt med föräldrarna till unga som lämnat familjen. Förutom den rent medmänskliga aspekten har detta betydelse eftersom ett övergivande av föräldrarna kan innebära en risk för ökad polarisering i konflikten, där föräldrarna blir än mer negativt inställda den unga och till det samhälle som skyddar henne.

I fall där en ung människa omhändertagits eller lämnat hemmet på grund av hedersrelaterat förtryck och våld, bör föräldrarna därför alltid erbjudas först akuta krissamtal och därefter kontinuerliga stödsamtal. Samtalen ska fokusera helt på föräldrarnas situation, d.v.s. på hur föräldrarna ska kunna må bättre trots att den unga inte längre bor tillsammans med familjen. Samtalen kan utgöra en möjlighet för föräldrarna att reflektera över vad som hänt och över sin situation, över villkoren i det hedersrelaterade sammanhanget och över sitt förhållningssätt till den unga m.m. Även om samtalen inte leder till några dramatiska förändringar i föräldrarnas förhållningssätt, menar vi att de kan utgöra ett viktigt led i att luckra upp de hedersrelaterade värderingarna på sikt. Samtalen skulle också kunna få en hotreducerande effekt, även om detta inte är någonting man bör räkna med. Helst borde samtalen fortsätta så länge föräldrarna själva önskar.

Vi vill återigen poängtera att det är mycket viktigt att föräldrarna inte förespeglas att samtalen kommer att hjälpa dem att återfå inflytandet över den unga .

Självklart skall socialtjänsten också alltid informera föräldrarna angående situationen så långt det är möjligt, när en ung människa som levt utsatt för hedersrelaterat förtryck omhändertagits för vård med stöd av LVU. Dock får den ungas säkerhet och trygghet aldrig äventyras.

Återkommande föreläsningar för familjerna innan konflikt uppstår

Linnamottagningens uppfattning är alltså att det är alltför riskfyllt att närma sig familjen i samband med att en ungdom lämnat hemmet på grund av konflikter kring hedersrelaterade normer, utom för att erbjuda föräldrarna kris- och stödsamtal. Som nämnts tidigare menar vi också att det är minst lika riskabelt att gå in i en familj där det finns en konflikt, men där ungdomen fortfarande bor hemma. På grund av detta är det vår uppfattning att samhället istället borde närma sig familjerna långt tidigare. Ett sätt att göra detta skulle kunna vara att erbjuda föreläsningar med möjlighet till efterföljande diskussion för stora grupper av familjer, från det att barnen är små. De stora grupperna skulle ha fördelen att ingen familj behövde känna sig särskilt utpekad, något som i sin tur skulle

göra det lättare för föräldrarna att lyssna och reflektera förutsättningslöst över föreläsningarnas innehåll. Föreläsnings- och diskussionstillfällena borde vidare vara regelbundet återkommande, adressera olika teman, och pågå under hela den tid som barnen går i förskolan och grundskolan. Teman som borde omfattas är exempelvis barnuppfostran, barns utveckling, konsekvenser av att bli utsatt för våld, kvinnors och mäns roller, svensk lagstiftning, mänskliga rättigheter och barnkonventionen.

Viktiga saker att tänka på

Vi tror inte att det är en fråga om vilken metod som används

Den metod vi använde oss av i projektet, d.v.s. förhandling och diskussioner med föräldrarna i syfte att få dem att reflektera över de hedersrelaterade normernas destruktiva inverkan på deras egen och deras barns tillvaro, fick inte som konsekvens att föräldrarna bestämde sig för att ändra sitt synsätt eller sitt förhållningssätt till de unga. I vissa fall kunde föräldern tänka sig att ändra sig på någon enstaka punkt, men aldrig på ett sådant sätt att det hotade upprätthållandet av de hedersrelaterade värderingarna.

Vi tror dock inte att resultatet huvudsakligen var kopplat till metoden som sådan. Vi tror att metoden hade kunnat fungera bra om föräldrarna i högre grad hade haft uppfattningen att det fanns någonting problematiskt med deras nuvarande inställning och därmed varit öppna för att förändra den. I psykoterapeutiska sammanhang talar man som nämnts ofta om vikten av att den som söker terapi är motiverad, d.v.s. har en egen vilja att förändras. Saknas egen vilja och motivation är den allmänna uppfattningen att behandlingen inte kommer att fungera.

Vår uppfattning angående den analysmodell som vi tog fram för att bättre kunna förstå orsakerna till föräldrarnas benägenhet (eller obenägenhet) att ändra sin inställning till de hedersrelaterade värderingarna, är att den fungerade i viss utsträckning. På många punkter fick vi fram den information vi tänkt oss. På andra punkter fick vi dock inte fram all den information vi hoppats på, helt enkelt eftersom samtalen med föräldrarna inte pågick tillräckligt länge, och det inte blev tillfälle till mer djupgående frågor och resonemang.

Sammanfattningsvis tror vi inte att möjligheten till ett framgångsrikt arbete med familjer i hedersrelaterade ärenden i första hand beror på vilken metod som används. Vi menar istället att det är det faktum att familjerna själva inte önskar förändring och att de är pressade av omgivningen att upprätthålla de hedersrelaterade normerna, som är de huvudsakliga orsakerna till att det inte går att genomföra ett förändringsarbete som leder till det önskade målet, d.v.s. till att föräldrarna börjar respektera den ungas fri och rättigheter.

För tydlighetens skull vill vi ändå påpeka att vi anser att såväl *medling* som *familjearbete baserat på systemteori*, är direkt olämpliga vid konfliktlösning mellan föräldrar och barn i fall av hedersrelaterat våld och förtryck.

- Vi anser att medling är en olämplig metod, eftersom den förutsätter att parterna i konflikten är något sånär jämbördiga i makthänseende. Metoden förutsätter också att båda sidor vet att de kan göra sina röster hörda utan att i efterhand riskera repressalier från den andra parten. Vi menar att ingen av dessa förutsättningar gäller i konflikter mellan unga och föräldrar i hedersrelaterade ärenden.
- Vi anser att familjearbete baserat på systemteori är olämpligt på grund av det systemteoretiska perspektivets fokus på samtliga parters påverkan på, ansvar för och delaktighet i situationen/konflikten. En förekommande uppfattning är att detta synsätt medför stor risk för att tappa bort ansvariggörandet av den som utövat våld eller förtryck (Matsson, 2011). Vi delar denna uppfattning och vi menar att en otydlighet angående vem som är ansvarig för våldet och förtrycket kan få katastrofala konsekvenser i hedersrelaterade fall.

Vi vill dock vara tydliga med att vi inte är kritiska till metoderna medling eller familjearbete på systemteoretisk grund som sådana. Tvärtom menar vi att de kan vara mycket bra metoder i sammanhang där parterna är mer jämbördiga.

Det går inte att undvika lidande

Som vi förstår det har frågan om huruvida man borde bedriva familjearbete i hedersrelaterade ärenden, sannolikt uppstått då inblandade aktörer (socialtjänst, skyddade boenden, polis, lärare, skolkuratorer etc.) på nära håll har bevittnat det stora lidande som de hedersrelaterade konflikterna orsakar i människors liv. Vi vill poängtera att vi instämmer helt och fullt med att dessa konflikter orsakar ett omfattande lidande för de människor som berörs av dem. Som vi ser det är lidandet en oundviklig konsekvens, när människor som säkerligen skulle vilja ge sina barn trygghet och kärlek, istället ser sig tvungna att begränsa och förtrycka sina barn för att kunna upprätthålla sociala normer som, enligt vår uppfattning, i många fall är rent människofientliga. I praktiken kommer de unga att lida svårt, både av själva förtrycket och av den separation från familjen som i många fall blir följden. Föräldrarna kommer att lida svårt av att deras barn lämnar hemmet, och av att både de själva och barnen på grund av detta blir nedvärderade av sin omgivning.

Vår uppfattning är dock att det är orealistiskt att tro att man skulle kunna komma undan lidande i dessa ärenden. Vi menar att det ligger i sakens natur

på så sätt att man inte kan gå emot ett auktoritärt synsätt som kräver underkastelse utan att lidande uppstår, både hos den som står för förtrycket och hos den som gör uppror. De motverkande krafterna är helt enkelt för starka för att lidandet ska kunna undvikas. Sannolikt förstärks lidandet ytterligare i dessa fall eftersom de inblandade parterna är föräldrar och barn.

Linnamottagningen ser det dock som ytterst viktigt, att inte tolka lidandet som blir följden när unga människor lämnar sina familjer på grund av hedersrelaterat förtryck, som att själva uppbrottet och separationen är fel och borde undvikas. Vi menar att det akuta lidande som uppbrottet orsakar, på längre sikt måste vara att föredra framför det lidande som det skulle innebära för den unga att stanna kvar och underkasta sig förtrycket, kanske för resten av livet.

Det som krävs för att inblandade aktörer ska kunna handskas med de ungas och föräldrarnas lidande, menar vi är:

- en insikt om att lidandet är en naturlig följd av de svåra omständigheterna, och att det inte går att avhjälpa på kort sikt
- en insikt om att kortsiktiga åtgärder i form av familjearbete eller medling, riskerar att få motsatt effekt
- en insikt om att med rätt stöd till de unga, och till föräldrarna om de så önskar, kan det totala lidandet komma att minska på lång sikt

Som vi nämnde inledningsvis uttryckte de unga som intervjuades i socialstyrelsens rapport Frihet och familj, en besvikelse över att samhället inte hade gjort någonting för att hjälpa dem och deras familjer att lösa de konflikter som lett till att de unga måste skyddas av samhället (2006). Även flera av de ungdomar som Linnamottagningen har varit i kontakt med har som nämnts, haft en sådan önskan. Vi vill här upprepa vår inställning, att det är lätt att förstå att de unga önskar att någon utomstående skulle kunna minska deras lidande genom att ingripa och göra allt bra i familjen. Vi menar dock att samhällets aktörer måste kunna ta sitt ansvar och stå emot denna önskan dels eftersom det inte är realistiskt att man skulle kunna uppfylla den, men framför allt på grund av de stora fysiska och psykiska risker som ett familjearbete innebär.

Överger man inte föräldrarna om man tar ställning för den unga?

Linnamottagningens erfarenhet är att det är mycket vanligt att den person (socialsekreterare, skolkurator, polis) som är inblandad i och ansvarig för ett hedersrelaterat ärende, förr eller senare hamnar i ett svårt dilemma. Detta eftersom den ungas berättelse om vad som har hänt, ofta skiljer sig mycket från föräldrarnas. Där den unga ber om hjälp och skydd, och berättar om förtryck,

begränsningar och misshandel, beskriver föräldrarna någonting som kan låta som vanliga tonårskonflikter och föräldrars naturliga försök att sätta gränser för, och skydda sitt barn. I denna situation har vi sett att många aktörer instinktivt identifierar sig med den oroliga föräldern, som ångrar sig om hon eller han har gjort något fel, och som är förtvivlad över att den unga lämnat hemmet.

Vi vill poängtera att vi under de år vi har arbetat med de utsatta unga, inte någon gång träffat en ungdom som överdrivit de svårigheter hon varit utsatt för. Däremot har vi ofta träffat på ungdomar som av olika skäl under lång tid avstått från att berätta allt de varit med om.

I ett läge där den unga ber om hjälp och skydd och föräldrarna förnekar att någonting har hänt, menar vi därför att det är kritiskt att inte överge den unga. Vi menar också av de skäl som nämnts ovan, att det är mycket viktigt att inte förledas att ta en ”lätt” utväg genom att initiera en insats i form av familjearbete, i syfte att minska lidandet. Linnamottagningen menar att det är mycket viktigt att komma ihåg att de unga, så länge de inte är myndiga, bokstavligen återigen kommer att hamna ”i händerna” på sina föräldrar, om samhället sviker sitt åtagande att skydda dem. Föräldrarna å andra sidan kan inte sägas vara i händerna på någon i fysisk mening, även om de ofta mår dåligt och lider av den situation som uppstått.

Riskerna man tar om man sviker den unga är således betydligt större än de risker som är förknippade med en missbedömning av föräldrarna. Linnamottagningen menar att samhället därför i dessa sammanhang är skyldigt att i första hand se till de ungas situation. Det är de unga som har utsatts för brott. Det är också de som har sitt liv framför sig, och det är (ännu så länge) inte de som utövar förtrycket. Om samhället inte stöder dem när det försöker bryta upp från förtrycket, har de ingenstans att ta vägen, och vi medverkar indirekt till att förtrycket fortsätter i åtminstone ännu en generation.

Avslutningsvis är det Linnamottagningens uppfattning är det familjeperspektiv, som under många år har dominerat inom socialtjänsten blir missriktat i fall av hedersrelaterat förtryck och våld. Vi menar att en överordnad strävan att hålla samman familjen, i dessa fall markant ökar riskerna för att de unga ska fara illa, eftersom det innebär att fokus i större utsträckning kommer att läggas på familjens förutsatta gynnsamma inflytande än på det hot den kan utgöra. Vi har sett många fall där socialtjänsten missbedömt det hot som föräldrarna utgjort mot unga som sökt hjälp och vi tror att en del av orsaken kan ha varit preferensen för att hålla samman familjen. Vi menar att man från socialtjänstens håll på allvar måste börja ställa sig frågan på vilka grunder man anser att familjen borde hållas ihop i ärenden där förhållandena i familjen blivit så svåra att den unga tvingats lämna hemmet.

De unga och familjerna tvingas hantera separationen, och kanske kan ha en relation på sikt

Under projekttiden har vi observerat att i vissa av de fall där den unga levt skild från familjen under en längre tid (flera år), har föräldrarna så småningom hittat egna strategier för att hantera situationen och rädda sin heder. Exempelvis kan föräldrarna ha sagt till släkt och landsmän att de har förskjutit den unga, eller att den unga inte längre bor hemma eftersom hon studerar på annan ort. Varefter familjen har lärt sig att hantera situationen har vi sett att deras desperation och behov av att agera gentemot den unga har minskat. (Vi vill dock poängtera att detta inte på något sätt betyder att föräldrarna har ändrat sitt grundläggande synsätt.)

Även för den unga som efter ett antal år kontaktar sin familj igen har situationen förändrats. Hon har vi det laget oftast hunnit bli myndig. Hon har förstått att hon kan överleva utan sina föräldrar och sin familj även om hon saknar dem, och hon har börjat bygga upp ett eget liv som hon kan återvända till. Under tiden i skydd har hon förhoppningsvis också fått tillfälle att bearbeta sina svåra upplevelser och hunnit skapa nya relationer. Sammantaget har hon därmed en helt annan utgångspunkt än den hon hade då hon precis lämnat familjen. En utgångspunkt som ger henne möjlighet att mer objektivt bedöma både sina föräldrar och sitt eget förhållande till dem .

Vi har sett att **i vissa av dessa fall** har det varit möjligt för de unga att upprätta någon typ av kontinuerlig kontakt med sina föräldrar. Föräldrarna har visserligen fortfarande inte accepterat den ungas val, men de har ändå valt att titta bort och låtsas om ingenting istället för att förfölja, hota och pressa den unga. Om föräldrarna har sagt till släkten att de har förskjutit sin dotter, har de kanske ändå kunnat ha telefonkontakt med henne i hemlighet. Om föräldrarna har sagt att den unga studerar på annan ort, kanske hon har kunnat komma hem och hälsa på och sedan resa igen utan att det orsakat alltför stora problem för föräldrarna. Eftersom den unga å sin sida har hunnit skaffa sig en bättre och mer realistisk uppfattning om de hedersrelaterade värderingar som styr och begränsar föräldrarnas tänkande och handlande, har hon kunnat ta ett större eget ansvar för situationen och bättre kunnat bedöma vilken typ av relation som varit möjlig och realistisk att ha med föräldrarna.

Linnamottagningen menar att en sådan utveckling som beskrivs ovan, där föräldrarna på sitt eget sätt har anpassat sig till att ungdomen har lämnat familjen, och ungdomen på sitt håll har fått bli vuxen och börja skapa ett självständigt liv utifrån vilket hon bättre kan hantera situationen, kanske är det bästa resultat som går att uppnå idag i fall av hedersrelaterat förtryck och våld. Som vi ser det är detta inte ett dåligt resultat med tanke på de starka krafter som är inblandade.

Den stora fördelen i dessa fall är som vi ser det, att ingen utomstående aktör har använt föräldrarnas behov av att ungdomen ska återvända hem, för att förmå dem att utlova förändring (en förändring som därmed blir mycket svår att lita på). Man har heller inte behövt kompromissa bort ungdomens fri- och rättigheter i samband med ett medlings- eller familjesarbete. Slutligen har man inte behövt riskera den ungas psykiska och fysiska hälsa, genom att initiera ett arbete i familjen innan den unga har hunnit återhämta sig.

Även här vill vi dock poängtera svårigheten med att göra en riktig bedömning av föräldrarnas inställning till och eventuella hot gentemot den unga. Vår uppfattning är att det av säkerhetsskäl alltid är helt nödvändigt att någon följer med den unga till mötet med föräldrarna och att fallet följs upp under lång tid. Detta gäller även i de fall där det gått lång tid sedan den unga lämnat familjen.

Ett sista fall

Vi vill avsluta boken med en fallbeskrivning, för att en sista gång påminna läsaren om vad som kan hända unga som hamnar i konflikt med sin familj angående hedersrelaterade normer. I det här fallet var Linnamottagningen inte inblandade i den process för familjearbete som påbörjades, varför vi inte har analyserat fallet utifrån någon egen insats. Vi känner dock flickan Hanna, och hon vände sig till oss för att få hjälp när hennes situation hade blivit desperat. Av skäl som beskrivs i fallet lyckades vi inte hjälpa Hanna och kanske kommer ingen att kunna hjälpa just henne, men vår förhoppning är att samhällets representanter, genom ökad kunskap och ökad uppmärksamhet på riskerna i hedersrelaterade sammanhang, i framtiden ska bli bättre på att förhindra att unga hamnar i sådana situationer som Hanna gjorde

Hanna, Afghanistan

Hanna, lite mer än 17 år, blev placerad i skyddat boende av socialtjänsten. Hanna hade vid flera tillfällen blivit hotad till livet av sin äldre bror, och brodern hade också utsatt henne för livshotande misshandel då han trodde att hon hade brutit mot familjens hedersrelaterade normer.

Bakgrund

Hannas familj kom från Afghanistan till Sverige år 2006. Familjen bestod av pappa, mamma och fem barn. Hanna var familjens äldsta dotter. I familjen levde man i enlighet med traditionella värderingar och stränga hedersrelaterade normer. De hedersrelaterade normerna säger att en flicka måste vara oskuld när hon gifter sig. Är hon inte oskuld drar hon skam över sin familj och familjen förlorar sin heder. För att undvika att familjens heder riskerades, blev Hanna strängt kontrollerad av familjens övriga medlemmar. Hon fick enbart gå

ut för att gå till skolan. Den övriga tiden såg familjen till att hon var hemma och utförde olika hushållssysslor. Hanna fick inte fick inte på några villkor umgås med pojkar. Hon fick inte heller träna eller vara med på simningen i skolan och hon fick inte på något sätt försöka göra sig vacker. Familjen läste alla hennes sms, kontrollerade hennes kontaktbok i mobilen och kontrollerade vilka telefonnummer som fanns på hennes telefonräkning. Hennes äldre bror uttalade allvarliga hot om vad som skulle hända om hon ringde några telefonnummer som han inte kände till.

Hanna försökte följa familjens regler och hålla sig undan kontakt med pojkar. Det gick bra tills en av hennes klasskamrater en dag blev påkommen med att ha fått ett mail från en kille. Eftersom också klasskamraten var förbjuden att ha kontakt med pojkar, ljög hon och sade till sina föräldrar att det var Hanna som lånat hennes mailkonto och att den som mailat var Hannas pojkvän. Klasskamratens pappa blev mycket upprörd och ringde genast hem till Hanna för att berätta för hennes föräldrar. När Hannas bror fick reda på vad som hänt sparkade han Hanna så allvarligt att familjen bedömde att man måste ta henne till sjukhuset om hon skulle överleva.

Hanna fick stanna kvar på sjukhuset, och eftersom hennes skador var så allvarliga kontaktade sjukhuspersonalen både polis och socialtjänst. Hannas föräldrar instruerade henne att säga att hennes skador kom sig av att hon hade blivit utsatt för överfall och rån. Varken vårdpersonal, polis eller socialtjänst ifrågasatte förklaringen. Ingen tänkte heller på att be föräldrarna lämna rummet när Hanna skulle berätta vad hon varit med om. När Hanna så småningom fick lämna sjukhuset hade familjen bestämt att hon skulle resa tillsammans med sin mamma och sina tre yngre systrar till Afghanistan, där de kom att stanna i tio månader. månader.

Snart efter återkomsten till Sverige fick Hanna veta att föräldrarna utan hennes vetskap, lovat bort henne till en äldre kusin som bodde i Afghanistan. En förlovningsfest hölls där Hanna inte deltog. Hanna uttryckte tydligt att hon inte ville gifta sig med kusinen, men hennes föräldrar brydde sig inte om hennes protester. Hannas bror fortsatte att kontrollera henne och han lät henne veta att han minsann kunde döda henne hur lätt som helst utan att hamna i fängelse.

Några månader senare gjorde Hannas skola en anmälan skola till både socialtjänst och polis, då man misstänkte att Hanna for illa i hemmet. Hanna hade berättat för sin skolkurator om sina hemförhållanden och det var skolkuratorn som hade slagit larm. Socialtjänsten gjorde ett omedelbart omhändertagande och Hanna placerades i skyddat boende. Hanna var mycket rädd för vad hennes bror skulle göra om han hittade henne. Hon menade att hennes död nu kanske var det enda som kunde rädda familjens heder. Hannas bror var smart

och Hanna menade att han skulle ta det lugnt och planera för att kunna hitta och döda henne på sikt, utan vittnen. Polisen gjorde en hot- och riskbedömning och kom fram till slutsatsen att det förelåg ett allvarligt menat dödshot gentemot Hanna, från hennes brors sida.

Hanna berättade själv: *”Om jag gör något som inte är bra, då måste jag försvinna… antingen gifter man sig med någon som familjen har valt eller så ska de döda den tjejen så att de får tillbaka ett bra rykte eller sådant där.”*

Efter en tid i det skyddade boendet började Hanna uttrycka att hon ville flytta till ett eget boende. Hon hade träffat en pojkvän och hon menade att hon skulle kunna umgås mer med honom om hon hade en lägenhet som var hennes egen. Hanna framförde sin önskan till socialtjänsten, som tyckte att det var en god idé i och med att hon vid det här laget var myndig.

(Av erfarenhet från andra fall vet Linnamottagningen att det ofta är ytterst olämpligt att placera unga som befinner sig i Hannas situation i egna lägenheter, om det inte finns en gedigen stödstruktur omkring dem. Detta eftersom det är mycket vanligt att de unga, om de blir lämnade åt sig själva, får svår ångest som de inte kan hantera. Traumasymptom som har börjat klinga av tenderar att återkomma och det är också vanligt att de unga blir djupt deprimerade och/eller får självmordstankar. I vissa fall återvänder ungdomarna till familjen som ett sätt att försöka få slut på sitt lidande. De unga är dock själva oftast omedvetna om hur de kommer att reagera på den ensamhet som ett eget boende innebär. Därför menar vi att det är viktigt att arbeta för att motivera dem att välja andra boendeformer tills man är säker på att deras situation stabiliserats.)

Socialtjänsten beslöt emellertid att Hanna skulle få flytta till en egen lägenhet, utan utökat stöd. Hanna flyttade till sitt nya boende och lämnades att hantera sin svåra situation i stort sett ensam. Det enda sociala stöd hon hade beviljats var en träff med kontaktperson en gång i veckan. Hanna plågades av ångest. Hon hade svårt att hantera ensamheten, hade svåra skuld- och skamkänslor och var mycket nedstämd. Efter en kort tid i det egna boendet försökte Hanna ta sitt liv, men misslyckades.

Efter självmordsförsöket beslöt sig Hanna för att istället försöka få ett slut på sitt lidande genom att vända tillbaka hem till familjen. Kanske skulle familjen ändå kunna förlåta henne om hon underkastade sig deras vilja.

Ett försök till familjearbete

I samband med att Hanna omhändertogs inledde socialtjänsten en utredning angående möjligheterna att arbeta med hennes familj. Syftet med familjearbetet skulle vara att försöka åstadkomma en förändring av föräldrarnas synsätt och inställning till de hedersrelaterade normerna. Utredningen påbörjades utifrån tanken att möjligheter till familjearbete borde utredas eftersom Hanna

var ung och därför hade svårt att vara utan sin familj. Hanna hade själv inte efterfrågat något familjearbete, eftersom hon var övertygad om att varken socialtjänsten eller någon annan aktör skulle kunna få hennes föräldrar att ändra sin uppfattning.

Som ett första steg i utredningen angående familjearbete uppmanades Hanna att fundera över och svara på en lång rad frågor som rörde förhållandena i hennes familj.

(Det är Linnamottagningens erfarenhet att frågor om familjen alltid riskerar att väcka svåra skuld- och skamkänslor hos den unga. Svårigheterna att uthärda och hantera skuld- och skamkänslorna ökar i sin tur avsevärt risken att den unga vänder tillbaka till familjen. Enligt vår uppfattning är det därför mycket viktigt att de unga har pålitligt stöd omkring sig när de ska handskas med frågor rörande familjen.)

Vi vet inte med säkerhet vad som hände med utredningen, men vi utgår ifrån att den visade att det inte fanns några förutsättningar för ett framgångsrikt arbete med Hannas familj. Åtminstone genomfördes aldrig något sådant arbete.

Vad hände sedan?

Snart efter att Hanna blivit ombedd att besvara frågorna angående familjen, gav hon upp och flyttade tillbaka till hem igen. Den här gången låstes hon in i hemmet och hennes föräldrar hindrade henne från att ha kontakt med omvärlden. Föräldrarna upplyste Hanna om att hela familjen inom kort skulle åka på en semesterresa till Paris. Från Paris fördes Hanna vidare till Afghanistan, där hon giftes bort med den kusin föräldrarna hade förlovat henne med. Hannas bror hade vid det laget dömts för grov misshandel av Hanna. Hela familjen hann dock lämna Sverige innan brodern hann gripas.

Efter att Hanna förts till Afghanistan lyckades hon vid ett par tillfällen kontakta personer som hon kände i Sverige. I sina meddelanden bönföll hon dessa människor att hjälpa henne. Hon skrev att hon hölls inlåst, att hon blev slagen, att hennes man våldtog henne varje natt och att det liv hon nu levde var värre än döden.

Hanna kunde dock inte säga med säkerhet var hon befann sig, och uppgiften att rädda henne komplicerades ytterligare av oordningen och de svåra förhållandena i Afghanistan. Till detta kom att svenska myndigheter uppvisade vad som närmast kan liknas vid total handlingsförlamning. Flera aktörer, däribland Linnamottagningen, gjorde emellertid stora ansträngningar för att på andra vägar försöka hjälpa Hanna ut ur Afghanistan. Innan man lyckats med att få reda på var hon befann sig slutade dock Hanna att svara på meddelanden. Ingen har nu hört av henne på över två år. Det sista meddelandet Hanna

skickade var: ”Jag kan inte prata men jag ville bara veta om du har gjort något. Eller har du glömt mig nu?”

Linnamottagningens uppfattning om situationen är att Hanna (som är svensk medborgare) idag lever under fångenskapsliknande förhållanden i Afghanistan. Om någon upptäckte att hon kontaktade omvärlden för att få hjälp att fly kan hon i värsta fall ha blivit dödad, i syfte att rentvå familjens heder.

Övriga viktiga kommentarer

Linnamottagningens uppfattning är att det mycket dåligt timade familjearbetet med största sannolikhet var en bidragande orsak till att Hanna återvände till sin familj - den familj som sedan låste in henne, förde henne utomlands och gifte bort henne. Enligt vår uppfattning hade Hanna ännu inte hunnit få någon känslomässig distans till familjen och hon hade inget psykologiskt/inre skydd som kunde hjälpa henne att stå emot de skuld- och skamkänslor som ofta får unga att återvända till de familjer där de far illa.

När Hanna insåg att de myndigheter som borde skydda henne istället övervägde att närma sig hennes familj, är det sannolikt att hennes hopp om att kunna komma undan familjen minskade avsevärt eller försvann helt. I det läget menar vi att det inte är förvånande att Hanna som redan var känslomässigt nedbruten, istället gav upp och vände tillbaka i hopp om att familjen skulle förlåta henne.

Linnamottagningens bedömning är att Hannas bror är både farlig och manipulativ. Detta utifrån det grova våld brodern utövat gentemot Hanna och vad Hanna har berättat om brodern för övrigt. Baserat på den information som fanns om Hannas familj (och som socialtjänsten också hade) fanns för övrigt ingenting som tydde på att Hannas föräldrar och övriga familj skulle kunna påverkas eller förmås att respektera Hannas mänskliga rättigheter. Linnamottagningen menar därför att det är anmärkningsvärt att socialtjänsten bedömde det som meningsfullt att börja utreda möjligheterna till familjearbete i Hannas ärende.

Att Hanna överhuvudtaget placerades i ett eget boende (egen lägenhet) tolkar Linnamottagningen som att socialtjänsten inte alls förstod hennes situation och utsatthet. Vi vill påminna om att Hanna var ung och hade blivit utsatt för mycket grovt våld. Hon hade också blivit bortförlovad mot sin vilja med en mycket äldre man. (Förlovningar är ekonomiska överenskommelser mellan familjer och kan i princip inte brytas, utan förbinder till giftermål. Giftermålet i sin tur innebär att kvinnan är fast vid sin man för livet, utom i särskilda undantagsfall.) Linnamottagningens uppfattning är att Hanna skulle ha behövt pålitligt stöd under lång tid för att kunna återhämta sig efter sina upplevelser och för att på ett konstruktivt sätt kunna bearbeta separationen från familjen.

När den hjälpen uteblev, samtidigt som socialtjänsten signalerade att man istället övervägde att närma sig familjen, menar vi att det är naturligt att Hanna inte ensam orkade fortsätta hävda sin önskan om ett liv som var fritt från förtryck och våld.

Vi kan identifiera framförallt två saker som kan ha gjort det svårt för socialtjänsten att bedöma Hannas fall. Den första är att Hanna under den tid hon var placerad tog tillbaka delar av den historia hon först hade berättat. Vi vet numera att det är vanligt att unga som utsatts för hedersrelaterat våld, efter en tid tar tillbaka delar av sin historia. Vanliga orsaker är att de unga vill skydda sin familj från ytterligare skada (exempelvis i form av fängelsestraff, som slår hårt mot hela familjen) och att de försöker minska familjens vrede gentemot dem själva genom att påstå att de inte talat sanning tidigare. Den andra är att Hannas föräldrar var mycket vältaliga och övertygande.

Vi kan utan problem tänka oss in i socialtjänstens svårigheter med att bedöma fall där ord står mot ord. Det vi ändå menar att socialtjänsten borde ha gjort är att fråga sig vilka risker man tog när man lät sig påverkas att tro att situationen inte var kritisk. Vår erfarenhet säger att man regelmässigt bör behandla de fall där unga lämnar sin familj på grund av hedersrelaterat förtryck och våld som högriskfall. Detta då en bagatellisering av riskerna kan innebära att den unga dödas eller förs utomlands, som i Hannas fall. Som vi ser det är en felbedömning åt andra hållet betydligt mindre kritisk, då den har alla möjligheter att rättas till på sikt. Det värsta som då kan hända är att föräldrar och barn skiljs åt för en tid och att den unga när hon blir myndig själv kan ta ställning till vilken relation hon vill ha till sina föräldrar och till sin övriga familj.

Vi menar också att det i det här fallet var anmärkningsvärt att socialtjänsten valde att bortse från de varningssignaler som fanns angående vad som skulle kunna hända om Hanna inte fick ett omfattande stöd.

Referenser

Björlo, N. (2010) *"Bruk av dialog som forebyggende metode i politiet der aere er motiv for handlingen" – en metode for å hindre alvorlige krenkelser av grunnleggende menneskerettigheter* Projektuppsats.

Bentovim, A. (2004). Working with Abusing Families, *Journal of Family Psychotherapy,* 15:1-2, 119-135.

Berg, I. (2003). *Familjebehandling. Lösningsfokuserat arbete med utsatta familjer.* Stockholm: Bokförlaget Mareld.

Bowlby, J (1988). A secure base, parent –child attachment and healthy human development. E-bok: First published in London: Routledge.

Carlberg, G (1994). *Dynamisk utvecklingspsykologi.* Stockholm: Natur & Kultur.

Cullberg, M (2010). *Från skam till självrespekt.* E-bok: Natur och kultur.

Herman, J (1992). *Trauma och tillfrisknande.* Göteborgs psykoterapi institut.

Holmberg, C. Enander, V (2004). *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser.* Göteborg: Kabusa böcker.

Hårtveit, H. & Jensen, P. (2005). *Familjen plus en. En resa genom familjeterapins praktik och idéer.* Stockholm: Bokförlaget Mareld.

Järvå, H (red.) (2009). *Sektsjuka, Bakgrund, uppbrott, behandling.* Lund: Studentlitteratur AB.

Larsson, L. (2008). *Skapa möten och kontakt genom medling. Att agera tredje part med hjälp av Nonviolent Communication.* Friare Liv Konsult.

Lundsbye, M. Sandell, G. Währborg, P. Fälth, T. & Holmberg, B. (2010) *Familjeterapins grunder – ett interaktionistiskt perspektiv, baserat på system-, process- och kommunikationsteori* Stockholm: Natur och Kultur

Lurie, L (2009) *Stress och trauma, en undersökning av förekomsten av PTSD hos personer utsatta för hedersrelaterat våld.* Länsstyrelsen i Västra Götalands län, integrations- och jämställdhetsenheten Rapportnr: 2009:20

Länsstyrelsen Uppsala (2008). *När man krockar, ett handläggningsstöd för socialtjänsten kring seder och bruk.* Länsstyrelsen i Uppsala län och Uppsala kommun.

Länsstyrelserapport (2009:20) *Stress och trauma, en undersökning av förekomsten av PTSD hos personer utsatta för hedersrelaterat våld.* Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Rapport: 2009:20.

Länsstyrelserapport (2009:39). *Fem steg, ett bidrag till socialtjänstens arbete där barn utsatts för sådant hedersrelaterat våld att de måste skyddas.* Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Rapport:2009:39.

Länsstyrelserapport (2011:14). *Våga göra skillnad, en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som*

riskerar att bli eller har blivit gifta mot sin vilja. Länsstyrelsen i Östergötland. Rapport 2011:14.

Mattsson, T. (2011) *Våldets komplexitet och gamla paradigm. Om utmaningar och svårigheter i arbetet med våld i nära relationer.* Lund: Meddelanden från Socialhögskolan 2011:5. Utvärdering

Mudaly, N & Goddard, C. (2006) Truth is Longer Than a Lie: Children›s Experiences of Abuse and Professional Interventions.

Nielsen, F (2011). *Tvaerkulturel konfliktmegling.* Köpenhamn: Hans Reitzels förlag.

Perris, C & Perris, H. (1998). *Personlighetsstörningar, uppkomst och behandling i ett utvecklingspsykopatologiskt perspektiv.* Stockholm: Natur och Kultur.

Persson, K. (2007). *Relation och trauma – en bruksbok om mötet mellan hjälpare och offer för våld och övergrepp i nära relationer.* Krilon förlag

Rosenberg, M. (2009). *Vi kan reda ut det. Hantera konflikter på fredliga och kraftfulla sätt.* Friare Liv Konsult

Schlytter, A. och Linell, H (2008). *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext En studie av omhändertagna flickor,* FoU Nordväst, Forskningsrapport 2008:2

Schlytter, A. Högdin, S. Ghadimi, M, Sjöberg-Backlund, Å. & Rexvid, D (2009) *En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär.* Stockholms stad

Socialstyrelsen (2007). *Frihet och familj- en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld.* Artikelnr. 2007-112-3, Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2010). *Behandling av män som utövar våld i nära relationer – en utvärdering.* Artikelnr. 2010-6-34, Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2011). *Personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt barn och unga som blir gifta mot sin vilja. Analys av behov inom socialtjänst och sjukvård.* Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2013) Frågor och svar angående evidensbaserad praktik. Socialstyrelsens hemsida http://www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/evidensbaseradpraktik#anchor_6

Stockholms stad (2010). *Familjeliv utan (heders-)våld, en modell för att bedöma förutsättningar för familjearbete.* Stockholms stad.

United Kingdom: Home Office (2009) *Multi-Agency Practice Guidelines: Handling Cases of Forced Marriage,* available at: http://www.unhcr.org/refworld/docid/4a55dfea2.html

Wikan, U. (2003). *En fråga om heder.* Stockholm: Ordfront

Bilaga 1

Bilagan innehåller en översiktlig redogörelse för viktiga punkter i ett antal nordiska metoder för familjearbete/dialog/medling i hedersrelaterade ärenden

Farwha Nielsen, Danmark ”Tvärkulturell konfliktmedling/ Tvaerkulturel konfliktmegling”, 2011

Vilka ungdomar och familjer vänder man sig till
Den danska konfliktrådgivaren och -medlaren Farwha Nielsen, vänder sig till etniska minoritetsfamiljer, där det uppstått en konflikt, och den unga på grund av konflikten står i begrepp att, eller redan har lämnat familjen. Nielsen gör ingen uppdelning utifrån om de unga är över eller under 18 år.

Syfte och mål med arbetet
Nielsens utgångspunkt är att det tillvägagångssätt som tidigare tillämpats i Danmark, där utsatta unga har skilts från sina familjer, inte fungerar eftersom de unga ofta saknar förutsättningar för att bygga upp ett självständigt liv skilt från familjen. Då de unga följaktligen ofta går tillbaka hem, är det viktigt att hjälpa dem att lösa konflikten med familjen, så att de inte får ännu sämre villkor i hemmet vid återvändandet. Nielsen menar att om man vill förändra de ungas villkor är det viktigt att arbeta direkt inne i familjerna, eftersom det i slutänden är de unga och föräldrarna som äger lösningarna till sina problem.

Det konkreta målet med medlingen är att lösa den föreliggande konflikten och genom kompromisser, och få till stånd ett kontrakt mellan föräldrarna och den unga, där de förbinder sig att följa de avtalspunkter man kommit överens om under medlingsprocessen. Även om kompromisser är nödvändiga för att lösa konflikten skriver Nielsen att våld mot den unga aldrig får accepteras.

Förutsättningar
Ingen uttrycklig gränsdragning görs utifrån om den unga har varit utsatt för våld eller övergrepp. Nielsen skriver emellertid att i vissa fall är familjen så farlig att det enda man kan göra är att arbeta för att försöka påverka familjen att upphöra med sina hot mot den unga. I andra fall kan den unga vara så negativt påverkad av vad hon utsatts för att hon måste genomgå terapi innan det kan bli aktuellt att lösa konflikten med föräldrarna.

För att medlingsprocessen ska kunna påbörjas ska den unga vara i säkerhet och familjen ska veta om att hon är i säkerhet. En säkerhetsplan ska finnas framtagen om den unga är skild från familjen. Om den unga bor kvar i familjen

ska det finnas ett så kallat säkerhetsnät, där man kommit överens om hur man ska agera om riskfyllda situationer uppstår.

Vem genomför förändringsarbetet
Arbetet är tänkt att bedrivas av ett så kallat tvärsektoriellt team, bestående av medlaren själv, den socialsekreterare som ansvarar för ärendet, polis, personal från kvinnojour/skyddatboende samt vid behov advokat. Medlaren är närvarande vid samtliga möten och övriga deltar efter behov. Nielsen betonar att ansvaret för att det genomförs konfliktmedling i etniska minoritetsfamiljer, bör ligga hos kommunen.

Vid vilken tidpunkt startar arbetet
Nielsen menar att konfliktmedlingen bör starta så tidigt som möjligt för att förhindra att konflikten eskalerar, utom, som nämnts ovan, i fall där den unga utsatts för mycket våld och behöver gå i terapi innan man kan börja arbeta för att lösa konflikten med föräldrarna. Ingen vägledning ges för bedömning av om ett fall tillhör den tidigare eller den senare gruppen.

Metodens huvudsakliga innehåll
Medlingsprocessen delas upp i tre huvudfaser: henvendelsefasen, dialogfasen och avslutningsfasen.

1. Nielsen inleder konfliktmedlingsprocessen i henvendelsefasen med att hålla ett samtal på två till tre timmar med den utsatta unga. Genom samtalet får hon tillräcklig kunskap för att kunna bedöma den ungas tillstånd, hennes familj och familjebakgrund. Här används ett antal standardfrågor för insamling av baskunskap, som anpassas efter omständigheterna i det speciella fallet. Information samlas in angående ett flertal aspekter rörande:

- konflikten och familjen
- den ungas uppväxt
- den ungas känslor och behov
- den ungas önskningar och tankar i förhållande till framtiden

Den unga ska sedan, om möjligt placeras i säkerhet skild från familjen.

Ett tvärsektoriellt team sammankallas för arbetet, och ett strategimöte hålls.

2. I dialogfasen genomförs samtal och förhandlingar med den unga och familjen. I denna fas diskuteras enskilda kontraktspunkter och lösningsförslag grundligt med parterna.

3. I avslutningsfasen skrivs ett kontrakt mellan familjen och den unga, som innehåller alla de viktiga punkter man kommit överens om. En uppföljningsplan skall tas fram.

Uppföljning
Nielsen skriver att det är viktigt att ansvarig socialsekreterare följer upp arbetet, eftersom den ungas säkerhet annars kan komma att äventyras. Nielsen gör inga rekommendationer angående hur ofta eller hur länge ett ärende bör följas upp.

Polisen i Drammen, Nina Karstensen Björlo, projektuppsats: "Bruk av dialog som forebyggende metode i politiet der aere er motiv for handlingen" – en metode for å hindre alvorlige krenkelser av grunnleggende menneskerettigheter (2010)

Vilka ungdomar och föräldrar vänder man sig till
Metoden är tänkt att användas i samband med polisens förebyggande arbete i fall där den unga är över 18 år, och man misstänker att hennes familj kan komma att utsätta henne för ett brott som är hedersrelaterat, såsom tvångsäktenskap eller hedersmord. Fall där den unga är under 18 år, blir mer komplexa eftersom fler myndigheter är inblandade, och inga sådana fall tas upp i rapporten. Dock finns enligt Björlo ingenting som hindrar att polisen använder sig av samma metod i ärenden som rör unga under 18 år.

Syfte och mål med arbetet
Björlos utgångspunkt är att det är mycket svårt för en ung människa som brutit med sin familj att skapa ett fungerande liv skilt från familjen, och att ett liv på flykt från familjen innebär en tillvaro som liknar ett fängelse. I fall där man misstänker att brott mot en ung människa kan komma att begås, såsom tvångsäktenskap eller hedersmord, ska polisen därför försöka få till stånd en dialog med föräldrarna/förövarna, för att om möjligt förhindra brott, och samtidigt undersöka möjligheterna till uppgörelse eller försoning.

Björlo skriver att det viktigaste är att bryta det traditionella tänkesättet hos familjerna, få dem att se framåt och få förståelse för de grundläggande mänskliga rättigheterna och de demokratiska principerna. Med traditionellt tänkesätt menar hon den förväntan som enskilda familjer har på att deras barn ska handla utifrån familjens och släktens behov, istället för utifrån sina personliga, individuella behov.

Det konkreta målet med arbetet är att ett sk familjekontrakt ska upprättas, där den unga och föräldrarna förbinder sig att följa de avtalspunkter man kommit överens om under dialogprocessen. Inga kompromisser godkänns som innebär att den unga måste ge avkall på sina mänskliga rättigheter.

Förutsättningar
Följande förutsättningar ska vara uppfyllda innan polisen skapar en arena för dialog:

- den utsatta vill inte anmäla förövaren
- den utsatta har en önskan om att komma i dialog
- fallet är av sådan karaktär att inga grova kränkningar har skett
- ingen av parterna är psykiskt sjuk
- ingen av parterna är drogberoende
- förövaren ska inte vara tidigare straffad på grund av liknande förhållanden
- förövaren har en önskan om att komma i dialog

Förutsatt att alla ovanstående förhållanden är uppfyllda, måste den utsatta också ha lämnat familjen och befinna sig på skyddad adress. Eftersom utsatta som lämnat familjen ofta mår mycket dåligt, måste det redan från början finnas ett uppföljningsteam som kan bedöma om den ungas tillstånd är tillräckligt stabilt för att man ska kunna påbörja en dialog med föräldrarna.

En hot- och riskanalys ska göras i samband med att den unga lämnar familjen, och kontinuerliga bedömningar ska göras angående den ungas säkerhet.

Vem genomför förändringsarbetet
Dialogarbetet är tänkt att genomföras av poliser med kulturkompetens och gedigen kunskap om mänskliga rättigheter. Björlo skriver att eventuellt också det norska Konfliktrådet skulle kunna genomföra sådant dialogarbete som beskrivs förutsatt att de fick adekvat utbildning.

Vid vilken tidpunkt startar arbetet
Arbetet startar så fort den ungas tillstånd är tillräckligt stabilt för att man ska kunna påbörja en dialog med föräldrarna, förutsatt att samtliga ovanstående förutsättningar är uppfyllda.

Metodens huvudsakliga innehåll
Konflikten kartläggs, liksom vad den unga har varit utsatt för i familjen. Dessutom kartläggs vad föräldrarna kan tänkas komma att göra mot den unga, och deras vilja till samarbete.

Därefter följer:
1. Samtal med parterna var för sig, där de får beskriva sin syn på saken
2. Ev. gemensamma samtal.

3. Upprättande av ett sk familjekontrakt. Parterna ska själva komma överens om vad som ska stå i kontraktet.

Uppföljning
I rapporten sägs att de överenskommelser som gjorts under dialogprocessen skall följas upp av polisen. Även det norska Konfliktrådet sägs vara en instans som kan ansvara för uppföljning av ärendet, om den inblandade familjen accepterar detta. Dock sägs ingenting om hur ofta eller hur länge ett fall behöver följas upp.

Gryning Vård och boende AB. ”Fem steg. Ett bidrag till socialtjänstens arbete med familjer där barn utsatts för sådant hedersrelaterat våld att de måste skyddas”. Länsstyrelsen västra götalands län, rapport 2009:39

Vilka ungdomar och familjer vänder man sig till
Metoden riktar sig till familjerna till unga under och över 18 år, som av socialtjänsten placerats i skyddat boende, och som utsatts för olika förtryckande handlingar och brott, t ex hot, oacceptabla frihetsinskränkningar, psykisk misshandel, försök till tvångsäktenskap eller fysiskt våld.

Syfte och mål med arbetet
- undanröja hoten mot den ungas liv, frihet och mänskliga rättigheter
- Etablera nya kontakter mellan den som skyddas och dennes familj, och i enskilda fall kan en återförening ske med respekt för den ungas rättigheter

Man skriver att ”vad gäller unga under 18 år är socialtjänsten skyldig att försöka påverka familjen, undanröja hoten och söka möjligheter till återförening med respekt för den ungas rättigheter ”. Metoden är tänkt som en hjälp för socialtjänsten vad gäller att uppfylla denna skyldighet.

Förutsättningar
Den unga ska vara säkert placerad i skyddat boende, och ha varit placerad en tid. Det ska finnas en aktuell risk- och skyddsanalys.

Arbetet tar alltid sin grund i den utsattas önskemål och rättigheter. En bedömning av om förändringsarbete i familjen är lämpligt görs utifrån den ungas:

1. grad av utsatthet
2. fysiska status
3. psykiska status
4. sociala kompetens, resurser och förmåga

5. kärlek och relationer
6. kulturella orientering, framtidssyn
7. vilja att medverka vid påverkan av familj och
8. kraft att medverka vid påverkan av familj.

Till detta kommer en bedömning av familjemedlemmarna, och vars och ens betydelse i familjen och för den utsattas situation. Dessutom bedöms möjligheten att påverka familjen utifrån samtal med berörda familjemedlemmar. En familjeanalys görs, som syftar till att klargöra vilken roll respektive familjemedlem har vad gäller att stödja den utsatta eller förövare/pådrivare (s. 45)

Baserat på ovanstående görs en bedömning av om ett arbete med familjen:

1. kan starta genast
2. bör förberedas och startas efter uppnående av vissa förutsättningar
3. inte bör starta i nuläget men inte kan uteslutas framöver eller
4. inte ska startas och kan uteslutas under överskådlig tid

Vem genomför förändringsarbetet
Förändringsarbetet genomförs i de flesta fall av personal från Grynig VoB, på uppdrag av socialtjänsten. Gryning VoB åtar sig också att utbilda socialtjänstens personal, så att dessa själva kan genomföra förändringsarbete, under handledning av Grynings personal.

Vid vilken tidpunkt startar arbetet

Metodens huvudsakliga innehåll
Förändringsarbetet kan påbörjas i form av enskilda samtalskontakter med föräldrarna. Samtal, dialog och förändringsarbete kan också genomföras med andra närstående, t ex syskon. Insatserna kan ske i familjens hemmiljö eller på annan plats. Insatserna består av arbete för att påverka attityder, värderingar och förhållningssätt och övrig hjälp, vård, stöd och behandling.

Arbetet ska bedrivas under en längre tid, med minst tio träffar (s. 56).

Ett förändringsarbete kan ske bl. a inom följande områden:

- Familjestrukturens dynamik gränser/stöd och kommunikation
- Att vara tonårsförälder/förälder
- Barns större ansvar i takt med stigande ålder
- Svenska lagar, jämlikhet och jämställdhet

- Mänskliga rättigheter
- Föräldrars rättigheter och skyldigheter
- Barns rättigheter
- Skillnader mellan ursprungsland och Sverige
- Att växa upp i två eller flera kulturer och ta vara på vad som är bra i dessa
- Normer, värderingar och traditioner samt dess påverkan på familjen
- Kulturens och religionens roll för familjen
- Tillåtet och inte tillåtet – gränser
- Vad som är viktigt för föräldrar att bevara och behålla
- Heder och skam, samt om/hur detta påverkar familjen
- Migrationsprocessen och dess påverkan på föräldrar och barn
- Orientering mot det som familjen respektive den utsatta ser som det svenska respektive ursprungskulturen
- Konkret arbete kring gränser, kontroll, stöd, stimulans och kommunikation
- Hantering av aggressioner och frustrationer utan våld
- Makt och kontroll
- Individens rättigheter och synen på individen kontra kollektivet
- Grupptryck, skvaller och hur det påverkar den utsatta, föräldrar och övrig familj
- Respekt för varandra som individer
- Skolsituationen
- Deltagande i skola, sysselsättning och bruten isolering, integration (s. 57)
- Inledningsvis bör påverkansarbetet ske med föräldrar enskilt. Vid första samtalet är det viktigt att främst lyssna och låta föräldrarna berätta om sin upplevelse av situationen. Därefter bör mer strukturerade samtal och dialog föras inom de olika områdena. Information, kommunikation och dialog syftar till delaktighet och är viktiga aspekter i ett förändringsarbete. På sikt kan det därför bli aktuellt med gemensamma samtal för föräldrar och barn. (s. 57)

Uppföljning
Man betonar vikten av tät, noggrann uppföljning så länge arbetet i familjen pågår. Efter avslutad insats står det dock endast att det är ”… bra om socialtjänsten kan följa upp arbetet… ” även efter slutfört arbete (s. 62).

Kruton stöd- och rådgivningscenter och skyddat boende: ”Familjeliv utan (heders-)våld, En modell för att bedöma förutsättningar för familjearbete”. Stockholms stad

Vilka ungdomar och familjer vänder man sig till
Ingen tydlig avgränsning av målgruppen görs. Man vänder sig till familjer där det förekommit hedersrelaterat våld mot en ung kvinn Modellen sägs främst vara avsedd att användas inom Kruton, vars målgrupp är flickor/unga kvinnor i åldern 16-25 år som placeras i Krutons skyddsboende efter förfrågan från socialtjänsten.

Syfte och mål med arbetet
Det överordnade syftet med arbetet är att den unga ska kunna leva ett liv som är fritt från våld. Modellen syftar till att bedöma en familjs förändringsbenägenhet.

Konkreta syften med arbetet är att:

1. Definiera möjligheter till förändring och långsiktiga lösningar för varje individ
2. Förstärka skyddet och eliminera risken för den som varit utsatt för våld
3. Öka den utsattas kontroll över sin situation

Förutsättningar

1. Den unga ska vara skyddsplacerad eller leva i säkerhet på annat sätt
2. En risk och skyddsbedömning ska vara gjord
3. Den unga ska ha kommit en bit ”ur” våldet, hon ska inte befinna sig i en krissituation och hon ska tydligt uttrycka att hon vill delta
4. Kontinuerliga bedömningar ska göras av om arbetet kan fortsätta eller inte
5. Den utsatta får inte bli ansvarig för att förändra sin familj; familjemedlemmar deltar parallellt men var för sig; om förutsättningar för förändring i familjen saknas kan man arbeta enskilt med den utsatta för att bearbeta situationen.

Vidare sägs att om vålds- och kontrollsituationen bedöms som för allvarlig, farlig och innebär en risk för den utsatta, finns inte förutsättningar för att inleda familjearbete. Den utsatta ska då istället erbjudas hjälp att bearbeta separationen från familjen.

En sådan allvarlig och farlig situation karakteriseras av en eller flera av följande punkter:

- Våldet är systematiskt, ingår i ett mönster av kontroll och hot, och har pågått under lång tid

- Förövaren/-na finns nära den utsatta i hennes vardag, och hon är beroende av honom/dem känslomässigt
- Andra i närheten, som den utsatta känner ett känslomässigt och socialt ansvar för, är också utsatta för våld och kontroll
- Den utsatta mår dåligt, fysiskt eller psykiskt, och/eller har självmordstankar
- Den utsatta anklagar sig själv för att, helt eller delvis, ha orsakat våldet, exempelvis genom att ha smutsat familjens heder
- Våldet innefattar dödshot och sexuellt våld

Omvänt beskrivs en mindre allvarlig situation, med möjlighet till förändring på följande sätt:

- Våldet ingår inte i en livssituation präglad av stark kontroll, utan är en enstaka händelse
- Våldet utövas av någon som befinner sig i utkanten av den utsattas vardag, och de som finns nära henne/honom ger stöd
- Andra i närheten är inte utsatta för våld
- Den utsattas hälsosituation är bra
- Den utsatta lägger skulden på förövaren och inte på sig själv

Vem genomför förändringsarbetet
Förändringsarbetet genomförs i de flesta fall av personal från Kruton, på uppdrag av socialtjänsten. Kruton åtar sig också att utbilda socialtjänstens personal, så att dessa själva kan genomföra förändringsarbete, under handledning av Krutons personal.

Vid vilken tidpunkt startar arbetet
Nedanstående villkor ska vara uppfyllda för att arbetet ska kunna startas:

1. Den unga ska vara skyddsplacerad eller leva i säkerhet på annat sätt
2. En risk och skyddsbedömning ska vara gjord
3. Den unga ska ha kommit en bit ”ur” våldet, hon ska inte befinna sig i en krissituation och hon ska tydligt uttrycka att hon vill delta.

Metodens huvudsakliga innehåll
1. En förhandsbedömning görs angående huruvida familjearbete är möjligt
2. Ytterligare en förhandsbedömning görs angående vilka familjemedlemmar som ska delta.
3. Sex temamöten hålls med den unga kvinnan, föräldrarna och syskon var för sig. Rubrikerna för mötena är 1. introduktionsmöte 2. relationer i

familjen 3. våldets mekanismer 4.konkreta relationer och konkret våld 5. vägar till förändring och 6. Avslutningsmöte
4. En efterhandsbedömning görs angående huruvida arbetet med familjen bör avslutas eller fortsätta
5. Om familjearbetet fortsätter genomförs ett familjemöte där den utsatta träffar familjen
6. En andra efterhandsbedömning görs angående huruvida arbetet med familjen ska avslutas eller fortsätta.

Om arbetet fortsätter upprepas de olika temamötena.

Uppföljning
Efter att ha genomfört sex samtal med den unga och de deltagande familjemedlemmarna var för sig, bedömer man om det är lämpligt att fortsätta med familjearbete eller någon annan typ av insats. Ingenting sägs angående uppföljning för övrigt.

Resursteamet Famnen: ”När man krockar, ett handläggningsstöd för socialtjänsten om hedersrelaterat våld och generationskonflikter kring traditioner, seder och bruk”, Länsstyrelsen Uppsala, 2006-2007.

Vilka ungdomar och föräldrar vänder man sig till
Denna metod för familjearbete/dialog sägs fungera lika bra ”… oavsett om det gäller en situation då den unge är i ett akut pressat läge med eventuell skyddsplacering och omhändertagande (under 18 år, vår anm.), eller när myndiga ungdomar inte vill anmäla sin familj, men önskar att socialtjänsten ska hjälpa dem att komma i dialog med familjen.” (s.120.)

Syfte och mål med arbetet
Författarnas utgångspunkt är att de flesta ungdomar som varit placerade under den tid socialtjänsten har utrett deras ärende, kommer att söka sig tillbaka till sina familjer igen. Orsak till detta sägs vara att ungdomarna är präglade av sin traditionella uppväxt, att de saknar familjens kärlek och stöd och att de har svårt att klara sig på egen hand eftersom de är ovana att fatta egna beslut.

Målet med arbetet är därför att komma i kontakt med familjen, så att ungdomarna inte återvänder till samma villkor i familjen, som de velat lämna. Ambitionen är att ”… ge råd och stöd till alla involverade tills de hittar en lösning som alla parter, inklusive den unge, kan vara överens om.” (s.117).

Man vill även hjälpa familjen att skaffa sig argument som de kan använda ”… gentemot släkten och gruppen som stöd för den unges strävan efter förändring.” (s.118)

Slutligen förespråkar man att socialtjänsten fortsätter att hålla kontakt med familjen även när det akuta skedet är över, för att tydliggöra att samhället inte tolererar förtryck.

Förutsättningar
Dialog startas med alla som är involverade i konflikten, förutsatt att den unge samtycker till samtalen.

I följande fall skriver man att det inte är lämpligt att försöka uppnå kompromisser eller starta förändringsprocesser i familjen:

1. När den unge är över 18 och inte vill
2. När socialtjänsten bedömer att det finns säkerhetsrisker
3. När den unge har lämnat familjen och det inte finns inte finns anledning att tro att det går, eller är önskvärt, att få ihop familjen
4. Om den unge är homo- eller bisexuell eller transperson

Om en ungdom som är över 18 inte vill ha kontakt med familjen, skriver man att det är viktigt att motivera dem till kontakt med familjen ur säkerhetssynpunkt. Om ungdomen ändå inte vill ha kontakt med familjen, skriver man att man bör diskutera med den unge hur man ska gå tillväga för att inte försoningsmöjligheter ska blockeras för all framtid, t ex vilken alternativ vigselceremoni som familjen skulle kunna acceptera, förutom den legala.

Vem genomför förändringsarbetet
Tanken är att socialtjänsten själva ska kunna använda Famnens metod för familjearbete, eller om så önskas ta hjälp av Famnens personal.

Vid vilken tidpunkt startar arbetet
Ingen särskild tidpunkt anges, men metoden sägs, som nämnts ovan, fungera både i akut pressade lägen med omhändertagande och skyddsplacering, och när ungdomar önskar socialtjänstens hjälp att komma i dialog med sina föräldrar.

Metodens huvudsakliga innehåll
1. Dialogen sker i parallella samtal med den unge och med övriga viktiga personer i familjen (samtal med syskon förespråkas)
2. När förutsättningar för dialog har skapats och en genuin dialog har kommit till stånd är det dags för nästa nivå, där den unge konfronterar sin familj med hur han eller hon har känt sig. Den unge kan då formulera sin vilja, till exempel: ”jag vill själv välja min livspartner”.
3. På den sista nivån blir den unge förhandlingspartner till sina föräldrar

eller någon viktig person från släkten.

4. Förhoppningsvis kan parterna så småningom uppnå överenskommelser som är acceptabla för alla inblandade.

Uppföljning

Uppföljning efter genomfört familjearbete förespråkas, dock sägs ingenting om hur ofta eller hur länge uppföljning bör ske.

Bilaga 2.

Förberedande samtal, ungdom

Datum: **Ärendenummer:**

Hur är läget nu? Ungdomens situation och dennes relation till familjen i dagsläget?

Hur kommer det sig att ungdomen vill ha familjearbete?

Finns det någon uppfattning om att förändringar kan ha skett?

Finns det några kontakter med familjen i dagsläget? Hur ser de ut?

Vilken förändring vill ungdomen åstadkomma med familjearbetet?

Vilka förhoppningar har ungdomen?

Vilka farhågor har ungdomen?

Är det någonting som ungdomen tror/tycker att man borde tänka på i arbetet med familjen?

Hur många förberedande samtal hölls?

Vad resulterade de i?

Bilaga 3.

Förberedande samtal, familj

Kan dokumenteras muntligt och då spelas in eller skriftligen.

Datum: **Ärendenummer:**

Familjens uppfattning om situationen.

Hur ser kontakten med ungdomen ut?

Hur är familjens inställning till ungdomen och situationen?

Hur togs kontakt med familjen?

Familjens inställning till samtalet?

Hur gick samtalet? Familjens inställning efter samtalet?

Behandlarens bild av familjens synsätt, situation och värderingar.

Hur gå vidare?

Bilaga 4.

Modell för bedömning av individuell sårbarhet (ur Perris &Perris bok Personlighetsstörningar, 1998, s.131)

Figur:

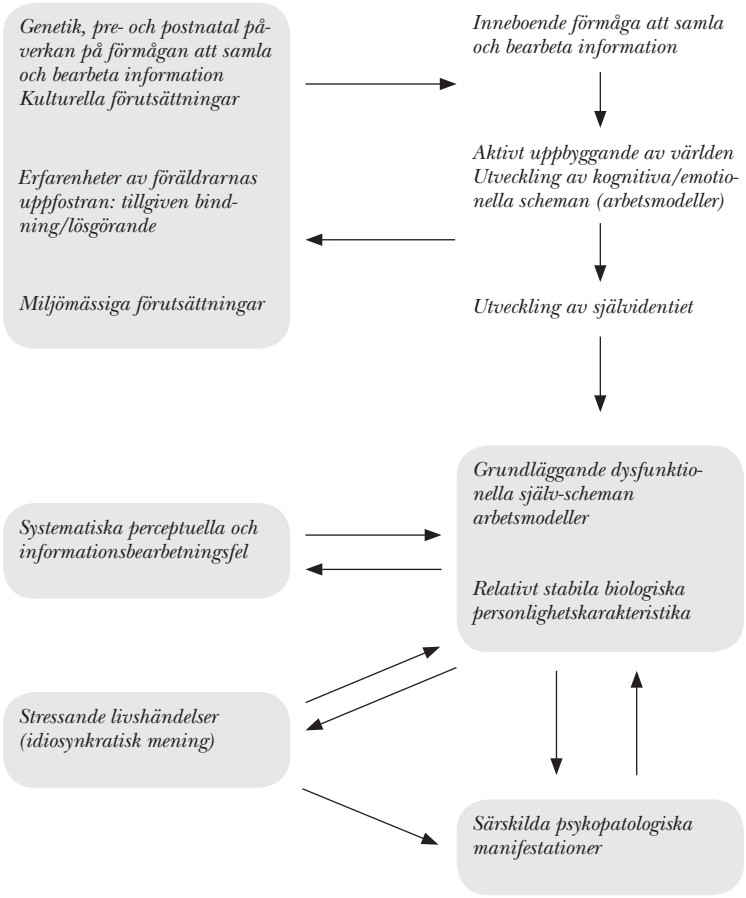

Bilaga 5.

A case study: Amanda's story (originaltext ur Mudaly & Goddard, The truth is longer than a lie, 2006).

Some years ago, the primary author worked with a teenage girl (see Mudaly and Goddard, 2001a). Amanda, a pseudonym chosen by this 13-year-old young person, disclosed sexual abuse by her stepfather. After her disclosure, and subsequent child protection intervention, the stepfather agreed to move out of the home. In the initial months of counselling Amanda repeatedly expressed her wish for her stepfather to return home. But she also did not retract her disclosure and admitted she felt unsafe in his presence during the supervised contact. Understanding what she meant and how best to represent her needs required much professional reflection. It required having to find the balance between giving her an opportunity to be heard and the worker's duty to protect her against further harm (Littlechild, 2000). The impact of abuse does not only begin after disclosure. The process of victimization (Berliner and Conte, 1990) and the process of offending (see Finkelhor, 1984; Ryan and Lane, 1991; Salter, 1988) begins long before the abuse occurs. Desensitization and 'progressive approximation' to cognitive, emotional and physical acceptance of sexual abuse is a 'gradual sexualisation process' which may take many years of specific grooming of a victim by an offender (Berliner and Conte, 1990, p.18). The victim may develop defences to accommodate and survive this process, and these may be incorporated into the child's personality (MacFarlane et al., 1990; Summit, 1983). This may be a reason why children like Amanda may make contradictory statements: 'Unravelling the web of intra-familial abuse…and understanding the aspects of sexual victimisation which keep children locked in that silent world' requires careful listening and knowledge (MacFarlane et al., 1990 p.155). In therapy with Amanda, the primary author conveyed to her that what she was hearing her say was that she had been sexually abused by her stepfather; she did not feel safe with him; she felt guilty about the family break-up; and she appeared to want her family to become 'normal' again. Amanda was informed that, based on this assessment, the primary author's recommendation to child protection authorities was that her stepfather not return to the family home. It is not possible to enter into a detailed discussion here about the interventions with Amanda's mother, and the stepfather's counsellor, or the involvement of other professionals here (see Mudaly and Goddard, 2001a). Ultimately, however, Amanda's mother supported her daughter taking the primary author's assessment into consideration, and decided against her husband's returning home. This provided Amanda with the emotional and physical space necessary to work on the impact of the abuse in therapy.

After many months of counselling, Amanda, in a family session with her mother and siblings, confidently verbalized the confusion she had experienced at the beginning of counselling. She admitted to the guilt she had experienced about the impact that her disclosure of abuse had had on her family. She cried as she told them, 'I was so worried about what you all felt about me, blaming me for telling on Dad and for him not being home, so I kept saying I wanted him to come home' (Mudaly and Goddard, 2001a, p.21). She said she had not really wanted him at home and had felt unsafe in his presence for a long time. This example illustrates that listening to anyone who has been abused is a more complex matter than listening only to what they say. We are certain that there are many professionals who are faced with similar challenges in their work with children who have been abused. Littlechild points to the fact that some children and young people may 'not want the burden of deciding matters but do want their views to be taken into account' (2000, p.408). Listening to Amanda required 'a broad awareness of sexual abuse issues, research trends, community resources, risk factors for offending, social effects of abuse and disclosure, and offender susceptibilities' (Ryan and Lane, 1991, p.335). This must be the foundation of effective child protection if it is to ensure that children's voices are heard (Bannister, Barrett and Shearer, 1990).

Bilaga 6.

Socialtjänstlagen (2001:453)

Nedan återges ordagrant de delar av lagtexten som kan få särskild relevans i samband med de ungdomar som omhändertas av samhället, på grund av att de behöver skyddas från hedersrelaterat förtryck och våld.

1 kap. Socialtjänstens mål

1 § Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas

- *- ekonomiska och sociala trygghet,*
- *- jämlikhet i levnadsvillkor,*
- *- aktiva deltagande i samhällslivet.*

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och gruppers egna resurser. Verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet.
2 § När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år.
3 § Bestämmelser om vård utan samtycke ges i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall och i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

2 kap. Kommunens ansvar

1 § Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område.

2 § Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver.
Detta ansvar innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän.

3 kap. Vissa uppgifter inom socialtjänsten, m.m.

1 § Till socialnämndens uppgifter hör att

- *- göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen,*
- *- medverka i samhällsplaneringen och i samarbete med andra samhällsorgan, organisationer, föreningar och enskilda främja goda miljöer i kommunen,*
- *- informera om socialtjänsten i kommunen,*
- *- genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden,*

- *- svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det.*

5 § Socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.
När en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. Lag (2007:1315).

5 kap. Särskilda bestämmelser för olika grupper
Barn och unga

1 § Socialnämnden skall
- *- verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,*
- *- i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom,*
- *- med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,*
- *- aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn och ungdom av alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt dopningsmedel,*
- *- i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet,*
- *- i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts,*
- *- i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört. Lag (2007:1315).*

  1 a § Socialnämnden ska i frågor som rör barn som far illa eller riskerar attfara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Ifråga om utlämnande av uppgifter gäller de begränsningar som följer av 15 kap. denna lag och av offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Nämnden ska aktivt verka för att samverkan kommer till stånd. Lag (2009:496).

3 § Kommunen skall sörja för
- *- att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende och umgänge (samarbetssamtal) samt*

- *- att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § tredje stycket föräldrabalken.*

Kommunen skall sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.

Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer. Lag (2006:463).

Brottsoffer

11 § Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.

Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden skall också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp. Lag (2007:225).

6 kap. Vård i familjehem och i hem för vård eller boende
Allmänna bestämmelser om vård utanför det egna hemmet

1 § Socialnämnden skall sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende.

Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård.

Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

2 § Varje kommun ansvarar för att det finns tillgång till familjehem och hem för vård eller boende för enskilda och familjer som behöver vårdas och bo utanför det egna hemmet. Enligt 3 § skall dock behovet av vissa hem tillgodoses av staten.

4 § Vård i familjehem och hem för vård eller boende ska bedrivas i samråd med socialnämnden. Detta gäller även sådana hem som avses i 3 §. Lag (2009:596).

Särskilda bestämmelser om mottagande av barn

5 § När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av

någon anhörig eller annan närstående. Vad som är bäst för barnet skall dock enligt 1 kap. 2 § alltid beaktas

7 § Socialnämnden skall i fråga om de barn som avses i 6 §

- *- medverka till att de får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden,*
- *- verka för att de får lämplig utbildning,*
- *- lämna vårdnadshavarna och dem som vårdar sådana barn råd, stöd och annan hjälp som de behöver.*

11 kap. Handläggning av ärenden

1 § Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes avgörande skall tillvaratas på ett betryggande sätt.

2 § Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.

Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid.

Den som berörs av en sådan utredning skall underrättas om att en utredning inleds.

3 § När någon behöver vårdas i ett hem för vård eller boende eller i ett familjehem skall en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna. Planen skall även uppta åtgärder och insatser som andra huvudmän har ansvar för.

För barn och unga som vårdas i ett hem för vård eller boende eller i ett familjehem skall en plan upprättas över hur vården skall genomföras. Lag (2007:1315).

10 § Barn som har fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.

Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma gäller vid en utredning på socialnämndens initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken. Lag (2010:741).

14 kap. Anmälan om och avhjälpande av missförhållanden m.m.

1 § Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. För familjerådgivning gäller i stället vad som sägs i tredje stycket.

De som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som anges i andra stycket är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.

Om anmälan från Barnombudsmannen gäller bestämmelserna i 7 § lagen (1993:335) om Barnombudsman. Lag (2003:407).

Bilaga 7.

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, nedan kallad LVU

Nedan återges ordagrant de delar av lagtexten som kan få särskild relevans i samband med de ungdomar som omhändertas av samhället, på grund av att de behöver skyddas från hedersrelaterat förtryck och våld.

1 § Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom skall göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453). Insatserna skall präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.

Den som är under 18 år skall dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.

Beredande av vård

2 § Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Lag (2003:406).

3 § Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Vården

10 § Vården skall anses påbörjad när den unge på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande eller om vård har placerats utanför sitt eget hem.

För vårdens innehåll och utformning gäller bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453) och föreskrifterna i 11-20 §§. Lag (2001:466).

11 § Socialnämnden bestämmer hur vården av den unge skall ordnas och var han eller hon skall vistas under vårdtiden. I fråga om den som vårdas i ett hem som avses i 12 § första stycket får dock Statens institutionsstyrelse i samband med att den unge transporteras besluta att han eller hon tillfälligt skall vistas i ett annat sådant hem.

Nämnden får medge att den unge vistas i sitt eget hem, om detta kan antas vara bäst ägnat att främja vården av honom eller henne. Vård med stöd av denna lag skall dock alltid inledas utanför den unges eget hem.

Om nämndens beslut enligt första eller andra stycket inte kan avvaktas, får ordföranden eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta i frågan. Beslutet skall anmälas vid nämndens nästa sammanträde.

Nämnden eller den åt vilken nämnden har uppdragit vården skall ha uppsikt över den unge och, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården, bestämma om hans eller hennes personliga förhållanden.

Nämnden har under vårdtiden samma ansvar som vårdnadshavaren för att den unges grundläggande rättigheter enligt 6 kap. 1 § föräldrabalken tillgodoses. Lag (2007:1312).

13 § Socialnämnden skall noga följa vården av den som får vård med stöd av denna lag.

Har den unge beretts vård med stöd av 2 §, skall socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vård enligt lagen fortfarande behövs.

Har den unge beretts vård med stöd av 3 §, skall socialnämnden inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet pröva om vård med stöd av lagen skall upphöra. Denna fråga skall därefter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste prövning.

När den unge har varit placerad i samma familjehem under tre år från det att placeringen verkställdes, skall socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Lag (2003:406).

14 § Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses.

Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt denna lag, får socialnämnden

- *1. besluta hur den unges umgänge med vårdnadshavare och med föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal skall utövas, eller*
- *2. besluta att den unges vistelseort inte skall röjas för föräldrar eller vårdnadshavare.*

Socialnämnden skall minst en gång var tredje månad överväga om ett sådant beslut som avses i andra stycket fortfarande behövs. Lag (2003:406).

Socialtjänsten har därefter det praktiska ansvaret för att umgänget mellan den unge och föräldrar/vårdnadshavare sker i enlighet med vad socialnämnden beslutat.

Upphörande av vård

21 § När vård med stöd av denna lag inte längre behövs, skall socialnämnden besluta att vården skall upphöra. Nämnden skall noga förbereda den unges återförening med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne.

Vård som har beslutats med stöd av 2 § skall upphöra senast när den unge fyller 18 år.

Vård som har beslutats med stöd av 3 § skall upphöra senast när den unge fyller 21 år. Lag (2003:406).

Socialtjänsten har det praktiska ansvaret för att förbereda den unges återförening med föräldrar/vårdnadshavare.

I den här boken beskrivs de viktigaste erfarenheterna från det treåriga Arvsfondprojektet Familjearbete i hederskontext, som bedrevs av Kvinnors Nätverk/Linnamottagningen under åren 2009-2012. Inom ramen för projektet undersöktes om det gick att att förbättra situationen för unga som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld, genom att samtala med och försöka påverka deras föräldrar. Målet med samtalen var att försöka få föräldrarna att ändra sin inställning till (och överge) de hedersrelaterade normer som säger att de ungas fri- och rättigheter måste begränsas för att familjens heder inte ska riskeras.

Boken riktar sig till myndigheter och organisationer som är verksamma inom, eller bedriver verksamhet med anknytning till, området hedersrelaterat förtryck och våld (socialtjänst, polis, skola, ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatrin, kvinno- och tjejjourer) samt till alla andra med ett intresse för området.

Linnamottagningen

Arvsfonden

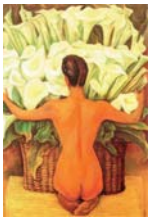

Kvinnors Nätverk